UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00635045 8

Slav
Srpska Književna Zadruga
[Redovna Izdanja]

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
(КОЛО XXIV.) Бр. 159.

3139
(16)

ДРАМЕ

ЛАЗЕ КОСТИЋА

У РЕДАКЦИЈИ И С ПРЕДГОВОРОМ
ЈЕРЕМИЈЕ ЖИВАНОВИЋА.

1922.
БЕОГРАД.

ШТАМПАРСКО ПОДУЗЕЋЕ „ЗАСТАВА“ Д. Д., НОВИ САД

584903
2.7.54

PG
1418
K648 A19
1922

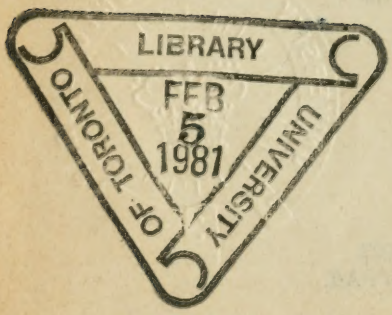

ЛАЗА КОСТИЋ.

У Горњем Ковиљу, у Шајкашкој, као син Кристине и Петра Костића наредника у тителском батаљону, родио се Лаза 31. јануара године 1841.*) По свршеној основној школи почео је у Панчеву реалку, али убрзо пређе у Новосадску гимназију и у њој доврши ниже разреде. Виши течај, с испитом зрелости, свршио је у Будиму, а у пештанскоме универзитету, 1864., права, и 1866. буде промовисан за доктора правних наука. Зна се да је још у гимназији у знању туђих језика био далеко измакао од својих другова (сем грчког и латинског, знао је довољно мађарски, немачки, француски и енглески), а при одбрани докторске тезе јавно је од ректора похваљен за „класичну цицеронску латинску беседу“.

Службовање је почео у Новоме Саду, као наставник гимназије, али на тому послу, као, уосталом доцније и на другоме, не остаде дуго. У лето 1867. године походио је московску етнографску изложбу; 1869. поста председником градског новосадског суда и послаником карловачкога сабора; почетком 1871. први пут је ишао у Црну Гору, као војвођански изасланик на крштење кнежевића Данила, а у лето 1872. задржавао се неко време у Београду, јављајући се *Заставе* као „члан свога народа, народа јогуница, народа Радојица“, истичући отворено у једноме допису о београдској војсци да „ако је и остала војска тако удешена, онда, ако би и могли, не треба да чекамо“.

Борављење Лазино у Београду будно је праћено од туђинских агената, и зато је. одмах по повратку у Нови Сад, притворен, на захтев пештанског кривичног суда. Оптужен је био за бунтовну здравицу

---

*) Крштен 13. фебруара. — Подаци из црквеног протокола.

на банкету општине београдске, и дело оквалификовано као „велеиздајство“ *).

Догађај није био крупан само за Нови Сад и околину, где је убрзо поникла и песмица, у духу бачке савремене народне поезије, већ и с ове стране, и готово сви листови тога времена одржавали су сталну рубрику о притвореноме Костићу. Нападани су Мађари, што су ухапсили баш онога који је, још као ђак, видно истицао своје симпатије за српско-мађарско братимљење**); протестовало се противу дугог држања у истражноме затвору; сумњичио се истледник Јездимировић; Владан Ђорђевић, у уводноме чланку „Роб“, пише: „Ухапсили су нам човека који нам тумачи Шекспира и једног научњака...“: „пештански роб“ (4. септ. је одведен у Пешту) постаје јунаком тих дана. Окривљавања су узела ширих размера, почела су и друга хапшења, те је дошло и до Милетићеве интерпелације у парламенту.

Докле је, ван затвора, била толика узбуна, а уз то од колере све већа опасност, „роб“ се сасвим спокојно осећао. „Ви знате — пише „*Застави*“ — да (колера) Будим мори, али много жешће него што стоји у *П. Лоју*. У Пешти једва се опажа Мени се чини да та дама има укуса: при зимској сезони што настаје није се могло боље сместити него у Будиму: у Пешти нема што тражити; ту би имала велику конкуренцију, јер је Пешта и по себи (а и за ме) чума (*Pest*). Помињући, даље, да је још у новосадскоме затвору довршио — пролог својим песмама (*Међу звездама*), али да је на све његове рукописе стављена забрана, завршује да ће „тискање моје поезије морати чекати, док не престане тискање моје прозе, то јест мој

*) По исказу једнога сведока, Лаза је у здравици рекао: „Желим да се *једном* сви Срби уједине, и да се ми ослободимо од туђег ига“, по другом: „Наздрављам кнезу српском, и да се под њим сви сјединимо, и да се ми опростимо ига“.

**) На представи Оберњикове трагедије *Ђурађ Бранковић*, 1861. год., предат је венац чувеном глумцу Егрешију, који је играо Ђурђа. На венцу је била Лазина песма у корист „побратимске слоге“. (*Гаврилу Егрешију, Песме*, 1909., стр. 94.).

затвор". Свог грозног „тискања" ослободио се тек првих дана јануара 1873.; о светосавској прослави пештанске „Преходнице" (у којој је, као њен некадашњи члан, и пропевао) био је почастован нарочитом пажњом; а на повратку у Нови Сад, на крају истога месеца, дочек је био врло сјајан, с парадом, с цвећем, с венцем и са свечаним и бурним представљањем *Максима Црнојевића*. Исте године, с Ватрославом Јагићем, Лаза је у Прагу представљао јужне Словене приликом откривања споменика Јунгману, обраћајући, искићеним народним оделом и необичним понашањем, пажњу свих у чију би средину дошао.

Добри наш народ убрзо је тамновању дао нека свога признања: исте јесени „пештански роб" би изабран, у своме родноме крају за посланика угарскога сабора, у коме је, као члан народноснога клуба, остао око три године, енергично бранећи народне интересе.*)

С пролећа 1876. год., вероватно као посредник између српских дворова, Лаза опет иде у Црну Гору, одакле се, у повратку, задржава у Херцег-Новом, где се упознао са Симом Матавуљом; о Ускрсу 1877. држи предавање у бечком научном клубу; пред крај исте године опет се јавља с Цетиња; 1878., за време конгреса, налази се у Берлину, као тајник представнику Србије, Јовану Ристићу, и новинарски известилац за наше прилике; крајем те године држи у Бечу посмртни говор Стјепану М. Љубиши; долази у Србију с намером да у њој стално остане и прима поданство, али већ средином друге године 1879., постаје секретаром нашега посланства у Петрограду и омиљеном личношћу и у највишим руским круговима, додуше само неколико месеца.

Ујесен 1881. опет дође у Србију и прихвати се

---

*) „Министри су ђипили са столице на преслободне, да не речем безобразне речи, и дигли песнице на тебе, па се ниси препао, него си изговорио све до краја што си био наумио". (*О Змају*, 61. стр)

уређивања тада покренуте *Српске Независности*, радећи доцније и на организацији Либералне странке *)

Немирна духа и несталожене природе, Лаза није могао остајати дуже на једноме месту, па тако би и сада, само, у овај мах, с оправданих разлога. Кад, крајем октобра, изби Зајечарска буна, и слобода штампе би укинута, „Српска Независност“ преста излазити, а Јован Ристић, у чијој је кући Лаза био чест и омиљен гост, даде му на знање да се треба што пре уклањати из Београда.

Тако Лаза поново пређе у Војводину, задржавши се најпре у Новом Саду, потом у Сомбору, „на зимовнику“ код свога рођака Нике Михаиловића, доцнијег великог жупана бачког и председника курије. Тада се и упознао с Јулком Паланачком, најбогатијом девојком у Сомбору, и покушао се с њом верити, али, поглавито због његове нехатности и настраности, у тај мах без успеха. И онда му врло добро дође позив Кнеза Николе, те крајем пролећа 1884. стиже у Црну Гору и прими се, уз друге послове, и уређивања *Црногорке*, прешавши и у поданство црногорско.

Већ познат, хваљен и омиљен код Црногораца,**) овом приликом тамо се подоста задржао, све до почетка 1889., додуше с дужим прекидима, вршећи каткад нарочите мисије, као у пролеће 1885., када се на путу у Беч задржао четири месеца. Пошто *Црногорци* би забрањен улаз у Аустрију, појави се место ње *Зеша*, а Костић прими *Глас Црногорца*.

---

*) „Српска Независност“ обележава се у почетку као орган „Друштва за помагање књижевности, и тек од 14. авг. 1883. год. постала је органом Либералне странке. Лаза је остао уредником, не много активним, све до њена обустављања, 30. окт. исте године. У два маха, због штампарских кривица, осуђиван је на подужи затвор, што је давало грађе за подоста епиграма у Змајеву *Сшармалом*.

**) На три Јерарха 188 . (Лазин рођен-дан) даван је на Цетињу *Максим Црнојевић* и Лази послат телеграм у Суботицу, с поздравом „у име цијеле Црне Горе“.

у коме је, као и раније у *Црногорци*, крај све кнежеве забране, промакла која ствар неповољна Аустрији.*)

Црну Гору је, овом приликом, оставио без збогом остај. Бавио се потом неко време у Бечу, у тешким приликама, а 1892. било је покушаја да му се у Загребу додели катедра Римског Права, али ствар још у зачетку пропадне и све се сведе на понуду да за пристојан хонорар преведе *Пандекте* Хенрика Дернбурга, што је и примио. Боравио је краће време и у Новоме Саду, Каменици, Сомбору и још где-где, па се стани у Крушедолу, за чијег га „житеља“ власт прими, и где оста све до јесени 1895. Тада опет потражи Сомбор и — венча се с Паланачком чија је родбина и сада једва пристала на ову давно започету везу.

Али се ни тим још није било упловило у „тихо пристаниште“, како то бива код обичнијих људи, већ су чекали нови катаракти. Одмах по повратку са свадбенога путовања по Италији, због ситне чегрсти са пуницом, Лаза напусти угодан живот у богатој кући и поново се врати крушедолској тишини. И тек по смрти пуничиној, на многе женине молбе, после неколико месеца врати се опет у Сомбор.

Од тада настаје нешто мирнији период његова живота. У кући, с времена на време, сјајне гозбе, састанци пријатеља**), књижевне вечери; Лаза се и у Сомбору и по околини креће како се други не

---

*) У Лазиној оставини нађена је коректура једног броја *Г. Црногорца*, у коме се помиње путовање неког аустријског херцега у Русију. Лаза је испод тога додао: „Кадгод аустријски принчеви и херцези путују у Русију, увек путне трошкове плаћа српски народ. Радознали смо само, у чему ће сада српски народ платити овај пут“. Кнез Никола је избрисао ове редове и додао: „Лазо, званични лист не може овако писати.“

**) Од многобројних пријатеља најбољи су му били г. Др. Раде Симоновић лекар и пок. Ђока Чордар бивши адвокат. Г. Ђ. Симоновићу сам од срца захвалан за подоста података које ми је љубазно пружио. Ј. Ж.

крећу, али му се свуда указује пажња и почаст и и од Срба и од туђинаца, крај све његове настраности и ћудљивости. Један просечно добар домаћи живот, онолико срећен колко је то, према Лазиним особинама и навикама, могло да буде. Опет су дошла путовања, али сада због невоље. Због женине болести и Лаза је три четири лета провео у туђини, једном у Француској, а већином у Радегунду, код Граца. По смрти жениној (1909.) и сам убрзо оболи од рака у јетри, и крајем 1910. потражи лека и у бечком лечилишту Cotage, али га не нађе. Умро је изјутра 9. дец. (по новом); тело му пренесено у Сомбор; и 12. истог месеца шест немирних белаца одвезли су смирена песника на Успенско гробље, где је, уз многобројне говоре, врло свечано сахрањен. Велико женино имање којим је Лаза до смрти руковао, припало је српској црквено-школској општини, а спомен на најоригиналнијег сомборског грађанина од како је тога града и сада је врло жив и врло свеж.

II:

Кад се, године 1908., одупирао прослављању припремане педесетогодишњице, Костић је, уз друге разлоге, истицао и то да је педесетогодишњица његова рада била годину раније. Како му је пак прва песма штампана у априлу 1858. *(Питал и слепац)*, тим је могао мислити само на једну своју нештампану песму, која је одиста из 1857., на поздрав „у немачким строфама своме најомиљенијем учитељу... Јовану Ђорђевићу на његов имендан". Уз захвалност за песму, професор му је учинио и прекор за писање на туђем језику и упутио га на народне песме. Ученик је послушао, и до краја свога живота само је у два-три маха написао још који стих на немачкоме.

Излазак у јавност Костић је најпре покушао преко новосадске *Седмице*, користећи се пријатељством Јов. Јовановића (доцнијега Змаја), који је тада такође био у Текелијануму, на завршетку правних

студија. Али ни прва песма послата уреднику Ђ. Поповићу („Баук“, угледање на Гетеову баладу) не би најбоље среће. А када је трећим покушајем пробио лед, успех је дошао врло брзо: у *Седмици* одмах постаје угледним сарадником; кад се 1860. покренула *Даница,* почела је његовим песмама, и он јој је за неколике године био главни песник, а у својој двадесет шестој години Костић је био на све стране слављен и — на врхунцу своје песничке вредности.

Слава је, одиста, врло брзо расла, и, што такође треба поменути, најбоље радове дао је у првоме замаху, за непуну прву деценију свога певања. Други период, по времену без мало пет пута дужи, не само да бројем није обилан, већ је у њему врло мало радова веће вредности. Да у њему нема, уз неке ситније ствари, *Симсона и Далиле, Јадранског Прометеја, Santa Maria della Salute* и *Пере Сегединца,* могло се без велике штете и по српску књижевност и по песника завршити стварање четрдесет година пре песникове смрти.

За педесет и четири године рада — а мало је наших писаца имало толико времена на расположењу — не рачунајући превода, Лаза је, по количини, мало дао, упола мање, н. пр., од Ђ. Јакшића, који је писао тек четврт века. Узевши у обзир и оно нешто још непокупљених песама и заостале рукописе, од њега је остало, од оригинална рада, до 150 лирских и двеастак епских или лирско-епских песама, три драме, неколико романтичних краћих приповедака, три превода из Шекспира: *Ромео и Јулија,* 1865., 1876. и 1907.; *Хамлет,* у целини 1903.; *Ричард III,* најпре са Ј. Андрејевићем, 1864., после самостално, 1904.); дужи превод романа Е. Булвера *Последњи дани Помпеја* (у три књиге, 1865. и 1867.; добар део превод с немачкога од Ђ. Поповића); два певања из *Илиаде* и око тридесет краћих преведених песама; *Основа лепоте у свету* (1880.); превод *Пандекта* од Хенрика Дернбурга (1900.); *О Јовану Јовановићу-Змају* (1902., кобна по писца у

много погледа). Уз ово иде и нешто ситнијега рада: чланци (неки и на туђим језицима), предавања, оцене, фељтони и др.*).

Комади који се у овој књизи пружају читаоцима представљају сав Костићев оригиналан драмски рад, оно по чему је најпознатији. *Максим Црнојевић*, по народној песми, написан је још за ђаковања, 1863. (издала *Матица Српска* 1866.; издања за позорницу 1873. 1887. и 1920.); *Пера Сегединац*, историјска трагедија с предметом из почетка 18. века, написан је 1875., игран, и одмах у Војводини забрањен, крајем јануара 1882. (штампан најпре у *Србадији* 1882., а исте године и у засебној књизи; друго издање 1887.; треће 1920.); *Ускокова љуба* (више позната под називом *Гордана*), такође је по народној песми (штампана на Цетињу 1890., као рукопис, без писчева имена).

Као што је о осталоме раду Л. Костића било крупнијег разилажења у мишљењу, тако је било и при појави његове прве драме. Докле је Јован Ђор-

---

*) У посмртним хартијама није нађен ни један дужи довршени рад. Од највеће вредности, да су свршене, биле би успомене *Gewahrtes und Bewahrtes*, почете последњих дана писчева живота и спремане за *Deutsche Rewue*. Сем њих је још сачуван нацрт *Бодуљице*, позоришне игре у три чина, по Матавуљевој причи (из једног писма Матавуљева, с краја 1904. године, види се да је нацрт требао да разради Матавуљ, иако се није у свему с Лазом слагао); *Nešto o današnjem stanju našeg književnog jezika* (о правничкој терминологији, написано 7-IV-1895. у Крушедолу, спремано да се чита у Југословенској Академији Наука); недовршена расправа *Englezi* (9 листова, поглавито о енглеској књижевности) и две три краће аутобиографске белешке. Зна се да је био забележио своје спомене са пута у Москву и Праг, али рукопис није нађен — Г. Др. Симоновић издао је после Костићеве смрти два рукописа: године 1912. *О женским карактерима у Српској народној поезији* (предавање у Бечу 1878. год.) и, 1913., *Вуков речник* (допуне које је Лаза забележио). Оба су издања само за научна друштва и ужи круг. Овде се може напоменути још и то да ни у последње, тобож целокупно, издање песама Л. Костића, нису унесене неколике десетине његових штампаних оригиналних или преведених песама.

ђевић, један од Матичиних оцењивача, предложио за *Максима* највећу награду, тврдећи да ће тим Матица „велику услугу и драматској књижевности нашој и позоришту нашем учинити“, други оцењивач, Др. Ј. Суботић, нашао је да истина, има појединих добрих места, али дело, „кад се као драма или трагедија под суд узме, слабо је и има великих мана“; а господар београдске позорнице, Милорад Шапчанин, дао је себи труда да изнађе велик број основних грешака и слабих или рђавих места, осуђујући Матичине известиоце. Сличне судбине били су и *Сегединац* и, нарочито, *Ускокова љуба*, па се ни данас непристрасно и дефинитивно мишљење о њима није кристалисало.

Једно је ипак ван сумње. У драмама Л. Костића има доста елемената не пролазне, већ трајне вредности. У њима, иако не свуда, има живе радње и јасно оцртаних личности, има јаких места и бујних лирских излива, има сукоба и довољно заплета, има и поезије и живота, и има доста момената кад се гледалац или читалац преноси у које пишчево лице. *Максим Црнојевић*, крај све несразмерности у распореду грађе, недовољне мотивисаности ког поступка, местимичне наивности, сухопарности или младалачке захукталости и реторике, ипак несумњиво оставља јак утисак, утисак једне, додуше недовољно складно израђене целине, али целине склопљене од градива у коме је појединo комаће првоpедне вредности. *Пера Сегединац*, кад се већ почело говорити у оваким поређењима, саздан је од грађе нешто слабије каквоће, али је као уметничка целина несумњиво над *Максимом*. У оба, пак, комада може се наћи доста места, црта, појединости, па и битнијих одлика, које се находе само у делима чија је уметничка вредност ван сваке сумње. — *Ускокова љуба*, његово последње драмско дело, и једино у прози, и није имала великих претенсија, али је ипак жива, лака, духовита, пријатна, и, кад би се извела оперетски, за што је, у истини, врло подесна — и данас би несумњиво направила врло добар утисак.

Најзад за правилну оцену и непристрасан суд, увек још треба имати на уму и стање наше драмске књижевности шездесетих година, тако обилне родољубљем и историјом, али тако оскудне полетом и животом, и тако једнолике и отужне са својим трохејским стихом. Нови писац унео је не само нов, јамбски, стих, већ и нов дах, дајући својим лицима више духа и живота, а познајући угледне светске драматичаре, нарочито Шекспира, и користећи се тим познавањем, увео је подоста новина и у драмску технику, те и стога мора бити добро примљен у овој грани књижевности у којој смо и данас потребити.

III.

Лаза Костић се није јавио у доба оскудно писцима и књижевним делима. Пред њим су ишли: Јован Илић, Јован Суботић, Љ. Ненадовић, Змај, Ђура Јакшић, па је ипак, за врло кратко време, стекао видно признање и, нарочито у једноме делу нашега народа, и потпун успех. Један је разлог, можда, и у томе што је живео у средини која радије подиже на висину, него што с ње свлачи; има, несумњиво и тога да су му књижевној слави помагали и политички чинови и родољубни гестови; па нешто значи, најзад, и то што је младошћу био везан за доба када се на „песнички“ живот гледало друкчије но у данашње сухе дане. Али је ван сумње да његова појава има свога значаја у историји наше књижевности, и да је од његова гласа, крај свег потцењивања последњих година песникових, ипак доста остало, и да је то могло само тако бити што су у стицању гласа имале удела одлике које, непристрасно цењене, представљају истинску и трајну вредност.

Пре свега, начин певања Л. Костића, био је, по многоме чему, новина у једно доба прилично неизразито и једнолико, у јеку ропског подражавања народној поезији и по облику и по садржини. Он је показао довољно свога, довољно оригиналнога, иако често намерно и настрано оригиналнога; у

њега је смела полета, снажна замаха, добрих слика, једрих израза, топлих, узбудљивих места; измичући својим савременицима у књижевној култури, измиче им и у књижевном облику, а дубље од њих силази и у душу, налази нове мотиве, допире до скривенијих и тананијих душевних покрета. Уз то долази још један моменат, значајан за средину за коју је Лаза поглавито и радио. Он је често, и у лирици, а нарочито у својим трагедијама, звучно, јасно слободно изрекао много штошта од онога што су хиљаде, што је цео народ његова краја осећао, само га није смео јавно рећи, и изрекао га тако, да је, крај свих забрана и свеколике цензуре, од тога лако постајала „крилата реч". Шта је н., пр., *Пера Сегединац* увек био за Војводину, најбоље се могло познати у доба анексионе кризе 1908. год., када се играо пред узбуђеном и понекад избезумљеном београдском публиком.

С правом је речено да је Костић најизразитији представник једног целог доба. У њему је највише црта нашег омладинског покрета, нашег Sturm und Drang-а. Рођен с несумњивим даром; с широким познавањем живота, света, језика, књижевности и уметности; ударивши новим путем на коме је одликован пажњом каква се у животу не указује широку кругу — он би оставио и много дубљу бразду и много трајнија дела, да није немилице расипао све што је имао и да је мало више, у томе бурноме времену, поштовао и — конвенционалности и више штедио песничку слободу, коју је до злоупотребе употребљавао, а која, крај све ширине, има својих међа и љуто се свети онима који те међе пређу. Оригиналан, и уверен у то, желео је да буде до крајње моћности оригиналан; даровит, мисли да је још даровитији. Мажен и у школи и, доцније, од пријатеља ближих и даљих, од критичара и ученика, добрим делом и од публике, хтео је да влада и у поезији, у уметности уопште, у политици, свим око себе, желећи да буде средиштем свега. Изгубивши осећање одмереног, почиње да

развија оне особине које у њему не представљају оно што је најбоље. Напротив. А кад тим отпочне да одбија, да отуђује, да изазива прекоре и отпор, он упорно наставља у започетоме правцу, иде доината, до „лошег заната“, па се, сасвим оправдано, и према њему ствара фронт и поступа инатски. Отуда, с једне стране, долази до неких његових поступака који су неразумљиви и неоправдани, а, с друге, до иподаштавања, такође неоправдана. Јер и кад се из његове поезије издвоји оно што је тренутно, пролазно, пригодно и одвећ лично, оно што је натегнуто и неприродно, настрано или чак вулгарно, ипак ће остати истинска поезија у *Погребу,* у *Минадиру,* увек ће узбуђивати поједина места у *Максиму Црнојевићу* и *Пери Сегединцу,* увек ће бити довољно лепоте у описима у *Ђурђевим ступовима* и *Симсону* и *Далили; Јадрански Прометеј* речито ће говорити и коленима која ће само по историји знати за систем аустријског угушивања националног бића; а последња песма, *Santa Maria,* која тако подсећа на *Поноћ* Јакшићеву, сведочиће да код правог песника понекад и на завршетку дуга живота песничка жица одјекне звуком првих дана.

На завршетку, још једна напомена. Код разилажења у погледу на вредност Лазине поезије не треба сметати са ума још једну страну, код њега у много јачој мери него код других: мешање књижевног и политичког. У првоме периоду његова рада политичка популарност засењивала је и прикривала и оно што се другима не би праштало, већ је често тумачено као знак гениалности; кад се, пак, отуђили политички пријатељи, кад је некадашњи члан народносног клуба постао конзервативац, доцније клерикалац, потцењивало се, чак и иподаштвало, у песничкоме раду и оно што је од истинске, па и високе вредности.

Данас су многе оштрине у односима ублажене, и С. К. Задруга, на почетку новога времена, овом

књигом испуњује једну своју дужност према успомени човека који је имао видна удела у спремању онога што је пред нашим очима и остварено.

1. јануара 1922. год.

Јеремија Живановић.

У овој књизи *Максим Црнојевић* приређен је по првоме, Матичину, издању, из године 1866., а по примерку у коме је сам песник извршио неке исправке и ситније измене. *Пера Сегединац* према издању из год. 1887., а *Ускокова Љуба* по штампану тексту из год. 1890. -- У правопису су с обзиром на правила за Задругино издање, чињене само ситније измене, у духу у коме су у главном вршене и у збирци песама, изданој 1909., на почетку Костићеве педесетогодишњице рада. Уз то су исправљене разноврсне очигледне грешке и омашке које су промицале из издања у издања; извршено уједначивање разноликости у говору појединих лица и у писању појединих речи; провинцијализми, где се то без штете по текст могло учинити, замењени књижевним изразима *(с ошим, ои, фала, мајкин, видо* м. видех и т. сл.); на десетак места, ритма ради, измењен је у стиху ред речи; унесено је *х* где му је место, а раније није писано (нпр. у *Максиму).* Сем тога је, у *Максиму,* у заглављу четврте појаве првога чина, место *дужоевић*, стављено *Ђорђе*, како је и иначе било у даљем тексту те појаве.

Ј. Ж.

МАКСИМ ЦРНОЈЕВИЋ

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА.

ЛИЦА.

Дужде од Млетака.
Ђорђе, син му.
Анђелија, кћи му.
Филета, удовица дуждева сина Марка.
Иво Црнојевић.
Јевросима, жена му.
Максим, син му.
Милош Обренбеговић.

Јован Капетан, Ивин синовац.
Илија Ликовић.
Милић Шереметовић.
Ђура Кујунџић.
} Војводе.

Надан Бојимир.
Радоје, Црногорац.
Тамничар.
Први ослобођеник.
Други ослобођеник.
Сужањ.
Прва маска.
Друга маска.
Виноноша.
Један млетачки војвода.
Дуждев гондолијер.
Војводе црногорске.
Млетачка господа.
Црногорци, Млечићи, маске, сватови, грици, робови, слуге.

Збива се у Млецима и у Црној Гори.

ПРВИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

АНЂЕЛИЈА и ФИЛЕТА седе за ђерђевом; АНЂЕЛИЈА гледа кроз прозор рађање сунца, ФИЛЕТА је прозору окренула леђа.

ФИЛЕТА. Да благо мојој заовици сад,
Кад има каде вести по небу!
Парастос је заречен за сутра;
Извезен донде треба да је лик.
Прионн де! — Ти сањаш! — Шта ти је?

АНЂЕЛИЈА (гледа к небу). То питаш оног што је наслико
На ђерђев онај грдан, висок, плав,
Зракожичан сунчана лика вез!
Ја не знам шта ми је.

ФИЛЕТА. Покаж' ми рад!
(Прихвати од Анђелије ђерђев).
Шта видим? Калпак! Перјаница! Гуњ!
Црногорац! Убица! Максим! Он!
(Баци ђерђев на под).
О, скрнавко и несмисленице!
Братовљев треба за парастост лик
Да блудна кћи извезе у спомен:
А она мрчи црно страшило,
Убицу му, крвника Максима!
Ох, срам ти, сестро, срам ти, заово,
Ослепела, дабогда, за ово!

АНЂЕЛИЈА. Зар Максима? Па све је једно то.

ФИЛЕТА. Све једно то? Покојни Марко мој,
Мој дични муж, твој, на срамоту, брат,
Све једно: он и Максим несрећник?
Све једно то? Ох, не би л' дао Бог!

Уместо Марка, он би трунô бар;
А Марко био место њега жив.
Ал' у з'о час што једно није то!

АНЂЕЛИЈА. И опет све је једно те једно:
У брату ми је Максим погинô,
А у Максиму жив је још и брат.

ФИЛЕТА. У теби, сестро, стид је погинô,
А у срамоти жива си још ти;
У очима ти страсти гледају,
У страстима је угинô ти вид;
За киме гинеш, оног и видиш,
Обневид'ла си за сав други свет,
Ослепела си; смрт пред очима
Привиђа ти се живот само драг,
Живота си и смрти сустримак.

АНЂЕЛИЈА. Не збори тако, немој, забога!
Јер клетвом ћеш још јад учестати,
Та ти си била дру́га честита,
Па сад, Филета, зар да мене сад
Код тебе нêми оговори јад,
Кад понајвише требам утехе?
У тебе сам се, јадна, надала,
Да ћеш ми руком меком, брижљивом,
Размакнути на грлу слабачком
Нестрпљивости ђердан притегнут;
А ти о раме оптерећено
Несносниј' терет, тежи мећеш још:
Надгробни камен Марка, брата мог! —
Не куни тако, ја те преклињем,
Не збори то, ма ништ' не зборила,
Већ ради друго, почињи ма шта,
Весел' се, скачи, или једи, пиј!
Ил' певај, певај, тек не збори то!

ФИЛЕТА. Шта рече, тужна, ако Бога знаш?
Да певам сада ја? А јутроске
Зипе́васмо за сином оца твог!

АНЂЕЛИЈА. Ти знаш, Филета, миловала сам
Мог брата Марка, био ми је брат;
Ти знаш, Филета, миловала сам
И Максима, јер живот беше ми;
Мој живот уби брата мог и свог;
Ал' брат ми хтеде њега убити!
Ти знаш, Филета, прије Максима
Поделила су срца мога свет
Марко и Ђорђе, брата моја два;
Ал' дође Максим, и Максимов лик
Васцело срце моје испуни!
Па зашто уста парче срца мог,
Половина што срца устаде,
Да срце моје цело сатари?
Што уста Марко против Максима?
Филета, ох, Филета, није то
Погубио ми драган брата мог,
Већ срца мог целина силнија
Одвалила је болом самртним
Половину од себе крваву.

ФИЛЕТА (у себи). Полутанко слаботиње и зла!
(Гласно).
Ти хтеде да ти певам?
(Пружа јој гитару).
Ево, на!
Да имам грома, ја бих певала,
Ал' певај ти, а ја ћу слушати.

АНЂЕЛИЈА. Ох, погледај, Филета, на море,
Где с белих груди скида маглин вео,
Постидном дану нудећ' загрљај!
Је л' од синоћке да је тишије?
Опростило је ветру махнитом,
Опростило му немилостив мâ,
Сахранило је бурне болове
У бездне своје мирне долове; —
И море, видиш, опростити зна,
И море хладно, а где не бих ја?!

ФИЛЕТА. Је л' песма то? Је л' то, Анђелија?

АНЂЕЛИЈА. Ај, море, море, ти божанствено!
Дубока мисли створитељска, ти!
Што ми се тако збиљски клањају
Седоглави ти силни валови?
Од Максима да л' носе поруке?
Ил' у развлаку сваком дубоком
Оседелих им већа доносе
Све нова ми и нова питања,
Ил' сумње зар све нове и нове?
Неиспитана сило речита,
Ако ме питаш, казаћу ти ја:

(Пева).

Ај, пусто море! Ај, пусти вали!
Поносни бељци, срчани ждрали!
Ви ми сву радост моју пренесте,
И опет зато уморни несте!
Који је од вас блажени ђога,
Што ј' одно морем драгана мога?
Ил' није један толико срећан?
Пена вас бела све подузела,
Сви сте га, ваљда, шрком пргнели,
Зато сте бесни, коњици бели!
Ал' да вам спустим на плећа гојна
Тугу, кад драга изгуби војна,
Тај терет не би пренети прегли,
Сви би к'о јањци морем полегли;
Туга би моја у море пала,
Ал' би и мене собом одзвала.

ПОЈАВА ДРУГА.

Улази РАДОЈЕ с десне сцене.

РАДОЈЕ. Тако ти је то, кад се латиш Латина! Погледај напоље, сама вода, погледај унутра, сам увода; нигде цвета, нигде поштена човека. Откако сам ван Црне Горе, не видех зелена листа, не видех ведра лица; још да није — а гле цвећа на ономе прозору! Баш од жеље да га омиришем.

(Пође к прозору на левој сцени, па мирише цвеће).

АНЂЕЛИЈА. Црногорац! — Да га ословимо, Филета, може да познаје Максима.

ФИЛЕТА. Биће какав слуга вашег прекоморског просиоца.

АНЂЕЛИЈА. Мога просиоца? Знам. Гони ме отац; ја му кажем, да се не могу окитити зеленим венцем, док се надгробни камен Марков не окити зеленом маховином; ал' сад чисто не бих марила да ме и на силу удаду; та бар би ме одвели у земљу Максимову!

РАДОЈЕ. Па баш ниједан цвет неће да замирише! — Бадава, ни биљка неће да се прими од погане руке. [Обазре се и опази девојке]. Гле — гле, још два цвета! Она што седи за ђерђевом биће госпођа, а она што је песмом разговара биће слушкиња: лепша слушкиња него госпођа; а можда су и обадве слушкиње. Дакле, то је та песма што сам је чуо из далека! Е, па да видимо како и то цвеће мирише! — Добра ви срећа, девојке!

ФИЛЕТА. Помоз' Бог, господине!

РАДОЈЕ. Да сам господин, ја не бих с вама пристајао.

АНЂЕЛИЈА. Да ко ти је господин?

РАДОЈЕ. Мој је господин краљ Србије, бан поносне Босне, херцег славне Херцеговине, господар Захумске и Зете —

АНЂЕЛИЈА. Доста, доста! Зета? Је л' то близу Црне Горе? Јеси л' и ти оданде?

РАДОЈЕ. Зета је она земља из које зетови долазе дужду млетачкоме; не бој се, теби неће доћи, ако ниси дуждева кћи; него ја сам Црногорац.

нисам ни ја далеко од дуждеве зетовине, још ако ти ниси далеко од његове кћери, моћ' ћемо се сложити.

АНЂЕЛИЈА. Па кад си Црногорац, да не познајеш какогод Максима Црнојевића?

РАДОЈЕ. Максима? — Гледај ти, за кога она распитује! Познајем га, знаш ли, као брат брата што познаје.

АНЂЕЛИЈА. Па реци ми, добри јуначе, - јеси л' га видео скоро? Говори, драги мој, је л' бис здрав и весô? Је л' спомињô Млетке? Је л' поручивô што?

РАДОЈЕ. Поручио је дуждевој кћери, да ће и он доћи са сватима што дођу по њу.

АНЂЕЛИЈА. Максим? Максим ће доћи?

ФИЛЕТА (у себи). Шта! Усудиће се, несрећник?

РАДОЈЕ. И још нешто поручује, ал' то ћу само теби да кажем, ал' насамо, да нас нико не чује. Ходи само, ходи! Не бој се, порука је, није поруга!

АНЂЕЛИЈА. Ох, доћи ће, тиме си рекô све,
Ал' о њем' зборишь, момче, ево ме!
(Оде с Радојем).

ФИЛЕТА. Шта? Доћи ће? Ох, јесте, то је све.
Непрестан вапај моје молитве.
Не тужи више, сенко Маркова,
Осветићу те, ох, осветићу,
Осветићу те, жена ма да сам!
Јест', жена сам, ал' мрзети бар знам;
Ох, жена сам, ал' љубит' знала сам,
Та њега мрзет', тебе љубити.
Ал' утеши се, крвник доћи ће,

Што љубав неће, мржња моћи ће.
Да замало нам беше, драгане,
Да кратка беше прекомерна страст!
Ал' од те страсти, силне, жестоке,
Баш од ње сконча, од ње нестаде;
Јер кад је сестре твоје грешни стас
Уживô, крвник, чуо си му глас,
Из моје си га чуо одаје,
Па мислиш, сад те љуба продаје,
У мраку, мислиш, да га љубим ја,
Па јуришну на свога такмаца;
И издаде те жестина и мрак,
Уби те, крвник, мој животе драг!
И живи још, још живи омрза,
И освете већ нâд ми с' окрза
О недомашан завичај му крт,
О живот његов и о твоју смрт;
Ал' не жали се, жив је опет над,
Не очајничи, покојниче млад!
Осветићу те, крвник доћи ће,
Што љубав неће, мржња моћи ће.

(Истргне нож и претећи оде).

Кад оде Филета, улази с леве стране Анђелија и Радоје; Радоје носи један лист у руци.

АНЂЕЛИЈА. Понеси то и с тиме носи му
Неисписане тежње моје бол!
Ох, да сам нешто ја голубица,
Да сама тај понесем бели лист,
Полетела бих, слетела бих се
С писамцем тим и с осећајем свим,
Што у зачетку срце носи још;
Принела би му све голубица
С писамцем тим на исписан му лик
У неодољив загрљаја виг.

РАДОЈЕ (у себи). Сирота голубица! Како би она понела у зачетку!

(Гласно).

А би ли нашла свога сокола?
И кад га нађе, би л' га познала?

АНЂЕЛИЈА. Би л' познала? Ej, слепи јадниче,
Не познајеш познавање још ти!
Би л' познала? Та познаћу и вал,
Што с оне стране мора долази,
На брегу да л' је у шетњи га срео,
И да л' је Максим видео га мој!
Ох, познаћу и траг, што остави
На воденом огледалу му лик!

РАДОЈЕ (у себи). Сирота девојка! Како би она познала траг лика Максимова!

(Гласно).

Младожења ће налик бити на њ,
Кô јајета што два голубија,
Голубије кô жеље твоје две,
Кô два зачетка, тако наличе!

(Себи).

Ако ни сада не разуме да је Максим младожења, а младожења Максим, онда ћу и ја оставити у зачетку моје обавештајне мисли, а дужде нека им после буде бабица!

АНЂЕЛИЈА. На њега налик? Убио га Бог!
Жесточије још мрзећу га стог!
Усудио се један невредник
На подлу душу такав узет лик! —
Ал' манимо се твог младожење,
Приповедај ми о Максиму што!

(Узима га испод руке).

Приповедај, приповедај ма што,
Приповетка је свака о њем' реч!

РАДОЈЕ. Да знаш измамит', кô што рећи знаш!

(Себи, полазећи).

Ал' добро је! Бар ће бити боља родиља него што је бабица!

(Оду).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Дворана у дуждеву двору.

Улази ИВО ЦРНОЈЕВИЋ, ДУЖДЕ и ЂОРЂЕ.

ДУЖДЕ (рукујући се с Ивом). У души ми је мило, пријане,
Кад помислим да рода задобих,
Што влада над тим дичним народом,
Над народом, а над јунацима;
Чувени сте по свету нашему,
Са вере ваше и јунаштва вам,
А уздам се у веру јуначку,
Да неће вера рода издати
У незгоди, у нужди јуначкој.

ИВО. Нек вера место мене говори,
А пријатељству нема погодбе.

ДУЖДЕ. У души ми је мило, рекох ти,
Што твога сина тако усрећи,
Јер таст је њему дуждев силни мач,
А пуница му пуна ризница.

ЂОРЂЕ. Трећина блага Анђелиј'на је,
То њојзи даје љубав братинска.

ИВО. На благу хвала, пријатељу мој,
На благу и на пријатељству вам,
Ја вама дајем вредну замену:
Јунаштво наше и господство нам;
Ал' благу вашем, сили вашојзи
И латинскоме вашем поносу,
И мом јунаштву и господству мом,
Још вреднију вам дајем замену:
Та замена је син мој Максиме.
Видите л' тамо онај висок стуб,
На том је стубу од камена лав,
У њега очи до два алема,
Што светле ноћу морским бродима,
Кад из далека броде у Млетке:

Још сјајније су очи Максима,
Засениле би очи алемске
Пред светлим сунцем лица његова.

ЂОРЂЕ. Анђелија је лепа девојка.

ИВО. Анђелија је красна девојка;
Ал' кунем ви се Богом једним,
И кунем ви се српским именом:
Довешћу собом свата хиљаду,
Међ вијенима највијенијих,
И међ' њима ћу мога Максима:
У хиљади му нема лепшега!

ДУЖДЕ. Та знам, пријане, знам и верујем,
Далеко се, и до нас, рашчула
Лепота младог Црнојевића.

ИВО. У Млецима је био Максим мој;
Тек месец дана, дома како је.

ДУЖДЕ. У Млецима? Па ја да не знам ништ'?
Ни ти га, Ђорђе, нигде не виде?

ЂОРЂЕ. Црногораца бешe више ту.

ИВО. Да га је видо млади дуждевић,
Не би га сметô с ума никада,
Јер није такав лик за заборав.

ДУЖДЕ. Да Бог поживи красног зета мог!
Ал' мало прије беше друга реч.
Уговорен је, дакле, уговор:
Пет хиљада ми дајеш војске ти
На немачког ћесара у помоћ,
А теби ја педесет галија
На Турчина, на нашег душмана.
Ал' хиљада ће, велиш, доћи сад
У сватове: е, мила ми је вест,
Од пет хиљада може бити шест.

ИВО. Весеље чека моје сватове,
Не крвави се ко је мени гост,
Не дам да буде мојим сватима
Сватовско вино причест последња.
Ал' хиљаду ћу другу дати ја,
Ако ми даш још десет галија.

ДУЖДЕ. Шта мислиш, Иво, десет галија!
Цебана скупа, скупа опрема.

ИВО. Шта мислиш, дужде, тисућ' громова
А скуп је живот, скупа, дужде, крв!

ДУЖДЕ. Па нека, хајд', нек буде тако, но!
Нек тако буде уговорено.
И док се месец снова испуни,
Нек с' испуне и моји дворови
Сватова наших, светлим звездама,
И зетом мојим, сјајним месецом.

ЂОРЂЕ. Зар тако брзо, бабо, тако зар?
А други месец тек је утекô,
Откако сунце зађе брату мом,
Што брату мом, ал' првом сунцу твом.
За срећу сестрину не марим ја,
Колико жалим брата старијег.

ДУЖДЕ. Ко одвећ жали, тај нек сахрани
Најмилије покојниково све.
Ако је, дакле, мила жалост та
Покојном сину мом, сахрани је.
Ако му није мила — не треба.

ЂОРЂЕ. Твоја му, дакле, жалост не треба!
Ил' ако треба, сахрањена је?
Да зна синовља душа блажена
Како је отац прежалити зна!

ДУЖДЕ. Да зна синовља душа блажена
Да она смета добру нашему,

Спасењу, можда, целе државе,
Блаженство би јој рајско омрзло.
Па ако нећеш да те омрзнем,
Претрпи се, па ћути; сад, ни реч! —
Опрости, пријко, прости, Иване,
Што сам се с овим заговорио,
Заслепила га братске смрти ноћ,
Па сестре своје данак не види,
Што сестре своје, ал' и свију нас.

ИВО. Занаго нећеш, пријатељу мој.
Занаго нећеш сина прежалит',
Да угодиш родбини новијој.
Шест хиљада јунака подиђ' ћу
Под оружјем, под сјајном опремом,
Нек пришти мојој славу освоје;
А на тај бојни калпак поносит
Приковаћу небојшу челенку,
Јер војводу ћу дати чети тој
Баш сина мога, мога Максима.

ДУЖДЕ. Немој, пријане, немој, Иване,
Да оштетимо мио живот тај,
Имамо и ми мудрих војвода.

ИВО. Мудрост је млада још у Максима,
Проницава му наусница тек,
Кô чаурица младог пролећа,
Из које ће се сад тек извити
Шаренкаст лептир века славнијег.
Мудрост му, рекох, није зрела још,
У вас је, ваљда, која зрелија:
Ал' јунак ти је, пријатељу мој,
Па прегалац је, пријатељу мој,
Па красан ти је, пријатељу мој!
Ма кунем ви се, ев', на сви мач,
На свој се кунем мач, да не има
Јунака љепшег ваша Латинска;
И ако и ви не речете то,

Дабогда ми се на мом палошу
Преврнула у рђу клетва та,
Да огрезне у њојзи бритак мач,
И никад више да га не дигнем
На клевету у своју обрану!

ДУЖДЕ. Не куни мача, драги пријане,
Не куни га, скоро ће требати,
Да требимо са душе душмана.
Ал' хајде сад да душу поткрепиш,
На душак смо још дужни чашици,
Чека нас већ: приони, пријане!

ИВО. Ал' прије морам развидети још
Да л' душе с копна ветар угодан,
Да л' душе с копна, да ми не копне
Јунаци српски, чекајући ме.
Нареди л', дужде, за ме галију?

ДУЖДЕ. Наредићу већ ја, наредићу,
Ил' ходи са мном, заједно ћемо;
А ти, међутим, Ђорђе, приправи
За просиоца вредан опроштај.
(Дужде и Иво оду).

ЂОРЂЕ (сам). Да приправим? Шта! Ја да приправим!
Заповедим за њега доручак!
И моја уста да га угосте!
Не, никада! Ја мрзим сав му род!
И ону ноћ, кад Марка убише,
Црногорца су једног спазили,
Где прође овуда на гондоли,
Баш испод отвореног прозора,
С ког конопне вишаху лествице.
Убицу досад нико не зна још.
Зар није, можда, тај Црногорац
Убица Марков, крвник брата мог?
Ох, да га знам! — Па ја да приправим
За Црногорца сјајан опроштај!

Ох, приправио бих му опроштај,
Да г' опрости живота за навек!
Ал', Бож', опрости, ко је овај бес!
Филета зар? Па го у руци нож!
Па витла њим, кô да би секла ког!
(Филета улази, голим ножем машући по зраку).
Добро јутро, Филета, како је?

ФИЛЕТА. Још живи омрза, ал' доћи ће,
Што љубав неће, мржња моћи ће!

ЂОРЂЕ. Добро јутро, је с' чула, делиј.

ФИЛЕТА. Ко мени назива добро јутро,
Је л' добар јунак то?

ЂОРЂЕ. Кад жена пита, не знам јесам ли

ФИЛЕТА. И корица је рода женскога,
Па чувâри у себи мушки мач.
Ал', хеј, шта рекох! — Не сачува га!

ЂОРЂЕ. Добро сам јутро теби назвао,
Ал' мислим да сам јунак бољи ја.
Нег' што б' желео сав да ти је век.

ФИЛЕТА. Јунака горег онда не има,
Јер горег века, него што је мој,
Откако Марка неста, не има.

ЂОРЂЕ. Та ш њим баш оде нô јунаштва мог.

ФИЛЕТА. Ал' три пек дођу, помислиш ли на ње.
Јеси ли јунак, дуждевећу ти?

ЂОРЂЕ. Па ако сам?

ФИЛЕТА. Убицу Маркова
Не познајеш?

ЂОРЂЕ. Не познајем, а ти?

ФИЛЕТА. Ал' ја га познајем.

ЂОРЂЕ. Па реци га,
Говори, селе, збори, ко је, ко?

ФИЛЕТА. Хајд' за мном само, за мном, јуначе,
Приповедићу страшну приповест,
Ал' вади мач, јуначе, вади мач!
Хајд' са мном, чувај — да нас не чују,
Јер ако падне само једна кап
Од приповести моје отрова,
Нек падне кап у море Јадранско,
Зажегло би се море дебело,
Стеновито би гризло корито,
Занихô би се темељ Млецима.
Већ вади мач, јуначе, вади мач!
Нек на мач капље отров страшни тај,
Нек харни челик љуто проједе,
И никад образ да ти светли са њ,
Док крв убице отров не спере.
Сад вади мач, па слушај приповест!
(Оду испод руке, она у једној руци нож, а он у другој мач)

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

ДУЖДЕ за њим ЂОРЂЕ.

ДУЖДЕ. Окани ме се, ветрењаче мој,
Док пустим ветром, што га говориш,
Не распириш у мени срдитост,
Не подстакнеш у старој клади жар;
Не збори ветар, не говори дим,
На дому моме млади димњаче!
У срцу твоме, на том огњишту
Распалио си огањ сувише,
А огањ тај још већма подижиже
Из главе празне ветар несмислен; —

Тим ветром си одувô Ивана,
Распирио му чила једрила,
А том жестином, наглом, прераном
На челу си му сабрô суви гнев.

ЂОРЂЕ. Ал' послушај ме, родитељу мој!
Отвори уво гласу ветра мог
И срца мога искри искреној, —
Филета ми се клела, да је он.

ДУЖДЕ. Филета ти се клела, велиш ти?
И та ми се већ пење на душу,
Кô подла мачка на запуштен кров!
Филета ти се клела, велиш ти?
Кад жене куну, враг благосиља!
Филета откад клети научи,
Са дома мога клетва не слази!

ЂОРЂЕ. И ја се сећам, да га опазих
У месечини испод прозора.

ДУЖДЕ. И ти се сећаш месечине, је л'?
И твоја памет месечина је,
Филета месечина, месечина ти,
Та сви сте бледи месечари, ви!

ЂОРЂЕ. У месечини беше, истина,
Ал' истина је видна та кô дан.

ДУЖДЕ. Ма ћути тамо, месечаре млад!
Шта мислиш ти са месечарством тим?
Од месечине сакуј мачеве,
Од звезда тапад, од месеца штит,
И нађи војску за то буд' зашто,
Па после збори, суди, кидиши,
Освети брата, па ком годе знаш,
Ал' сад — —

ЂОРЂЕ. Ал' и сад, бабо, зашто, забога,
Мољакат' помоћ непоуздану

Од родитеља свога душмана?
И душману још дават' своју крв?

ДУЖДЕ. Ако му не дам данас своју крв,
Проливаће је други прексутра;
Што руком немаш, не мо'ш пребити,
Што прво можеш употребити,
После ћеш лакше да га истребиш,
Ил' душман био, ил' силнији друг.

ЂОРЂЕ. Ал' то је душман, то нам није друг!

ДУЖДЕ. Бре, не дижи ми бруку, деране!
Је л' твоја свака реч Црногорац?
Ил' уста твоја Црна Гора зар,
Кад мислиш да ћу њима одбити
Са седе главе напаст немачку?
Хајд', хајд', док нисам запушио ја
(Претећи).
Црногорцима твојим излазак!

ЂОРЂЕ. У власти ти је, дужде, бабо мој,
Ал' ја се овде теби заклињем:
Кад Црногорци дођу у Млетке,
И не крати им нико излазак,
Нек овај овде моју клетву зна,
(Метне бесно руку на мач).
Закратићу га једноме бар ја!

ДУЖДЕ. Ал' ја ти рекох, слепче завојит!
Ако се макне међу вама ко,
Ил' ти, ил' она ускорђипача,
Филета твоја, бацићу вас све
Под тешке стреје врелог олова,
Куд издајнике баца држава,
Да им испече сунце мозак жив!
Па и ја сам да скочим у море;
Од моје косе с главе старачке,
Оседеле на јаду, на муци,

Нек мрежу плету морски пауци!
Ох, тако ми је глава слаба већ,
Да једва носи мало косе то,
А ти над њоме збираш облаке,
Па из облака сипаш тешки град,
Претешки град срамоте претешке,
Тај град га бије, као стари раст,
Да збрише с њега листак последњи
И њега самог у гроб сабије. —
Не могу даље, ослабео сам,
Изнемогô сам већ, помози ми,
Поведи ме, молим те — посрћем!

ЂОРЂЕ (узевши га испод руке).
Умири ми се, драги бабајко,
Не жести ми се, слушаћу те ја.
(Публици, излазећи с оцем).
Ал' кад већ не смем вука убити,
Док облази мој станак скровити,
Кад пође, онда ћу га ловити!
(Оду).

ДРУГИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

У куту стоји болесничка постеља Максимова, на њојзи седи мајка ЈЕВРОСИМА, па плете косу.

ЈЕВРОСИМА. Уплећите се, јадни куріјуци,
Откако ми је болан Максиме,
Ви чешља нисте још ни видели;
Уплећите се, сад се предигô.
Ох, чемерно је предизање то,
Ај, предизање: — прости, Боже, гре'! —
Ал' он би волô предисање пре!
Гле, како седе ови куріјуци!
Зар тако дуго Максим болова?
Та, богме, јесте, пола века мог.
Што вараш душу, косо, несрећо?
У срећни, бели дани црна си,
Поцрне л' дани, ти побелиш сва. —
Па баш ниједне црне длачице?
Та Бог је мудар, Бог је тако хтео;
Избелила сам косу сузама:
Кад нестаде последња црна влас,
Тад нестаде и суза последња.
Ох, да је река с мојим сузама
Протекла бурно чак на онај свет,
У рају би се цвеће сушило,
Да расте за њом све чемерика
И мајчина пуза њу душица.

(Уздишући прилеже на душеке).

Ај, Иво, Иво, да л' већ испроси?
Да л' испроси, да л' доликује снâ,
Да л' доликује лицу господском,
Да л' доликује твоме Максиму?

МАКСИМ. Ма, људи, људи, ево Максима!
Да, Максим је, и опет није он!

Исповеда се свету, искрен је,
Те неће да се крије образом
Поштеним, чистим, кô и други свет,
Већ своју је обрнô природу,
Кô изношену стару хаљину,
Па црну своју душу износи,
Да сваки види што је бездушност!
И опет вас је преварио све:
То није Максим што по земљи гре,
Тек црна душа му, тек црн му гре! —

(Погледа кроз прозор на језеро).

Ej, море, и ти ми се измећеш!
Те тешке куге, пусти ветрови,
Нагрдише ти лице студено;
Ал' за тим лицем твојим храпавим,
Иза тог пакла, сакрило си рај,
А у том рају једног анђела
Што воли једног црног сотону,
Па још да видиш каквог сотону,
Храпавијег још него што си ти!
Ух, да ми га је где увребати,
Размрскô бих га, утукô бих га!

(Вади мач).

Та мачем бих га, киван, прожегô —

(Окрене се од прозора, па угледа себе у огледалу).

А гле! А гле! Та оно је тај враг!
Гле авети, гле гада храпавог!
Сад цркни, враже, цркни, сотоно!

(Напада мачем на огледало, а Јевросима скочи, па га ухвати за руку).

ЈЕВРОСИМА. Јао, Максиме! Та, болан, шта ти је?

МАКСИМ (испусти мач из руке).
Куд оде, где си, где си, ђаволе?

(Клекне пред матер).

Уместо тебе, видим анђела,
Уместо тебе, хранитеља мог.

ЈЕВРОСИМА. Ај, Максиме, ај, сине једини!
У теби ми је мој васцели свет,
И рај и пакô, оба успоред.

МАКСИМ. Ал' сад је пакô, црн је пакô сад!
Не осећаш му задах паклени?
Не осећаш му тешку припеку?
Зар не чујеш промукли врашки глас,
Где светли образ божји проклиње,
Што није крастав, као што је он,
Па кад је Бог, што није богињав?
Зар не чујеш — — ал' не гледај ме, ој,
Та не гледај ме тако, молим те,
Тај поглед ми је душу прожегô,
Кô кад би крстом врага жигосô.

ЈЕВРОСИМА (у себи). Прекрстићу се, лећ'ћу, умрећу..

МАКСИМ. Та не гледај ме тако, анђеле!
Твој поглед с неба у пакô је пао,
Кô росна кап у уље заврело;
Не могу више, уље кипи већ,
Разасуће га та пречиста кап,
Попрскаће те уље паклено!
Не могу, мати! Мати, одлази!

(Милош Обренбеговић улази лагано, па маше Јевросими руком, да изиђе).

ЈЕВРОСИМА. Та хоћу, храно, оставићу те,
Ал' сузе моје никад, никада;
Бар да се Максим сузом претворг,
Па онда никад не бих плакала,
Да Максима из себе не пустим;
Ал' сад ме тако свака суза тре,
Кô канда се за сваком сузицом
По један Максим кида од срца. [Оде].

МИЛОШ. Је л' вредан Максим таке милости?

МАКСИМ. Ха! Ко то збори о миловању? —
Је л' вредан Максим њене милости?

Је л' вредан месец зрака сунчева?
Је л' вредна поноћ пратње зорине?
Је л' вредна шкољка ситна бисера?
Је л' вредна мача црна корица?
Је л' вредно ово срце преврело
Да носи у свом мраку пламеном
Анђелски онај девојачки лик?

МИЛОШ. Је л' твоја мати теби девојка? —
И не чује, и још ме не чује! —
Јуначе, момче, друже, Максиме!

МАКСИМ. А? Шта? Опрости, брате Милоше!
Опрости ми занесен уздисај!
Да л' дође, побро, да ме утешиш?
Бар ја бих рекô, јер је мио глас
Излетео из драгих уста ти,
Кô бритак мач из танких корица,
Да једним махом, једним ударцем
Одсече с мене уздисај и јад.
Добро ми дошô, драги побрате!
Је си л' ми вољан, мио госте мој,
Је си л' ми вољан, је си л' негован?
Па како здравље, како поћас сан?

МИЛОШ. Испитујеш ми, болан, већ и сан:
А ја у теби јаву не знам још,
Јер твоја јава сан је преда мном:
Запиткујем ли, не одговараш,
Кад ја заћутим, онда збориш ти,
Ал' мени не, нит' себи, никоме!
Одскора ми се тако преруши,
Од болести бих рекô, ал' још пре
У Млецима си још засадио
Чемерику у срце своје ту,
Што, негована врелом припеком
Маштаније и жива чуствила,
И заптивена у ту ћутљивост,
Пренагло ниче, пренагло већ зре.
Ил' није мени допуштено зар

Завирит' у тај заптивени врт,
Исплевити чемерику и трн,
Да остане тек мирис, цвет и плод?
Зар није мени допуштено то,
Зар мени није, побратиму твом?

МАКСИМ. Да коме би, мој брате Милоше,
Да коме би већ било слободно,
Кад не би теби, побратиму мом,
Слободи мојој, свези јединој?
Та нисмо ли одрасли заједно?
И родили се нисмо л' заједно?
И заједно се, млади, крстили
У ватри и у крви душманској?
Сећаш се још на нашу првину,
На прву ватру, први окршај,
Кад првом ватром, првим пламеном
Оковасмо од груди живи штит
И побратимством срца сковасмо?
Та сећаш ли се, сећаш ли се још,
Кад ударисмо најжесточије?
Ја замакох, још боју невичан,
И опколи ме сила душманска,
А ти ме видеђ' у тој невољи,
Тренутком нужде поста досетан
И у глас викну нашој четници:
„Ма издаше нас, браћо, издаше,
Спасавајте се, куда који зна!"
И наши на тај глас узмакоше,
А мене, мене оставише сви:
Срамота наша, њихна победа,
Ал' ја сам остô, ја сам остô жив,
Ја остадох, до себе видех те,
Да мене спасеш, себе осрами;
Да живот спасеш своме побрату,
Срамоту смртну узе на душу,
Мој Милошу, на веки, брате мој!
Да ту срамоту скинем с душе ти,
Поштедет' нећу спасен живот свој:
У невољи у свакој нек' је твој!

МИЛОШ. Одавна је то било, Максиме,
Срамоту ће већ време опрати,
Не усхте л' време, опраће је крв,
Јер нема тако старе срамоте
Која се не би крвљу опрала,
Проливаном све снова и снова!
Па баш срамота да остане та,
Зар није милост твога братинства,
Зар није изобилно рухо то,
Да покрије наготу њезину?
Ал' моја ме срамота не мучи,
Кô твоја што ме мучи, Максиме.
Ил' није зар срамота сваки јад,
Што једе душу кришом претрпан,
Да не допре до њега бели дан,
Просећи зрачак братске милости?
Зар није то срамота, Максиме?
Ох, скини ту́ срамоту са срца,
Па одвади ми од ње неки део,
Да стишам срце са тим теретом,
Јер јако ми се шири у срцу
Голема брига, брига за тобом!

МАКСИМ (у себи). Анђелији сам заверио се,
Не издати милости потајне,
Недопуштених састанака сласт
Ни побратиму најрођенијем:
И веру сам јој досад сверио;
Па сад да кажем побри исповест?
Та просто ми је, сад је свему крај!
Ал' не би ли га отуђила зар
Толика моја неповерљивост?
Да м' угинуле спомен насладе
Жив побратинства сатре благослов?

(Милошу).

Ја знадем, ти ме штујеш, Милошу,
И кукавца поштиват' не би знао;
Ал' ако дознаш јад мој и мој бол —
Јер, подносећи терет на срцу,

Не могу знати је л' баш голем јад,
Ил' слабост срца, што ме кидише —
Па док ти речем јад и терет тај,
На крепчије га срце положим,
Учиниће се лакши може бит',
Кô шала, можда, кô лакрдија;
Размазило б' се твоје братинство,
Обавикнуто храни крепчијој,
А не знам је ли драже ми још шта,
Нег Милошева што је милошта.

МИЛОШ. О дражој некој беше прије реч;
Кад уђох, ја те ш њоме затекох,
У усти ш њоме — — —

МАКСИМ. Да! Да! Ево је!
Видиш ли ону сенку, видиш ли,
Што посрће уз онај тамни зид?
Ох, сенко, створитељко моја, ти!
Сишла си се из царства духова,
На земљу своју носиш судбине,
Посланства тешка и прорицања;
Прорицања ти отештала та,
Па посрћеш под вељим теретом!
Ох, сенко, створитељко моја, ти!
Допусти земљи твојој, сину твом,
Што ш њега носиш грдан терет тај,
Што ш њега носиш, што га носиш на њ,
Да ти га, слабој, сносит' помогне!

(Оде).

МИЛОШ. А ја да стојим, да не помогнем!
Нека ми слутња руке везује,
Те нехотице снагу штедим још,
За већи терет, много већи јад;
Па нека дође, сад још помагај!
Ал' ево их! — Задоцнио си се.

ПОЈАВА ДРУГА.

ЈЕВРОСИМА улази, наслањајући се на МАКСИМА с једне стране, а с друге подилази МИЛОШ.

ЈЕВРОСИМА. Малаксала сам, синко, држи ме!
Ил' на срцу, ил' где је, тек је зло.
Покуцава ми срце жестоко
И у главу ми крвљу удара,
Кô киван душман на утврђен град!
Па зато ми се, ваљда, причува
Непрестано кô коњски неки бâт,
А погледам ли окном напоље,
Привиђа ми се коњ и коњаник.
(Чује се споља потмуло куцање).
Баш сад — кô да га чујем изнова.
(Опет куцање).

МИЛОШ. То неко куца, мајко, заиста.

ИВО (споља). Хој! Хој!

ЈЕВРОСИМА. Ха! Шта? Је л' срце то, ил' није? — Јест!
Ил' он — ил' срце? Ил' срце, ил' он?
И он и срце, и срце и он!
(Прислушкује на прозору).

ИВО (споља). Та отварајте! Отварајте, хеј!
Ни живе душе! Слуге, слушкиње!
Зар не смем ја у дворе Ивине?

ЈЕВРОСИМА. И он и срце, и срце и он!
Та оба су, та оба су ми ту,
Донесоше ми снагу, утеху.
(Брзо оде).

МАКСИМ (сам). И дође већ, и отац дође већ,
Љубавни сину своме посланик!
Подвикује сватовски весело,
Од непознате љубе носи глас,

Од непознате, сину незнаном —
Јер сина свога неће познати;
Ал' позна л' сина, нађе ли га још,
Тек онда ће да позна, нажалост,
Да није нашô сину невесту:
Та неће ме навести никада
На невесту ненавешћену ми,
Ненавешћену од срца ми мог!
Срце је моје пуно, препуно,
Испуњава га један само лик,
Па ако није хтела судбина
Да ми се срце једном прелије,
И, преливши се, тај божаствен лик
На грудма мојим телом постане,
Да живи вечно у мом наручу —
Кад није тако хтела судбина,
Кад тако неће, друкче нећу ја!
Ја нећу никад од мог пољупца,
Од пољупца, од загрљаја мог,
Да срцу своме градим невере!
Анђелију ми не да вечни суд,
Ал' другу нећу, залуд, бабо, труд!

(Милош и Јевросима пролазе, носећи Ивино оружје и пртљаг).

Весело само, чили чауши,
Како вас брзо свекар научи!

ЈЕВРОСИМА. Иначе тежак беше овај мач,
А сад је лак; а сад је тако лак,
Полетела бих ш њиме у облак!

(Оде за Милошем).

МАКСИМ. О, мајко моја, него моја, ти!
Какав си терет однеговала,
И не био ти сваки други лак!
Ох, мени терет, теби олакшак —
Такав је с прошње бабин повратак!
Ал' ево га! Сад немаш камо куд,
Очекуј нужду, слепи кажипут!

Улази ИВО ЦРНОЈЕВИЋ.

ИВО. А Максим? Где је Максим? Зовни га!
Је с' чуо, момче? Зовни Максима!

МАКСИМ (у себи). Страхота, ох, страхота до Бога!
Преблаги Боже, чујеш ли тај глас?
Па услушај га: зовни Максима!

ИВО. Ма шта си стао? Жури, деране!
(У себи).
Ох, како ми је Максим у срцу,
Не могу да се срдим на овог!
Одело је на њему Максино,
Што му је, ваљда, изношено, дао.
(Максиму).
Хајд' иди, синко, што с' се препао?

МАКСИМ (полазећи). Да идем, тужан, куда и камо!
Из овог тела само одлазим!
(С руком на ножу).
И, богами, још једна само реч,
Још један позив само, ево ме!
Да идем Богу на истину сад,
А ово тело, своју црну лаж,
Да оставим још незнајућем јад!

ИВО (седне, разузурујући се).
Ох, дете моје, храно, Максиме,
Радости моја и јединче мој,
Да једините теби радости!
Док само дође, ступи преда ме,
Па запита ме: „Како, бабо мој?
Па како пут, па како просидба?"
А ја му кажем: „Сине, на ноге!
Одводи снаху, теби невесту,
Лепоту прву свога времена,
А племе вредно твога племена,
Чувену ћерку дужда млетачког,
Најлепшу љубу, најмилоснију;
Анђелију, море, Анђелију!"

Да радости, да силне радости!
Обасуће ми руке сузама,
Опијен ће ми пасти на груди.
А ја, а ја? Ох, шта ћу! — Море, хеј!
Ти још не оде звати Максима?

МАКСИМ (*у себи*). Анђелију! — Анђе — — Анђелију!
Да л' уво чу? Да л' око угледа?
Ил' осетише уста какву сласт,
Што опија сва редом чувила,
Да не схватају још: је л' истина?!

ИВО. Зар још не оде? Траго ниједна!
Ил' овај час да идеш звати га,
Ил' овај час (*Вади мач*). биће ти последњи!
Ил' сместа сад, ил' с места никада!

(*Јевросима циком улети*).

ЈЕВРОСИМА. Не, забога, не удри на Бога!

(*Заклања Максима*).

Зар мачем мислиш оштрнути јад
Што божја рука мачем усече,
И божја само милост односи?
Бесомучниче! Доле, доле мач!

ИВО. Бесомучник! Шта? Ја бесомучник?
Бесомучнице, који ти је бес?

ЈЕВРОСИМА. Бесомучник си, да, бесомучник!
Јер без муке си сина родио,
Отхранио си сина без муке,
Па сад, кад је на твоју муку спао,
Па сад зар мислиш да се опростиш
Од своје муке муком његовом?

(*Грлећи Максима*).

Не бој ми се, не бој се, Максиме!
Не дршћи, сине, мајка ти је ту!

ИВО (испусти мач).
Шта? Не бој се, не дрхћи, Максиме!?
Је л' Максим то? Је л' збила Максим то?
Бесомучнице, лажеш, то је лаж!
Јер лаж је црна, мој је Максим бео!
Јер лаж је гадна, мој је Максим леп!
Та лаж је то, та ти си црна лаж!
Је л' била лаж још мати истине?
А јеси л' истина, ово ти није син!
Већ лаж си ти, а лаж ћу убити!

(Напада мачем на Јевросиму).

МАКСИМ (заклањајући мајку).
Не бој се, мајко, Максим ти је ту!

(Иви).

Е, лаж је, дакле, није истина:
Ја нисам Максим, нисам бабин син,
Ја нисам Максим, удри мене, де!
Јуриши само, пробиј овај штит
Што мукло крије сина твога лик,
Испода њ Максим изиђи ће твој,
Па камо да си отац небесни,
Да одлети у твоја наручја!
Што дрхћеш? Пробиј, сеци, ударај!
Ја нисам Максим, удри мене, де!

ИВО (опет баци мач).
Ох, Боже благи, да ли си, ти, блат,
Кад мене гониш тако жестоко?
Ох, свемогући, да л' си свемогућ,
Кад не можеш повратит' ми реч
Што дадох дужду! Ни то не можеш!
Тек једна реч, тек једна худа реч!
Та једна реч победила нас све:
И моју силу, силу дуждеву,
И лепу срећу мога Максима,
И тебе, Бога свемогућега!
Па шта да ради смртан човек ту,
Кад, бесмртниче, и ти малакшеш?

Опрости ми, грешнику самртном,
Ал' тако си ми, свесилниче, слаб,
Да молећег те мене: „прими ме“!
Ни саслушати не би могô сад,
Ил' не би могô, или не би хтео,
Да, примивши ту немоћ слабију,
Још већма, силан, не изнемогнеш.

ЈЕВРОСИМА. Шта рече, Иво? Каква, тужан, реч?
Изреци је, изреци, забога!
Јер страшнија је слутња ова сад
Нег сто страхота речи божије,
Кад громом земљи страх навешћује!
Изреци је, ох, чуј, изреци је!

ИВО. Најлепши јунак, рекох дужду ја,
Најлепши, рекох ја, у хиљади,
У хиљади сад нема ружнијег!
„И нема лепшег цела Латинска“, —
Сад ружнијега нема читав свет.
Ох, свете мој, да светао беше ти,
Док на твом лицу сјаше бели дан!
Ал' више дана ја те не видех,
Па и на теби данак престаде,
И окрену се друга страна — ноћ!
Ох, не верујем, не верујем још!
Та веруј, тужан, ил' обневиди!
Одузми вид, а бол, ох, страшан бол!
У груди ми се врти читав свет
И, вртећи се стењем врлетним,
О живила ми грудна запиње,
Па кида, кида — бар да прекине!
Па у том свету гледам сваки час
Час ноћ, час дан, и опет ноћ на ноћ!

ЈЕВРОСИМА. Ох, хвала теби, хвала до Бога,
Што мене речи таком утеши!
Јер слутња моја беше страшнија.
Ох, хвала теби, тешитељу мој!

ИВО. Зар мени хвала, несмисленице?
Зар има душа слутње страшније,
Нег' ова што је црна истина?
Срамота, море, мога имена,
Пред поноситим дуждем поруга!
Срамота српска, подсмех латински!

ЈЕВРОСИМА. Јест, нужда је, и ја је осећам,
И та ми нужда језик везује
И везује ми сваки приговор.
Могла бих рећи: „Господару мој!
Сећаш ли се, кад пође просити,
А ја ти рекох ово и ово,
Па немој то, и немој опет то!"
Могла бих рећи, све бих могла то,
Ал' нужда је, и ја се осећам!
Могла бих рећи: „Господару мој!
Говорила сам, не послуша ме;
Опомињала, не спомену се;
Још љубав моју, моје старање
И материнске бриге скромну реч
Господарском си грдњом одбио!"
Могла бих рећи, све бих могла то,
Могла бих рећи, не рад освете,
Већ срцу свом да ропот ућуткам;
Ал', господару, не може ми се,
Јер нужда је, и ја је осећам.

(Отпочинак).

(Милош Обреновић долази).

Ко долази? Је л' Обреновић то?
Је л' Милош то? — О, божја милошто!
Ох, ходи, храно, ходи, Милошу,
Помози, синко, синко, утеши
И мене, Ива, и побрата твог!

ИВО. Мој син, мој син! — Та ево сина мог!
Ил' Бог је, ваљда, раставио лик
Од сушта тела сина мојега,
Да куша само родитељску свест,

За које ћу се, јадан, машити!
Ох, Милошу, нек буде драг ти лик
Рођенијег ми тела заменик!
(Грли Милоша).

ЈЕВРОСИМА (себи). Ох, хвала теби, вечна, промисли!
Што спасоносну мисô ниспосла
У јада мога очајнички мрак:
јест — Милош нек је, Милош нек је, да,
Младожења уместо Максима!
(Осталима).
Па хајде, Иво, хајде, Милошу,
Да светујемо нужду заједно,
Шта чинит' ваља, шта ли, како ли! —
(Нуди их да полазе).

МИЛОШ (полазећи). Не противим се благом позиву,
Ал' гроза ми је преслушати вас;
Не познајем у души вашој бол,
На челу само видим трагове;
Ја не знам перо, што их написа,
Ал' видим слова, знам их читати,
И са њих ми се (Осврне се на Максима) слути писалац.
(Милош, Ива и Јевросима оду).

МАКСИМ. (У једној руци држи гајтан, о коме виси слика једна).
Па реци, дивна слико, реци ми!
Ох, реци, реци, да л' ме љубиш још?
(Куцне је, слика се миче).
Ти велиш: „Да! — Та да, — љубим те ја!“
И како само могох помислит'
Да једног лета суво корито
Исцрпет' може бујност толику,
Милости твоје силне изворе?
Да мож' исцрпет' једног лета дно,
Да мож' исцрпет' силне реке те,
Што мора за њих тек су љушчице,
А вечности бескрајни океан
Тек жалостан, чемеран празан врг!

И опет, душо, слатки изворе!
И опет, можда, нећеш познати,
Кад 'вако видиш твога Максима,
То узмућено твоје језеро?
Зар не мож' бити, не мож' бити зар?
Променô сам се, охрапавео!
Шта мислиш, чедо, сасвим други лик!
Ох, кажи ми, ох, кажи, слико, ти,
Хоћеш ли опет мене познати,
Хоћеш ли познат' твога Максима
Из очију, из уста, душу, реч?

(Опет куцне слику).

Шта? „Хоћу?" Шта? — Ох „Хоћу! — Хоћу, да!"
Ал' „Нећу!" реци, реци „Нећу, не!"
Јер одговор сам тај заслужио,
Кад ту још сумњам, кад још питам то!
Ал' ти се светиш слатком осветом,
Па велиш: „Хоћу!" Хоћеш? Хоћеш? О!

(Љубећи слику, оде).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

(Двориште у Жабљаку).

ЈОВАН КАПЕТАН, ЛИКОВИЋ ИЛИЈА, МИЛИЋ ШЕРЕМЕТОВИЋ и ЂУРА КУЈУНЏИЋ око НАДАНА БОЈИМИРА.

НАДАН (заустављајући оне који полазе).
Ал', забога, још једну само реч!

ЈОВАН КАПЕТАН. Нек тако само буде, Надане.
Поручи, само тако, ујку мом,
Јер шта је Црна гора, он већ зна,
Шта Црна гора, шта л' у њојзи ја.

ЛИКОВИЋ. Нек пусти мога сина Тодора!
Зар није било казни задоста
Тамновати за четир' године?

МИЛИЋ. Нек погуби крвника Тодора,
На невери што уби сина мог,
Нек правду боље пази, боље то,
Но душмане што ми довикује,
Да Ликовић нада мном ликује!

КУЈУНЏИЋ. Ја нећу крви, нећу, Надане!
Тек добро моје да ми врати све,
Зелене подгоричке ливаде,
И стоку белу што је на њима,
У државу што јутрос узеде,
У државу, у своју, велим, ћуд.

НАДАН. Полагано, полако, господо,
На слабачак сте напали ми ум,
Кô скакавци на њиву пшенице.
Зар и то мало добре милости,
То мало вере, што ми остаде
У господара нашег, Ивана,
Да и то мало лудо изгубим,
Распаљујућ' га саветима тим?
Ког молити, тог није срдити!
Ал' останите! Куд сте нагли сад?
Наглина вас је с Ивом здрпила,
Претрпите се, шат га прође гнев!
Разведри чело, Ивин синовче!
Не срди ми се, драга војводо!
Ти беше баш најжешћи нападач,
Жестином ти се опучио мач!
(Намештајући му појас, одведе га мало настрану).
Шта мислиш, Јово, шта би, јунак, дао,
Да Иво теби војску отпусти,
Ил' војску сву, ил' бар половину?

ЈОВАН КАПЕТАН. За свакога јунака дукат жут,
По дукат жут му дајем сваки дан,
Нек свате купи, злато просипљућ',
А дотле ће ми моји соколи
Од Турчина отети откуп свој,
Уместо да им срамно извара

У мекој земљи меке цуре сласт!

НАДАН. Ал' кад би Иво одмах пустио,
Без препирке, на моју само реч?
Не доликује жутом дукату,
Том војводи у златној држави,
Да пође тако, као Иво, сам,
Инокосан, без ика спровода!

ЈОВАН КАПЕТАН. Хм! Ако твоја така буде реч,
На сваки дукат дајем теби ја,
На сваки дукат белу цванцику,

НАДАН. Е, доста сад, погодилисмо се!
(Окрене се другима).
Ма вољни да сте, светла господо!
Што тужно тако, што заћутасте?

ЛИКОВИЋ. Заћутасмо л', заћутасмо ли ми?
А не чујеш ли зар из тамнице
Мог бедног сина вапијући глас?

МИЛИЋ. Заћутасмо л', заћутасмо ли ми?
Не ликује ли зар из тамнице
Неућуткан убица сина мог?

КУЈУНЏИЋ. Заћутасмо л', заћутасмо ли ми?
Зар ситна крда мекет не чујеш
И благе стоке уплашени рик?
Већ дршће јање, слути већ и во
Латинска госта облапоран сто!

НАДАН. Одавде, Ђуро, с' овог бедема
Пољану подгоричку погледај,
Кроз маглу се и стадо види ш ње!
(Одведе га на другу страну сцене).
Ал' вредна стока, вредна, заиста!
Река' би, нису бели волови,
Већ чадорје по бојни долови!

Ја не бих знао шта би за њих дао,
Да л' њиве плодне, да л' воденице,
Ма свашта би ми било буд' зашто;
Су чиме бих их знаô откупити!

КУЈУНЏИЋ. Не могу, ох, не могу гледати!
У срцу ми је жао, кад помислим:
За четир' дерне, трошне галије,
На Турчина што Иво изгуби,
По несрећи, што дарује тек Бог,
Узети тако красан, богат смок!
Макаки откуп да ми узеде,
Воденице ма моје морачке,
И њиве, да их хране пшеницом,
Подмирио док не би галије —
Ал' стоку моју, моје старање,
Од колевке што сам је пазио —
Ај, Иво, Иво, пожалићеш то!

НАДАН. Воденице би дао морачке?
А кад би моја вратила их реч
И молбе таке смели покушај,
И мени да л' би откуп дао тај,
А ја да платим Иву галије?

КУЈУНЏИЋ. Воденичаре таки дозивљи
И од њих прими тешке кључеве,
Ал' стоку моју, само стоку дај!

НАДАН. Још пре сватова, Ђуро, ни бриге!

(Пође дружини).

А куд се Милић тако загледô?
Ишчекује л' из лова сокола?

(Узме га испод руке, па га одводи настрану).

А види л' Милић онај висок стуб,
И на том стубу кладу попреко,
И на тој клади црна гаврана?
Шта мисли Милић, је ли гладан тић?

МИЛИЋ. Тај гладује већ четир' године,
Јеõ оног, Бог д'о, што му не да јест'
На конопцу крвника Тодора!

НАДАН. Па што се досад не досети том?
Што не рече: „Мој брате Надане!
Замоли Ива, ти му знадеш ћуд,
Нек вади сужња, нек му чини суд,
Нек буде благ по мене судија!?"
Ил': „Изварај му тамничарски кључ,
Па ја да сужња споља дочекам!?"

МИЛИЋ. Ох, кад бих знао да можеш, Надане!

НАДАН. Па кад би знао, шта би Милић дао?

МИЛИЋ. Та дао бих ти штогод заиштеш!
За насладу блажене освете
Мог бабајка бих осветника дао,
Бабајка мога мача пламена;
Тај дар да теби, побратиме, дам,
Што Жабљака на њему вреди кам!

НАДАН. У сватове ако ми дадеш мач,
У Млецима ће стићи тебе вест,
У Млетцима још први, можда, дан,
Онај ће тамо бити весник вран! —
Ал' идем сад, да тешим Илију!

МИЛИЋ. Де, теши само, ал' и стесат' знај!

НАДАН. Што нам се Лика тако снуждио?
Оборио је црној земљи лик,
Из црне земље кõ да тражи што.

ЛИКОВИЋ. А о што ми је, јадан, тражити,
Кад жељан поглед није онај кључ
Што жабљачке отвара тамнице!
(Надан га узима испод руке).
Ја нисам Милић, Ликовић сам ја,
Па шта ћеш са мном? Ономе си друг!

НАДАН. Ма, ти си луд! Умирио сам га,
Да опет Иву тужбом не иде.
А Иво је накрај срца, и љут,
Па тешко теби, сад да држи суд!
Обрицô ми је силне дарове,
Да рекнем само Иву коју реч,
Ал' ја сам рекô: „Ликовић је мој!
Мој побратим, и, ако Бог да, таст,
Јединицу ми, рекох, даје кћер,
И уз њу бели двор на Морачи,
И око њега њиве пшеничне,
И у брдима ломни даје Куч —"

ЛИКОВИЋ. Жив и здрав да си, врсни Надане!
Шта назбори! Кô да си Иво сам,
Кô да већ носиш тамницама кључ!
Какви те двори? Какав, брале, Куч?
У тамници зар није син ми жив?
А он кад умре, он кад погине,
Зар нису њему жива дечица?
Синовље добро кћери ја да дам,
А теби кћер? А знаш ли, море, ти,
А знаш ли, ти, воли л' те моја кћи?

НАДАН (Себи). А, тако, дакле, тасте? Тако, је л'?..
Ал' почекај! — — —

(Ликовићу).

Мај', нисам досад знао
Да мртва глава боље плаћат' зна,
Нег жива што би, нисам, вере ми,
Тек Тодор мора да ме научи!

(Осталима)

Остајте сбогом, светла господо!
Високиме се прођ'те бедемом,
Наслађујте се зраком хлађаним,
Видиком бајним, тихим вечером
И запљускајем бистрог језера,
Док мојих речи лаган запљускај
Не подрони жестину Ивану
И господску му ћуд стеновиту!

ЈОВАН КАПЕТАН. Хајд', жури се, јер нисам навикô
У дворишту помагат' слугама.

МИЛИЋ. Ни, питајућ' се зраком вечера,
Са поносита лица чекати
Да од милости зора осване!

ЛИКОВИЋ. Ни савијеним чекат' коленом,
Да м' у двор зивка удворица туђ.
(Сви одлазе осем Надана и Ликовића).

НАДАН. Чуј, Ликовићу!

ЛИКОВИЋ. Чујем, Надане!

НАДАН. (извади из шпага један комад хлеба и баца га у једну решетку према земљи).
Тај комад хлеба више вреди том,
Нег мени што би читав бели Куч
У неве моје првом пољупцу!

ЛИКОВИЋ. Тај комад неће син мој појести,
Из таке руке не би га ни пас,
Већ који дан, док њему буде суд,
Печења ће; а празан чанак ће
Чанколизу у лице погано!

НАДАН. Шта? Неће јести, мислиш? — Неће, да!
А баш да неће није сувише:
На белом хлебу да је знаће бар,
На белом хлебу, мили тасте, да!
На белом хлебу, да! Ха, ха, ха, ха!
(Клања се, полазећи).

ЛИКОВИЋ (претећи оде).

НАДАН (сам). Опомињем се, још кô дететом,
Да мати моја беше Латинка.
Ох, мајко моја, осећам ти крв!
Пресавијам се, просим, мољакам,

Попузујем пред ћуди свачијом.
За дукатом, бајаги, погибох,
Ал' пеном лаком пудљивости те
На главама им зидам тврди мост
До престола, до силе Ивине!
Господар не да, ишту војводе,
Господар ће отићи у Млетке,
Он мора, рече. Е, кад хоће баш,
Па кад баш мора, нека иде сам,
А Млечићи већ знаће шта ће с њим:
И у њима је моје мајке крв.
А ја међутим овде остајем,
Да крви моје прострем благослов
На војводе што остају још ту;
Па ако Ива пусте Млечићи,
Да опет кнеза приме војводе
И поклоне се одметнику свом
И опросте му: стараћу се ја,
Та стараће се мајке моје крв!
А Ликовић, мој несуђени таст,
Кад војводе донесу свак свој дар,
И даровима таким поставим
Прогнана Иве господарски сто:
Пиленце своје донеће ми сам,
На чанку већ, печено, готово;
Па кад чанколиз пиле покуса,
О лице ће му чанак господско,
А сваком другом обећану кост!
Ал' хајде сам да даље радиш, хајд'!
Да даље радиш, даље заваћаш,
Јер — (Замишљено) зло би било да се помире,
Да један другом нуждом попусти!
Ал' ако баш? — Па шта би било, шта? —
Ох, мајко моја, осећам ти крв!

(Оде. — Завеса падне).

ПОЈАВА ЧЕТВРТА.

Одаја.

ИВО ЦРНОЈЕВИЋ и НАДАН БОЈИМИР долазе.

ИВО. Баш тако веле, тако, Надане?

Не умеде л' их наговорити
Да није нужда мени дошла тек,
Срамота није мени само ту,
Већ целој земљи, целој држави,
На српско име, српске вере глас?

НАДАН. Та све сам рекô, што се рећи мож',
Кад рекох: светлост српског образа,
Окрену ми се леђ'ма Ликовић;
А када рекох: српске вере глас,
Капетан се по брку поглади
И длаку једну дуну у ветар.

ИВО. И Јован зар, и он, синовац мој?

НАДАН. Он добро жели светлом стрицу свом,
Свом стрицу светлом, господару свом,
Ал' — пријатеља мрзи млетачког!

ИВО. Разумем те, предомислићу се! (Себи).
Да попустим, да попустим зар ја?
У овом часу тешке незгоде?
Ма кад иначе, само сада не!
Ал' шта ћу, болан? — Дужду дадох реч!
Понос је свёт, ал' реч је светија!
Ох, свет би овај вољно понô сад,
Над понором га пренô пакленим,
Отешта л' врло, збацио бих га,
Ал' овај свет, што сад га подносим,
Судариште начела силна два,
У мени је, а ја у њему сав,
Он са мом само, са њим падам ја!

НАДАН. Па шта речем чекаоцима?
Да л' милости да јавим свакоме?
Да дођу зар — —

ИВО. Предомислићу се!

НАДАН (у себи). Предомислићеш се? А, причекај!
Још једну искру имам палила

За поноса му овлажени прах! (Иву).
Још рекоше, у претњи уочној:
Не послушаш ли правде њихове,
Да за сватима шаљу дужду вест,
Да повернога таста науче
Ко му је Милош, Максим ко му је,
Кога ли жели да му буде зет!

ИВО. Изрекоше л'? — Предомислићу се!

НАДАН. А одговор?

ИВО (лупи ногом). — Предомислићу се! (Себи).
Ох, тежак је, претежак свет је тај!
Ал' сваки драм у нове незгоде
Чудновато ми снагу подиже! (Надану).
Нек' дођу, Надане! (Оде).

НАДАН. Нек дођу зар?
Нек дођу! Па: предомислићу се?
Шта мисли он с предомишљањем тим?
Ко мисли у њем'? Не мислим зар ја?
Непојамно је миран, утишан,
Ал' знамо већ тај намргођен мир,
Који само гром жестине прекине, —
И у том миру домишља се он? —
Нек дођу, рече; шта да речем ја?
Па шта да речем? Није л' доста зар
Напустит' Ивин разиграни гром,
Да изненад међу њих удари,
Распрсти на све стране војводе,
А Ива самог баци у Млетке,
Па у Жабљаку ја да будем сам?
Зар није доста, није доста то?
Ох, доста је, ништ' нећу зборити,
Нек мирно тече моје мајке крв! —
Нек дођу, рече! Хај', нек дођу, хајд',
Да видим где су!

(Док он полази прозору, улазе полагано четири војводе: КУЈУНЏИЋ, ЈОВАН КАПЕТАН, МИЛИЋ и ЛИКОВИЋ, пажљиво се обзирући).

Где су? Нема их!
Ниједног нема зар на бедему?
Одјездише зар већ? Је л' истина?
Ни коња гдегод, ни јунака где,
Зацело, ох, зацело одоше!
Ох, мајко моја, блажена ти крв!

(Обазре се).

Пс! Тише, тише! Превари ме крв!
Ал' још је боље! (Гласно). Здраво, господо!

КУЈУНЏИЋ. Је л' улазити тестир, Надане?

НАДАН. Јест, Ђуро, јест, баш по вас хтедох сад!

ЈОВАН КАПЕТАН. Шта рече Иво, да ли попусти?
Да л' одби војводу господар љут,
Синовца ја ли благ се сећа стриц?

КУЈУНЏИЋ. Та ево га, јест, заиста је он!
Ма гле'те, браћо, гле'те, господо!
Са степена се сад баш силази.

МИЛИЋ. Јест, он; па како дивно прерушен!
На глави му је круна Балшина,
А о рамену самур-долама;
Још никад Иву тако не видех!

ЈОВАН КАПЕТАН (гледајући напоље, себи).
Једанпут само таког видех га,
Не беше круна, тај не беше сјај,
Ал' та му душа била из ока,
Тишина та са лица господског!
Жестина клеца, гледајући га!
Кад благослови моје сватове,
Баш онда беше тако благ му лик,
На јуначку ме притискива груд,

У зазорно ме чело пољуби,
Пољуби ме и прозбори ми реч:
— „Дабогда тако јунак био ти,
Кô искрен што је овај пољубац!“
Малаксава ми, сећајућ' се, ум.
(Гласно).
У руци му је, чини ми се, мач
Што са Косова Балша донесе!

ЛИКОБИЋ. Тај исти, Јово, исти то је мач
Што Скадар-пашу њиме прободе,
Кад с Млечићима отимасмо град!
И тај му беше поносити стас
И погледа му чудна зимогроз,
Што њему доби потурицу ту,
Те пред ноге му клече издајник,
Да од милости прими ударац!
Тај исти мач је, брате, исти мач!

НАДАН (Кујунџићу). Па реци и ти, Ђуро, коју реч,
Изиђи му на сусрет поклоном,
Па кад му се већ главом поклониш,
Поклони му и пашњак узапћен
И на пашњаку стоку богату,
А има л' дома која мрака још,
Поднеси му понизан светски дар,
А ти испроси напутницу бар:
Ти мож' да просиш, теби подноси!

КУЈУНЏИЋ. Нек не мисли баш он, нек не мисли!
Да потурице опет има ту,
Да издајице гони пред собом!
Показаћу му да сам јунак ја,
Пред погледом, пред мачем, пред круном,
Господство да господством одбит' знам!

ЈОВАН КАПЕТАН. Узми се на ум, Ђуро, ево га,

ИВО ЦРНОЈЕВИЋ улази у свечаном накиту; сви се клањају КУЈУНЏИЋ најдубље.

ИВО. Не морите суморних погледа
На чела мога сјајном накиту,
Не морите их таким теретом!
Показујем се данас пред вама,
Кô бабајка кад, мртва, износе
Пред синке му, пред јадну сирочад.
Под накитом најлепше славе му,
Да последњи целивају га пут.
Не погледајте ове круне зрак,
Што собом крије јад недогледан,
Већ погледајте овај стари мач,
Па реците, да л' већма потамни,
Са проливене крви душманске,
Што светли челик рђом проједе,
Ја л' већма црни с крви срца мог,
Што црним пламом, мрзећ' душмана,
Са обрањене кану деснице,
Слободи српској приносећи дар?
Та погледајте овај стари мач,
До деснице што моје дотраја,
Да спере једном љагу косовску;
Па реците, да л' већма претеже
На острици му муке моје ков,
Док извојева помоћ млетачку
На косовскога нашег душмана,
Ил' већма бије српско око вам
Са врха мача речи српске сјај,
Што дужду дадох у замену ја?
И прије, но што, јунак, допустим
Да на том мачу реч зарђа та,
Преживим црни српске вере срам
И латинску на Србе поругу:
Саломићу у груди своје мач,
Да својом крвљу вашу оперем,
У грудма да ми вера иструне,
У мени вера, а у вери ја!
Ја изговорих, сад изберите:
Ил' наследници клетве косовске,
Поштења српског одметничка крв,

Убице седог бранитеља свог;
Ил' та имена сад изберите,
Ил' десницом на мачу Балшином,
Избавитељи вере српске
И косовске крвници невере!
Ја изрекох! (Дрљећи прса, пружа мач).
А ви изберите! —

КУЈУНЏИЋ (мође руку на мач).
Јунаке моје, имовину, крв,
За господара мога Ивана!

НАДАН (у себи). Што стаде већ? — И „стадо" реци још,
И себе самог, вођу воловом!
То војвода? — Та волвода је то!

МИЛИЋ (мође руку на мач).
За српску слогу, за твој, Иво, глас,
На мачу срце своје пресеч' ћу!

НАДАН (на страни). Хајд' и ти гови, говедару, хајд'!

ЛИКОВИЋ (мође руку на мач). И моја рука иде за срцем
Кад речем: Иво, ево клетве, на!

(Мали отпочинак).

ИВО. Је л' сваки ту, је л' сваки ту ми син?
Да чекам још? — Приступи, синовче!
Приступи, ил' одступи занавек!

ЈОВАН КАПЕТАН. И моје срце разум надјача,
Буде ли зло, шат буде патило!

ИВО. Задовољен сам хвала, јунаци!

(Клекне и дигне руке небу).

Ох, теби хвала, клетви чуваре,
Што допусти да вероват' још смем
На твоју снагу, на промисô твој!

(Устајући).

Још мало, синци, останите још,
Још једну само пријатељску реч!
Казивô сам вам, како изабрах,
Обилазећи јадном досетком
Судбине кивне изненадни глиб,
Младожењу у светле сватове,
На Максимово место, Милоша,
Од колевке већ побру сина мог;
Не познају их још у Млецима,
Ал' нек их знаде Венеција сва,
Разазнати им нико не може
Опчињивост једноликости те,
При којој се и родитељска свест,
Не познав' лице, каткад ремети.
Па дајте мени веру, господо,
На овај мач, на своју заклетву,
Да нико неће тајне издати
Латинима у намишљају злу!

ОВАН КАПЕТАН. Срамота би се било заклети
Јунаку српском на ту твоју реч!
Зар није доста вере у нама?
Међу нама зар има рђе те,
И без клетве што б' тајну издô ту?
Јер да га знам, тако ми Косова!
Од оног часка не би свет га знао!
Ал' ако ти је то баш у бризи,
Заклећемо на крст момчадију.

ИВО. И амин тако! Амин, синовче!
Приклони чело, златна ти је реч.

(Док Иво грли синовца и остале теши и мири, говори)

НАДАН (себи). Ижљубите се тако, браћо, сви!
На сваку псовку, клетву од јутрос,
На сваки поруг један пољубац!
Ижљубите с', ижљубите се још!
И заклопцима пољубаца тих

Поклопите крвнички страсти суд
Уз ватру, што вам Надан пристави!
Ижљубите с', ижљубите се још!
Та нећете и 'нако за дуго!
Па, загрљени, ид'те у Млетке,
У загрљају послаће вас дужд,
Да загрлите копља немачка!
Ижљубите се, заклињите се!
И заклињите војску бирану!
Не штедите страхоте заклетве,
Јер Надан неће злата штедети,
Да нађе себи заклетника ког,
Нек шане дужду коју тајну реч!
Ал' ко је то, што тамо долази?
У двориште се жури с бедема?
Је л' Максим то? Јест, Максим, заиста!
Па јури, кô да носи какву вест!
У добри час те видех, весниче,
Мој весниче, мој верни страстниче,
Уштедећеш ми кесу дуката!
И зашто другог наимати још,
Да, грешећ' душу, клетву преруши?
Учиниће ми овај буд' за што;
Избрбљаће претоварена страст
Што товар злата не би открио!
А ја сам је натоварио већ:
На Милоша тек да му пружим прст,
Још сувише да кажем: „Ал' је леп!"
Па да видиш! — Ал' још је мало слеп.
Лепота му још стара у срцу,
И побратимство још на језику;
Ал' док му лице сиђе у срце,
И Латинкина умиљата реч
Док побратимство зглади с језика,
Показаће се тајна испода њ,
Пропламтеће му страст насртљива,
На заклетве притискујући кров!
Па весника тражим још вернијег?

Ал' ево га! Па како брза, гле!
Ох, брзо, само, посланиче мој,
Господа те се начекаше већ!

МАКСИМ (брзо улази). Опростите ми, српска господо,
Што тако буним овај светли збор!
Ал', верујте ми, није на ино!
Јер правда каже, заповеда Бог:
Осуђују ли кога судије,
И кривчеву да чују исповест;
Ја слутим тек, ал' вели свет да зна,
У збору вашем да сам кривац ја!

ИВО. Шта рече, ти? И откуд овде, ти?
И ко те дозва, ко те пропусти?
Чувари где су? — Чујеш, Јоване!
Чувари, синко, никог не пуштај! (Јован оде).
И ти ћеш ићи, не требамо те,
О теби овде није била реч!

МАКСИМ. О мени није? Не требате ме?
Е, добро, де! Ал' требам тебе ја,
Да измолим од оца благослов,
Јер преко мора на пут полазим!

ИВО. Па преко мора са мном полазиш,
Младожења на челу сватима!

МАКСИМ. Младожења? Да л' чусте, господо?
И опет морам примат' благослов,
Младожења да јесам збиља ја,
У Жабљаку, у Млецима и свуд!

ИВО. Полако само, да л' си штогод чуо?

МАКСИМ. Ја не чујем, ја ништа не чујем!
Не устајем без благослова ја:
Младожења, ил' путник у Млетке,
Ил' пред сватови, или путник сам!

ИВО. Шта, путник сам? А зашто, зашто сам?
Са сватима ће Максим ићи мој!
Ал' реци, сине, срцу исповест,
Младожењи да л' доликује тај
Болезање на лицу твоме траг,
Што тако споро време утире?
То мукло време, тако споро сад,
Брзоплетан иначе напредњак,
Колотер тај на кол'ма судбине,
Бакрачлију нам љуту оплете
Од речи моје што је има дужд;
Сватовског коња шиба њоме мог,
Невидљивом затежућ' шуваком
Здрављењу твоме ждралске уздице,
Те прети тако вргнут' сваки час
Из колоника среће наше воз.
Исповеди, пресуди, сине, сам,
Ил' ти пресуди, зборе господски:
Да л' доликује да младоженик
Избере сада сина мога лик?

НАДАН. Нек суди дужде, ха-ха-ха-ха-ха!
Уместо дужда, смејаћу се ја!
Тај лик изабрат'! Чујте, господо!
Том избору се лако довити:
Избирач ће утирач добити!
Утирач, браћо, ха-ха-ха-ха-ха!
Тај избор чисто изабрô бих ја,
Да, сузан, имам чим бар утрт' смех!
Ал' и дужду би био потребан,
Да утре њим седефли довратак,
При таком што би мудром избору
Црногорска попрскала му крв.
Пресудите, избер'те, господо:
Утирач, или — ха-ха-ха-ха-ха!
(Војводе се смеју).

МАКСИМ. Утирач ти на уста тричава! (Замахне на Надана).
(Себи).
Да нисам гадљив, још бих био љут

(Иву).

Пред оцем је исповедити стид,
Што самог мене зове у Млетке;
Ал' кад већ мора бити, рећи ћу!
Познавô сам се у Млетцима ја
С лепотом једном земље латинске;
Да није оцу, ређати бих знао
Заношљиве лепоте њене све,
Ал' 'вако само вељу: цура та,
Љубавне књиге шиљући ми лист,
На састанак ме зове у Млетке!

ИВО. Лепота? Цура? Љубав? Састанак?
А која је проклета цура та,
При којојзи заборављати смеш
На среће своје светлу невесту?
Заборавит' да смеш Анђелију,
Јединицу у дужда млетачког!
Несмислениче, реци ко је та?

МАКСИМ. Јединица у дужда млетачког!

ИВО. То рекох ја.

МАКСИМ. То исто велим ја!

ИВО. Она то зове? Зна л' те? Знаш је ти?

МАКСИМ. И ја је знам, и она мене зна!

ИВО. Не реко' л' теби, момче, одлази!
Јер нисам сазвô овај сјајни збор,
Да слуша вољан твојих прича лаж!

МАКСИМ. Па нек је лаж; ал' ако је баш лаж,
Од овог није црња писмена.

(Извади једно писмо и пружа га Иву).

ИВО (по неком читању). Анђелија? И збиља, она је!
Кад ово писа, тамо бејах ја,
„Испросили ме“, вели, „ал' нећу ја,
„Већ ходи ти, да с тобом ускочим!“
И не зна, јадна, да си ти мој син!

(Испусти лист — мали отпочинак).

Чувари, паз'те! Никог не пуштај! (Пође вратима).
Ни Милоша! Ти чувај, Надане!
Ох, Бог ми даде, Бог је тако хтео,
И преко мора он ме одведе,
Да захитим баш ону бисер-кап,
Што за њом жедни срце сина мог! —
Ал' сад се само стрпи, Максиме,
Претрпи се, ако је трпња то,
Сватовима се забавити тек,
Кô игром неком, згодном десетком,
И више ништ'; кô ловац досетан,
Курјачином кад себе преруши,
Да намами на себе звериње:
Тако смо и ми твог имена глас
Обукли ликом Милошевим тек,
Да намамимо дужда млетачког,
Младожењи деверисаћеш ти
И имењак ћеш бити Милошев;
А љуба твоја, мила моја сна,
Пробудиће се, кô из лажна сна,
Да осети на јави загрљај,
Што га је тол'ко, жељна, сањала!
Јер чим се свати, враћајући се,
Превезу преко мора Јадранског,
Доведу неву срећно под Жабљак,
Теби ће љубу Милош предати,
И тако ћеш је љубит' без муке,
Што би је друкче мачем отимô,
И сећао се сваким пољупцем
Па тол'ку братску проливену крв!

ЈОВАН КАПЕТАН (за себе). Хоће л' и тако Бог сачувати,

Да српском земљом не потече крв
С румених уста пусте Латинке?

МАКСИМ. Елем је истина!

ИВО. Јест, истина!
Поштену ми је Милош дао реч;
Поштена душа, препоштена је,
Кад, знајући свога друга тајну страст
И познате му љубав невесте,
Да користује собом држави,
Да спасе само српске вере глас,
Да побратиму стече невесту,
И опет мушки себе преломи,
И опет јунак —

МАКСИМ. Милош не зна још!

ИВО. Шта рече? Милош, Милош не зна још?
Ни побратиму не повери зар
Скривену тајну страсти жестоке?

МАКСИМ. Ни побратиму! Ал' не зато, не,
Да кријем срце од свог побрата,
Већ што се братском бригом побојах
Да нећу њему доћи странији
Уз такмаца му на братинство, страст;
Ал' што још не зна, може дознати:
Потражићу га, знаће овај час! (Полази).

ИВО (задржи га). Ни макô да се ниси! — Тако зар?
На вршку мучне моје победе,
Кад већ обиђох бездну понора,
На теби што га творац отвори,
Да с речи мојом растави ме њим
И име моје с вером задатом,
Тај страшни понор кад већ прекужих:
Зар ти, са кога све то препатих,
У тешкој бризи бдијући дан и ноћ,
Зар твоја рука да ме наводи
Над понор нов, над понор црњи још?
Ни макô да се ниси! Стани ту!

МАКСИМ, Ни макнути се нећу, али тек
Одговориш ли за ме пред Богом,
Што изневерих свога побрата,
Кад не рекох већ за времена још,
Не слутећи судбине домашај;
Одговориш ли на то, остаћу!

ИВО. Одгорим ли? Одговорићу!
„Што изневерих побратима свог?
Да родитеља не изневерим,
Не издам среће свога племена
И вере српске глас“.
И одговор ћеш тај посветити
На мачу мом свечаном заклетвом,
Да нећеш тајне рећи Милошу;
Сад на мач руку, па се закуни!

(Максим отискује од себе мач).

Отискујеш, отискујеш зар мач?
Да понизим зар круну Балшину?

(Клекне једним коленом).

Да поносито пригнем колено
У житку свом пред сином првипут?
Понизно главу да ти приклоним,
Оседелу од бриге за тобом,
Па да те молим, да те преклињем:
Смилуј се, сине мој, закуни се!

(Максим окреће главу).

Закуни се!

(Отпочинак).

И сад по трећи пут —

(ЈЕВРОСИМА улази).

ЈЕВРОСИМА (свечано). Закуни се!

МАКСИМ (клекне пред матер, пољуби је у скут, окрене се и с руком на мачу).

На мач, на крст, на мајчин благослов!

(Завеса падне).

ТРЕЋИ ЧИН.

ПОЈАВА ПРВА.

МЛЕЦИ. Ступиште у дуждеву двору; из побочне дворане чује се кадикад звекет посуђа и весели усклици.

МАКСИМ (сам). И дође час, и дође суђен час,
Да роди један век, ил' прекине:
Оплела се судбина у клупче,
Кô љута гуја, чекајући плен,
Па угледа ли часак угодан,
Кô муња суне из котура тог,
Да осуђено срце уграби,
И сем њега, можда, које још,
Обарајући летом самртним
И богаље и полубогове.

(Изнутра се чују гласови: „Да Бог живи младенце!“ Свирка и вика).

Аха, већ сикће гуја, цикуће већ звер!
На срце моје сева очима!
Шта мислиш, гујо, шта је срце то?
Зар мислиш, то је тица страшљива,
Што, очарана твојим погледом,
И сама пада теби у чељуст?
Да знадеш само, вечна авети,
Ово је срце гавран стогодњак,
Што, хранећи се смртним раздором,
На твојој мисли скапат' лешини!

(Гласови изнутра: „Да Бог живи младожењу, лепог Максима!“ Свирка и вика).

Из чаше моје моју здравицу,
Из мога срца моју пије крв!
Ал' у њој да л' и моју попи страст?
Зацело не знам, ал' зацело је

Опчињивост да у њој покусах
Што њоме некад' испреплетох ја
Анђелијин свакидањ уздисај,
Кô тајна сила земног севера
Што собом креће неодољиво
Бусоле танке трепетљиви створ!
Ал' северу се лед растопио,
У дрхтавини жаркој иглице
Разишô му се снег на лицу бео.

(Обема рукама преко лица).

Тек оста стење, црни камен врео!
А иглица? А шта Анђелија?
Под бајном силом другог севера
Ка' и пре гине, трепеће ка' пре,
Све већма вре, све већма умире,
На северу што ладниј' бива снег,
На лицу му што ваћма продире
Поношљивости усиљени лед!

(Гласови изнутра: „Да Бог живи сјајну невесту, дивну Анђелију!“ Свирка и вика).

Гле, како скочи, како прелете!
Напитак нуди вољном ручицом,
Напитак мени, своме Максиму,
Напитак чашом, устма, очима!
Па како се уз мене превија
И балчаку се мом улагује,
Меким га дланом страсно стискујућ'?
Удостојим ли погледа је ког,
Погледим ли један само час,
Уз панцир ми се грудма примиче,
За месечинским зраком ока мог,
Валовито што чини језеро,
Кад поводи свој одмичући вал
За месецом што њиме вољкује.
У језеру се топи побра мој,
Очајно вале сече рукама,
Изнемогô је, — виче у помоћ —
Усред му срца живот грца већ.

А ја се на свом чамцу љуљушкам,
Осмејкујем се на дно језеру
И ловим бисер, ловим драги кам',
А пода мном ми побрат издише!
Та ја сам хуља, псето бездушно!
Угурзус ја сам, невера сам ја!
И више још, још више него то,
Та ја сам Милош — ја сам — ја сам ја!

(Преко сцене прелази гомила ослобођених робова, витлајући весело оковима по зраку; црнци им пуне чаше).

ЈЕДАН ОСЛОБОЂЕНИК (пева).

Шалај даном, с белим даном
Друговаш' ћу моћи,
Окове је сшресо̂ црне
Немилосне ноћи;
Да живи кнез, да живи дужде,
Што оживи своје сужне!

ДРУГИ ОСЛОБОЂЕНИК (пева).

Дуждева да живи кћи,
Што милошћу среће нове
Сшаре мржње скиде кове,
Напијајмо њојзи сви!

СВИ то исто. — Пију и одлазе.

МАКСИМ. На душак само! До дна чашу ту!
Живота сте бистрину попили,
Мамурлук ћете прекужити зар,
Облизујући жеђу неситом
Живота тога талог устојан?
И за слободом још се кидају
Тог лепог плода љуске јалове,
Што очинцима туђе милости
Зајазују ненасићен свој грех!
Колико вас је што сте збрисали
Ударцем једним читав један рај
Ил' породице срећу читаве!
Ил' побратима свог на невери,
Тренутак што га лепше поглади
Са лака крила среће летеће,

Ил' што га зар — ил' што — одступите,
Не познаје вас душа моја — не!

(Чује се звека окова).

И опет један, опет један сват!

(Једног окованог сужња вија тамничар преко сцене).

ТАМНИЧАР (зауставља сужња).
Бесомучниче, још те гони бес?
Зар ниси доста, јадан, тамновô?
Ил' из дубоке зар би тамнице
Губилиште високо угледô,
Те с те висине ближе богу свом
Неукроћено кајô беснило?
Отреси, болан, окован ти срам!
Овака милост нема сваки дан!

СУЖАЊ. Не дирај светињу ми! Не кужи
Мој дичан понос руком поганом!
Откако дужде силом преруши
Оташтва мога рај у тамницу,
Од тога доба тамница је рај!
Откако дику рода окова,
Од тога доба диче окови!
Откако све јунаке погуби,
Губилиште је јуначка тек смрт!
Одведи ме; отвори тамницу,
Животу моме славе пантеон!

ТАМНИЧАР. Маузолеј смрти још за који дан!

(Одлази са сужњем).

МАКСИМ. Не одлази, још мало само стој,
Тренутак један стој још, јуначе,
Да крепим душу, дишући ти зрак,
Један ми прашак силе твоје дај,
Да њим понесем јада мога свет!
Мог јада, рекох? Иди, одлази,
За таки терет неси момак ти!
Кô руже су ти меки окови,

У тамници ти перје простире
Са мека крила славе надеђа.
Ти никад неси душу оковô
У вечан, страшан, у невидљив ков,
У речи дате против срца свог;
У тамници још неси тамновô
Од клетве супрот себе свечане!
У окову си и у тамници,
Ал' неси још у себи носио
И тамницу и оков, све, ох, све!
Ал' ко је ово? Гле! Мој тамничар!
Је л' наумио скидат' окове?

(Анђелија улази).

Ал' чекај се, научио сам се!

(Скрије се за један ступ).

АНЂЕЛИЈА. Та гледај само, гледај, Максиме,
Ослобођена робља блаженост,
На твоју реч што ослободих ја!
Подвикује им сваки узданак,
Младенце светле благосиљајућ',
А небу шиљу за нас молитве
И среће наше тамјан узносе,
Кад анђели од њега окусе,
Сватова ће да буде у небу!
Ох, погледај их само, погледај!
Гле, гле!

(Осврне се).

А где си, где је, камо га?
И опет ми се, тужној, измаче!
Непрестано већ тако до сада:
Не збори ништ', ил' збори, али шта?
Бар оно није што бих хтела ја.
Из руке ми се час по измакне,
У сватима се губи драг му лик,
Кô међ' облаци данов светилник!
Променô ми се чудном променом:
То исто сунце, ал' је други зрак,
Те исте очи, иста уста та,
Ал' нема онај поглед милостив,

Што немилице душу сажиже
Растапајућ' је снова пољупцем!
Тог' нема више — нема — нема — не!
Зар тако мутан дан? Ох, Максиме!

МАКСИМ. Сињора?

АНЂЕЛИЈА. Ти си, драги девере?
Помози мени, ако вере знаш,
Што руку моју њоме поведе,
У руци носеђ' веру војна мог;
Та ти си моме драгом побратим,
И ти ћеш знати што га промени,
Показаћеш ми преходницу ту,
По којој ћу се знати водити
У тамној ноћи туге војна мог.
Ти не слушаш?

(Загрли га).

Ох, слатки девере!
Разумеш ли ме?

МАКСИМ. Збогом, разуме!

(Загрли је жестоко и пољуби је; Анђелија цикне).

ИВО (нагло улази, за њим дуждевић с голим мачем у руци).
Ко виче то, ко цикну, девере?

МАКСИМ. О клизав чанак свата каквог нож!

(У себи).

Жестине моје бритка оштрица
О срца њена глатку клизавост!

ИВО (изводи Максима за руку).
Не буни ми се, будан да си ми,
Јер тешко јави иза таког сна!

(Жагор иза сцене; Иво говори у кантонаду).

Не буни свате, дужде, свуд је мир!

(Дуждевићу).

Па и ти, пришко, ходи за нама,

Доведи сестру међу сватове,
Па испуни те празне корице,
Нахрани их: весељу биће жа'
Да остане ненасићено шта.
(Оде с Максимом).

ДУЖДЕВИЋ (тура мач у корице).
Ненасићен је, да, ненасићен!
Ја оклевам, још он опомиње!
Филета, мишљах, даје смртан знак,
А оно само јалов опет цик!
Једанпут само, верни друже, још
Искочи ми из уске тамнице,
Ненасићен се нећеш вратити! —
Шта снева нева? Хајд', весели се,
Весел' се, селе, ал' и сели се!
(Оде с Анђелијом).

ПОЈАВА ДРУТА.

Сумрачан коридор; ФИЛЕТА долази, једном руком води МИЛОША, а другом држи нож.

МИЛОШ. Ни стопе даље нећу крочити!
Окани ме се, ил' исповеди,
Изреци нагон што те наведе
Младожењу од младе растављат',
По одајама водати га тим,
По таванима тамним, жалосним,
Неразборитим, кобним говором
И хладне руке тиском жестоким
У мирној души будећи му страх!

ФИЛЕТА. Још мало само, ту смо, јуначе!
(Себи).
На светом прагу гробнице му баш
Нек падне жртва верне освете!
(Гласно).
Још мало само, не стој, молим те,
Тако ти среће дана данашњег,

Анђелијина прва пољупца
И љубави ти тајне најслађе.

МИЛОШ. Ја не идем, бадава преклињеш,
Облагајући слашћу речитом
Чудноватости своје зимогроз.
Ја не идем!

ФИЛЕТА. Не помаже ти сласт?
Тако ти, дакле, она тешка крв,
Што икад крвник проли невером
На страшном суду образ прелила,
И мржње моје узимајућ' реч,
Сведочила — —

МИЛОШ. Ти мржњом преклињеш?
Зар и ти мрзиш? Кога мрзиш ти?
Окани се, не доликује ти!
Не доликује ведром челу ти,
Што стид на њему свој нек оспе врт —
Да тамној мржњи буде ложница,
Не доликује овај мали нож (Истргне јој нож),
Уз поглед што ти сече из ока,
Да он светлуца зраком леденом.
Па ти да мрзиш? Кога? Своју чар!

ФИЛЕТА. Ја мрзим, мрзим, ох, та мрзим ја,
Баш зато, што сам некад љубила —
(Себи).
Пред костурницом баш смо његовом,
(Гласно).
Ал' сад, сад мрзим — (Пипа се по празној корици).

МИЛОШ. Да ли тражиш нож?
У мене је, па ево ти га, на!
(Тури јој нож у корице.)

ФИЛЕТА. Где — Где је? Где је?
(Шчепа нож, узмахне на Милоша).

Што ћу?

(Баци нож).

Нема га!

(Падне Милошу у наручја).

МИЛОШ. Чудновато чељаде заиста!
Сукобиште од страсти жестоких:
Кô из облака кад би сунô гром,
Што у по лета сав се растопи,
Па дрво, што га у мал' не смлави,
Љубавним жаром меко загрли.
Растужила ме; да л' сам дрво ја?
Освести се, Филета, прени се,
А чаша вина оправиће те; —
Полако само, хајде, хајде, хајд'!

(Подржавајући Филету, оде полако с њоме).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Сликарница у дуждеву двору.

МАКСИМ (сматра слике).
Красота! Дивно! Марс и Венера!
Херакле, Кентаур; Дејанира, крв!
Па то вештина? То зар слава та?
Божаственога дара пеленом
Повијати срамоту животну?
Примамљив рај пред врати паклени,
Ил' испод пакла одабрани враг
Провидљивим стихаром оденут.
Је л' уметност живота поруга?
Ил' наваде му подложница тек?
Па ту се наћи, уздадох зар ја,
Божаственога души мелема?
Бадава! Натра́г у свет отрован!
На цедило га несам пити рад,
Кад мора бити, чашу на искап!

(Пође).

Ал' ко је ово? Завиди л' ми ко?

Ил' опет кака слика небеска,
Вештина зар? — Свеједно, невеста!
(Стане за један ступ, улази Анђелија и Милош).

АНЂЕЛИЈА. Ев', овде ћеш, ев', овде, Максиме,
Запитљиву намирити ми жуд.
Тишину ту не узнемирује
Сватовске вреве бурни комешај;
Тек боговска на зидовима сен
Заштитиоца светле љубави,
Што чути може верну исповест,
Ох! Не глед' тужно тако, не гледај!
Наливаш тугом ока сановног
Шупљину пусту боне душе ми.
Колика је шупљина пуста та,
Ал' прелиће се тугом премногом
У влажну сузу ока слабачког;
И пре сам пила ноћцу ока твог,
Ал' кроза њ сјаше срца твога дан!
Зар прође дан, пресветли данче мој?
Јер ја тек видим сету вечера!
Зар прође дан, ил' облак само црн
Заклања сунце жељној земљици?

МИЛОШ (у себи). И право Иво рече, заиста!
Говориће ти, рече, лукаво,
Времена, мож'да, прошла спомињућ'!
О љубави што из потаје би,
О састанцима неким давнашњим,
Помишљајућ' уплести те у њих;
Ђаволасте су, рече, Латинке.
Обмањује ме, то је истина,
Та обмана је само, обмана!
Ал' сласт је у њој неодољива
И неодољив отров чини јој:
Опчинила ми тако чувила,
Да и сам слаткој речи верујем;
Да и сам помним да је била доб',
Кад то ме око, та ме љубну реч
И груди тих заношљив уздисај;

Да пола у сну некад видех ту,
На јави сад што гледам дивну чар —
Сањаричар сам ја, сањаричар! —
А Максим мој? Зар да му изрекнем
Издајства братског жељу паклену?
Издајство је, баш да не чиним жао,
Баш да је не воли, издајство је!
Ал' како знам зауставити плам
Утишат' страшни неодољив жар? —
Сањаричар сам, ох, сањаричар! —

АНЂЕЛИЈА. Не домишљај се тол'ко, не жал' ме,
Устежући горчину садашњу,
Док ја у прошлим снима сладујем;
Изреци је, изреци клету реч
Милином што нам ум одузима,
Ил' ону другу што узима век,
Ил' дуг дај век, ил' кратак један нож;
Изреци само, љубиш ли ме још? —

МАКСИМ (иза ступа у себи). Мазало, да би мазало! Марс и Венера, Вулкан и богови; невештије вештине не знам, него та млетачка што је. Венера је поред све своје голотиње побожна дувна, спрам овако лепа урнека што га имају млетачки сликари. Ал' студије су мучне, истина!

МИЛОШ. Не домишљаш се, створе смишљени,
У својој сласти колик' носи јад,
Колики оков царска носи реч,
У исповести: тебе љубим ја!

МАКСИМ (себи). Ал' студија је мучна, заиста!

АНЂЕЛИЈА. Ти љубиш, је ли? Царска ли је реч?
Та просијак је, худи просијак!
Просијава јој телу сваки уд,
Удворљивости крпом оденут.
Ил' није хуђа царска твоја реч,
Без царске пратње што ми долази,

Што лепше сја, но сама царица?
Без погледа из лица милосна,
Без руке жељне топла притиска,
Без загрљаја, ох, без пољупца! —
Већ просијак је царска твоја реч,
Сиромах, худ и гладан просијак;
Па тако бедно зар, ох, Максиме!

МАКСИМ. Изволите, сињора!

АНЂЕЛИЈА. Ко је то? —
Прислушкујеш ли јаде, девере?

МАКСИМ. Прислушкујем ли? Крупан им је глас!

МИЛОШ (себи). Шта? Максим ту? И све је, можда, чуо?
Ох, хвала вама, стари богови
Што вечна миља неговасте плам,
Спасењу мом позајмисте свој храм!
Сад могу рећи, рећи ћу му све,
Шат ових слика милостиви збор
Умекша побри жесток одговор!
(Говори с Анђелијом).

МАКСИМ. Марс! Већ не мож' бољи бити Марс! Тако ми Венере, постаћу сликар, сабићу у тикву сва мазала млетачка; па ћу обесити ту тикву о једну просјачку реч, нек иде просити милости у Бога за грешне душе. Сликар ћу постати, вере ми и Венере ми; — ал' студија је мучна!

МИЛОШ (Анђелији, клањајући се).
За један час опет сам поред вас,
На часак само, ил' на живот вас!

АНЂЕЛИЈА (одлазећи, замишљена).
На часак само, ил на живот вас?
(Оде).

МИЛОШ. Је л' братски зборит' вољан Максим мој?

МАКСИМ. На име Милош, одзивам се ја!

МИЛОШ. Уместо њега велим: вољан је!

МАКСИМ. А ја сам вољан место Максима.

МИЛОШ. Да Макси несам Богом побратим,
Приступио б', поклонио б' му се,
Господарској му причô милости,
Да имам главну једну молбу на њ,
Изрећи што је подузме ме страх;
Ал' побратим — —

МАКСИМ. Тек иште братски дуг?

МИЛОШ. Дуговечан у дугу да си том!
Тај рачун други век размршује,
У срцу своме не бројах га ја!
Да несам, рекох, Макси побратим,
Обишô бих га гипком беседом
О муци својој, својој невољи,
Анђелијиним уздисајима;
Исписô бих му живим жељама
— У немару га видећ, с невестом —
Из другог света боље среће над.

МАКСИМ. Из другог света? Лепа жеља баш!
Додуше, скромна жеља, побожна,
Са другим светом друга световат'!

МИЛОШ. Из друге земље, из рођеније,
Од бољег таста него што је дужд.
Ал' Максиму сам Богом побратим,
И побратим је крвљу мени он,
У име Бога, у име крви те
И побратимства тог те преклињем:
Уступ' ми, побро, твоју невесту,
Не љубећи је љубећем је дај!

МАКСИМ (себи). Страховито је, ох, страховито,
Страховито је мучна студија!
(Диже руке на једно распетије).

Ох, мучениче ти божаствени,
Што свиму некад дође у помоћ,
Помоз ети испод тог терета!

(Клекне пред икону).

Божанства свога душу пречисту
Од људске ти оцепи природе,
У процепу недогледаном том
Да угледам дубоке ране жар,
Издајство братско што ти зададе,
Јер ја се бојим, свети небојче,
Јер ја се бојим, Јуда ми је брат,
Искариотско искање је то!

(Клоне главом на колено).

МИЛОШ (себи). Притискује га тешким сукобом
Синовљи дуг и побратимства свест;
Прегорет' свога родитеља срам
За спаситељски опроштај је грех,
Претежак грех, ал' тежи терет је
Са невестом провести немилом
С нељубећом и с нељубљеном век!
Ох, скоро да је тако тешко као
Вековати и век оковати
У оков тешки жеље вечите!
Зар тако тежак, тако тежак век?
Је л' истина? Ох, није, лаж је то,
Несношљив терет, што га осећам,
Тренутак овај собом доноси,
С мог плама побрин зимогрозан час;
Ломећи му се сваки помицај,
Проваљује ми души сломове,
Не могу више! (Гласно). Побро! Максиме!
Опозивљем! Чуј, Максиме, ох, чуј! —
Где збори Бог, нек ћути грешан створ!

(Клекне за Максимом).

МАКСИМ (себи). Да одбијем? Да само одбијем?
Па више ништ' — а шта ће рећи он?
Насмешиће се тек, кô војводе,

Младожења кад хтедох бити ја;
Ох, кад се сетим осмешкаја тих,
Од пете ме до главе проигра,
На грлу би им уста прогризô,
Нек вечни смех — ох, спаситељу мој!

МИЛОШ (себи). Божанствен личе, не чујем ти глас.
Што очајнима њиме говориш,
Ал' осећам ти стапајући гроз.

МАКСИМ (себи). Ил' да му кажем нечувену реч,
И заклетве свечане окове
На испотајном сужњу обијем?
Да кажем тајну, да исповедим —
Ал' неће ли је рећи невести?
А нева дужду, дужде освети,
Освета ножу, нож ће Милошу,

(Устаје).

А Милош Богу живу!

(Милошу).

Милошу!
Анђелија је твоја, води је!

МИЛОШ. Још није, побро, чуј ме, —

МАКСИМ. Води је!

МИЛОШ. Ал' послушај ме, није!

МАКСИМ. Води је!

МИЛОШ. Предомислио сам се —

МАКСИМ (лупи ногом; с опруженом руком). Води је!

МИЛОШ (себи). Не узбија се молбом молитва,
Слабота се божанству уклања,
Очекујући да се врши суд. (Оде).

МАКСИМ. Ох, хвала ти, заштитиоче мој!
Још један само искушења час,
Још један час, па оде вечитост,
Да сад не оде,
(Руком на мач).
Оде за навек!
Предомислио сам се рече ми?
Предомислио? Руга ми се, пас!
Заједљивим пуцкара швигаром
У ірмљавину моје савести!
Предомислио? Да л' сам добро чуо?
Не, не, не кун' се криво, слуше мој,
Ти неси ништа чуо! Да ко је чуо?
(Распетију).
Одрец' се и ти, слушаоче нем!
Ти неси чуо, је л' да неси чуо?
Ох, неси, неси, је л' да неси? Је л'? (Оде).
(Завеса пада).

ЧЕТВРТИ ЧИН.

ПОЈАВА ПРВА.

Ступиште, ИВАН ЦРНОЈЕВИЋ с једне, а ЈОВАН КАПЕТАН с друге стране, долазе.

ИВО. Но, синовче, да л' испоручи вест?
Да л' врше свати моју заповест?
Је л' све на броју, сваки весô сват?
Је л' спреман Милош, је ли путу рад?

ЈОВАН. Јест, путима је Латинкиним рад!
Кад испоручих своју поруку,
Пољубио је руку Латинки
И прошапута: „Одговори му:
„„Једна су уста, једна нек' је реч!““
И осмехну се лепа невеста:
„„Имамо кад', имамо, рече, кад!““
И пољуби га, он пољуби њу,
И одох ја, и тебе нађох ту.

ИВО. Имамо кад! А, чекај, кадуно!
Неверни издајниче причекај!
Зар не зна роб, свог не зна образа?
Количак треба ока мога миг,
Жестине да се Максимове гром
На отпаднички проспе потиљак?
А, несмисленик, мисли л' за навек
У побратимство да се уздат' мож'?
У Иван-бана громова је још!
Имамо кад?! (К Јовану).
Зовни ми Максима!

ЈОВАН. Ко долази? Баш он је, чини ми с'!

ИВО. Зар он! Па тако миран, замишљен,
И опет збиљан, намргођен, мрк:
Заптивен олуј, огањ притрпан!
Притајимо се, причујмо му жес,
О заграду што мучно удара,
Кад време буде, пробићу је ја.

(Повуку се у дно позорнице; Максим улази, у руци му пешчани кажичас).

МАКСИМ. Задоцнити се, прехитрити се,
Погодити, ил' промашити час!
Ај, безобзирни душе времена,
Да немилосно бијеш онога
Што имаде да бира избор тај,
У откуцају сваком срца твог,
У сваком часу! Несрећнике те
Да страшно гониш, што им у срцу
Не тече песак, тече крв и плам,
И опет је тој вреви стаклен суд
Кô твој провидљив, узан, крт, кô твој!
Поношљивце да кивно гониш те,
Што срце своје носе рукама,
А срце њих с неруке односи!
Пренаглити се, закаснити се!
Је л' то зар међа свету грехотном?
Ти једна само да је пређи смеш,
Пренаглити ил' закаснити се,
Што преко међе те нас односиш
У онај свет чистоте вечите?
Јер где је чишће, нег где нема ништ',
Где не куца ни касни час, ни ран,
Кроз вечну ноћ, ил' зар кроз вечни дан?
Задоцнити се, прехитрити се,
Погодити, ил' промашити час!
Зар један час да може, промашен,
У недомашај сав да вргне век?
Из успомене избрисати га,
Из успомене, у којој је тек
Животом постô живот, веком век?
На очиглед у другог претопљен,

Живота тога сваки спомен, траг?
Ох, је ли Бог то? Је ли Бог ил' враг,
Је л' тол'ко јак, ил' страшан толико,
Да мож' учинит' оно незбилим
Толиком збиљом што се збивало?
Сам свој учинит' нествореним створ,
Да поправи створења погрешку?
Ал', вечниче, задоцнио си се.
Зар, свезналице, да те учим ја?
Ил' ове љуске (*Лупи кажичас о земљу*),
Сипут чемерне,
Да каже теби, шта ће рећи то:
Задоцнити се, прехитрити се?!

ИВО. Мој Максиме!

МАКСИМ. Спомену' л' тебе ја?
Да л' позвах тебе?
Позва л' ме, не знам, спомену ли ме,
Ја то тек знам, да дође ти кô зван,
Да спомен чујеш заборава твог:
Да л' Максим љуби још Анђелију?
Да л' стара љубав броји часе још?
И, часе бројећ', зато ли је љут,
Што тако мили миловања час?

МАКСИМ. А ко то каже? Не питај ме то!

ИВО. Па ко је кривац часомилу том?
Зар худи тај пешчани кажичас?
Та ти си кривац, ти си крив и ја,
Обојица смо криви, Максиме,
На оставу што благо дадосмо
У отмичарске руке неверу.
У побратима твог се уздајућ',
Њему сам снаху поверио ја,
Јер снâ је та и твоја невеста!
Сад благо то твој побра троши сам,
Вереницу ти, поверену му,
У издајнички крије загрљај,

Угушујући загрљајем тим
Поверљивости наше благослов
И побратимства твога искреност.
Ал' чуј ме сада, сине Максиме:
Ја скидам с тебе клетве оков сиљ,
Што с мача мога на се узеде,
Изрећи тајну да си слободан,
Милости старе свезом светијом
Притегнут' обест нове невере
И побратимства спомен раздешен:
Изрећи тајну Милошу да смеш!
Поверљивости откуп то је мој,
А Милош само на твој чека глас,
Да побратимству ти му будеш спас.

МАКСИМ (пружа руком на разбијени кажичас).
Из овог црепља читај одговор!
Зар мислиш ти, е доста учини,
Кад круту љуску клетве разбијеш?
Да л' и ја збрисах траге времена,
Што овај некад мераше их суд,
Кад разбих њега? Залуд, бâбо, труд!

ИВО. Баш добро, синко, труд је мени скуп
Понајпре, кад је за вратом нам пут,
Јер сватови ће дома прексутра:
А ти отиди побратиму свом,
Опростићеш, и љубићеш се шњим,
Јер овде ти је вољан остати
С Анђелијом, са својом невестом,
Код таста свога, дужда млетачког!
И можош му честитат' уједно
На сенаторство, можда, млетачко,
На срећан брак и здраву Латинчад:
Наручније ће теби бити, знам,
Честитати, нег честит' бити сам.

МАКСИМ (себи). Шта? Остао би, остао би он?
Ој, вере старе потоњ остатче!
Не одлази из мене овај час,

Не остав' ме при остајању том!
Што уз њу мисли љубеђ' остати,
У праву је, јер дадох му је ја;
Ал' што без мене мисли остати
И побратимства раскинути вез,
Што толи мучно неговах га ја —
Ох, срам да ти је стога, Милошу!
И стог да ти је хвала, судбино,
Кад рекнем тол'ко закашњену реч
Пред њиме, што ми неће бити срам,
Што нећу бити постидан му ја.
Изрећи ћу, изрећи ћу му, да!
Изрећи ћу, ал' сви нек чују, сви,
Нек српски чује и латински свет
Да Србу како побратим је свет:
Изрећи ћу му, па кад чује све,
Кад сасвим дозна шта ми узима,
Тек онда ћу му сасвим да је дам
Пред сватима, свечано, срдачно,
Нек види туђин, нека види, да,
И тако Србин да светит' зна;
Нек српски види и латински свет
Ја како Србу побратим је свет!

ИВО (себи). У овом часу раскинула се
Најлепша свеза браства јуначка:
Страхотан је и мучан раскидај,
И жао ми је дивне свезе те,
Баш збиља жао, ал', што ћу, нужда је!
(Максиму).
Па како, сине? Да ли намисли
Опростит' се, ил' с побром остат' сам?

МАКСИМ. Опрости, бабо! Намислио сам.
Још сутра, знајте, знаће Милош све,
Још сутра, бабо! Збогом, чуће се.
(Оде).

ИВО. Још сутра? Сутра? Зашт' већ данас не?
Ал' знаће, рече! Знаће Милош све!
Најтежа брига уклоњена је.

ЈОВАН. Најтежа, мислиш?

ИВО. Знаш ли тежу ти?

ЈОВАН. Још тако тежак један терет знам,
Да преслаб језик беше досада
Из груди ми истоварити га,
Изрећи ти га смело, слободно.

ИВО. Шта рече, ти? Да и то чујем још!
Страхота каква може бити та
Слободну што је одузела реч
И смела смелост моме Јовану?

ЈОВАН. Са несмелости смела ми се је,
Са несмелости, с подле неслоге,
Живота српска кукавице зле.
Ти не знаш још, зацело не знаш још,
Јер казати ти нико не смеде,
Не рекох ти још ни сам досад ја,
Доскочит' нужди уздајућ' се сам,
Те не хтедох те бунит' узалуд.
Ал' сада знај: сватовска чета нам
У Млецима ће остати нам сва,
И неколике оне војводе,
Што вратити их дома хтедоше,
Већини злој уступили су већ.
Кујунџић Ђура, он их предводи,
У шатору се купи његову
По поглавиштву одметничка крв;
До зоре пију, банче, играју,
А дуждеве их служе слушкиње.
Ох, жалосно је! Жалосно и зло!
Па није л', Иво, већа брига то?

ИВО. Ох, тако грдна, тако тешка је,
(Диже руке горе).
Да подигнуту Богу десницу,
Да смлати громом никоговиће,

Претегнути на бритак мора мач,
(Стискује балчак).
Да грома божјег позив свршује!

ЈОВАН. И свршиш ли владарски позив сад,
Да божји вршиш, вероваћу, рад;
Јер не надам се да ћеш успети:
Невидљив неки из потаје бес
У сватове се наше подрио!
Говешћује се да је Надан ту!

ИВО. Шта? Надан? Откуд Надан? Што ће ту?
Неоглашен? Ненадан? Надан ту?
Окан' се, Јово, сугласице те!
Пред мене први био би му крок. —
Па виде ли га, видео те Бог?

ЈОВАН. У Ђурин шатор гуслара сам слао,
Да песме пева најдивотније
О Страхиљ-бану, клетви косовској,
Што из мишица некад њихових
И најжесточиј' добише нам бој:
Јутрос га послах, сретох јутрос га,
А боран му се натуштио лик,
Из очију му мрака вечита,
У светлој капљи росан бије бол.
Сиромах старац! Истераше га.
У речи бијах шњим баш утешној,
Ал' прођоше их неколико њих,
Огрнули се плаштом шареним
И образином нагрђен им лик.
А ја их гледам, не знам, Србе ли,
Ја л' други каки паклен сустримак.
И прођоше, и у скок одоше,
Задиркујућ' и смејући нам се,
Ђаволски, Иво, пакленички смех!
Ал' најпакленијј' међу пакленим
Тај беше, стриче, беше Наданов,
Поругљиви му распознадох крик,
Ал' скривен беше чувидни му лик.

ИВО. Донеси црну образину ми
И црни плашт, донеси, Јоване!
Јер бауком се плаше балавчад.

ПОЈАВА ДРУГА.

Маркова пијаца у Млецима. Шатор војводе Ђуре Кујунџића. Више Црногораца. Једни у маскама, други с голим ликом. Међу гололичнима и ЂУРА КУЈУНЏИЋ, са једном црвеном маском за столом домунђавајући се; у куту од шатора, наслоњен на ступац, РАДОЈЕ. Девојке точе вино. Једна црна маска.

МАСКЕ (певају). Кад се дану више неће
Да нам свету буде вођ,
Онда дане маску меће,
Дивну маску, црну ноћ.
Испод ње се на свет смије
Очицама звезданим,
Ту се љуби, ту се пије,
Ту се игра, ту се вије,
Ту се бдије међу сним,
Ни ми друкче не можемо,
Нег' што ради дан и ноћ:
Кад се сити проведемо,
Маску дајте у помоћ!
Наша влада, наш је ред,
Личина је читав свет.

Додија ли земљи прлој
Облагати листом брег,
По летини по умрлој
Белу меће маску, снег.
Па кад њено вене цвеће,
Кад се воде заледе,
Онда текем вино тече,
Расцветане месојеђе
Дивотама салете.
Не можемо ни ми ино:
Сад се откриј, сад се криј, —
Разом точи, обаразино,
Разом точи, разум пиј!

Наша влада наш је ред,
Личина је читав свет.
(Куцају се).

КУЈУНЏИЋ. Личина је читав свет? Тако је! Али ми, иако смо личине, нећемо више личити одавде! Је л' вам слично, јунаци?

I МАСКА. Пет легења мора попити к'о још једаред спомене Црну Гору.

КУЈУНЏИЋ. Не вреди читава земља толико.

II МАСКА. Мене мори успомена, успите ми пет легења.

ВИНОНОША (сипа му). Да је Јадранско море вином наливено, ти би га с твојим успоменама за годину дана осушио, те саставио Венецију с Црном Гором, па шта тек онда, кад би ти била навек пред очима?

II МАСКА. Онда би тек одспавао мамурлук.

КУЈУНЏИЋ. Ај, Надане, Надане, добро ти мени рече! Ђуро, каже, Ђуро, заволећеш ти Млетке; разумем те сад.

РАДОЈЕ (себи). И заволео си Млетке, заиста; јер мора да те је дужде купио за волове, кад заборави тако стоку своју и свој пашњак, пашче једно надувено!

КУЈУНЏИЋ. Весело, сватови! Сећајте се Црне Горе, ако ћете да се празни легењи сете вас. (Црној маски). Хеј, ти, црњаче! Ти мора да се понајчешће сећаш Црне Горе, кад си се тако уцрнио и угордио, и опет не видим да пијеш. Већ удивио се ту кô Иво, па ни да би беле, ни да би на бело! — Успите Иву, нек' пије!

I. МАСКА. Јес', бога ми, исти Иво! Што не пијеш, Иво?

ЦРНА МАСКА. Што сте кукавице!

КУЈУНЏИЋ. Ха, ха, ха! Чисто ме уплаши, исти Ивин глас, Ивино грло, само што је Ивино грло сувље: боље пије него ти. Па као зашто смо кукавице, брате црњаче?

ЦРНА МАСКА. Уместо да отерате Иву у Црну Гору, чопорите му се за леђи као пашчад; а он вам седи за вратом, може вас кренути, кудгод му је воља. Ни на очи му не смете, камо ли у очи, зато сте кукавице.

КУЈУНЏИЋ. Ко? Ја не смем? Чусте ли га, јунаци? Не смемо, вели, Иви на очи.

ЦРНА МАСКА. Ако сте људи, хајте одмах сад! За мном!

КУЈУНЏИЋ. За њим, јунаци!

(Сви пођу за црном маском; кад дођу до шаторских врата црна маска баци образину и плашт, и укаже се Иво Црнојевић).

ИВО. Пред њиме сте! Ко тражи Ивана?

(Сви поклече).

Пудљивци подли, пашчад лајава,
Туђинства смрдљив што њушкате траг!
Потрагуше и обипражине!
Од поспаса са кужне трпезе
Неокушљиве огризотине!
Потражисте л' га? Нуто Иве ту!

РАДОЈЕ. Ал' исти Иво, исти Иво! Је л'?
Удивио л' се? Диван ли је сад?

ИВО. Те образине доле с образа,
Безобразничко дволичије то,
Криомчарски што негује вам срам!
Са лица доле црне личине,
Та рођен образ црњи вам је још!

Зар гори стид још на том образу,
Кад покривате личином га том?
Под тим да ли се коти покривом
Црвено-бледи пијани тек блуд?
Умукнусте л', умукнусте ли сад?
Говор'те Иви, камо ћете ви?

СВИ. И у ватру и у воду ћемо,
Ма куд, ма куд, тек само за тобом!

ИВО. И у ватру и у воду за мном?
У пакô сте и сами пошли већ,
Ал' преко воде водићу вас ја —

РАДОЈЕ (себи). И то све жедне преко воде, да!

ИВО. Из винског дна, из мамурнога сна
На површије мора трезвена,
Од туђина међ' своје родове:
За прексутра су лађе готове!

КУЈУНЏИЋ. За прексутра? Што већ за данас не?

ИВО (бесно). За прексутра, кад рекох! Донде још
Нек има кад провест' се сваки сват.
Сад устан'те, веселите се сад.

(Иво одлази на једна врата шаторска с Радојем. Маске устају и одлазе на друга врата. На ступишту остаје само црвена маска; кад оду сви, скине личину и укаже се НАДАН).

НАДАН. Утркују се дочекати ме!
Провести, мишљах, у Млецима ја,
Сватовске тек измишљат' досетке;
На науке се несам дати хтео.
Ох, Иво, слатки учитељу мој,
У шали што ме владат' научи,
Што влади мојој верно стереш пут,
Пољубио б' те за ту науку,
Та како те за наук љубим тај,
У теби бих се сав изгубио,

Јер живети нам није удвоје,
Не трпи љубав растављања тог!

(Завирује у кантонаду).

Ал' ко се тамо, тражећ' састанак,
Приближује училишту сад мом? —
Мој син! Мој Максим! Храно моја, он!
Помози, маско, замажи ми лик,
Не познат' ме без тебе може син
У освету, што њега некад ја
У богињавој маски не познах.

(Меће маску и повлачи се у дно; долази МАКСИМ с белим листом у руци).

МАКСИМ. И тако, дакле, песма готова.
За невина и одвећ невина,
За кривца је кривице страшни суд;
Не појми л' кривац милост судчеву,
Страховито тумачићу је ја.
При растајању, дакле, прексутра
Свечано гуслар отпеваће је.
Е, камо гуслар? Нигде никога?
Сакривају се испред мене сви,
Ал' шта је повод узмицању том?
Та, ваљда, несам свима побратим!

(Осврће се и опази Надана).

Аха, још имам небратима ја,
Што испред мога лица не бега!

(Надану).

Зар тако сама, мудра чувидо?

НАДАН. Помисли, лик да чини човека —
Четворица нас је.

МАКСИМ. Четворица?
У једнога си премашио број,
Јер овај лик на мени што је сад,
Мој рођени је, ма и нерођен;
Необично је у томе тек то
Што прави лежи лик у гапећку,

А маска моја светом пролази,
У име моје свет уживајућ'.

НАДАН. Да нећеш само светској навици
И онда бити личина још тек,
Кад изиђеш иза тог запећка?

МАКСИМ. Ти пророкујеш? Чуј ме, чувидо,
Ма невиђена, свидиш ми се ти,
И боље ми се свидиш него сви
Без образа што овде сватују,
Око срца облажу машкару,
А маском својом лажу срдачност.
Па реци ми, незнанчевићу мој,
Је л' мила теби твоја личина,
Поштењем што те нехотице пре?

НАДАН. Та како кад; заваркује ли ми
Мужевљев опаз, тражеђ' жену му,
Угодније ми ништа није ње;
Ал' заиште ли срце загрљај,
И ту је чедо, видим сав јој чар,
И сваки час јој пијем уздисај,
Па ту да не смем скидат' личине,
Страхота, побро, страшно —

МАКСИМ. Верујем.

НАДАН. И веруј ми, ох, веруј, у тај пар
Крвнички мрзим образину ја.

МАКСИМ. Ал' образини да л' си мио ти?

НАДАН. Зар образина миловати зна?
А милује л' ме, још је горе то:
Приљубиће се тешње уз мој лик,
Од лика теже раскинути је.
(Узме Максима за руку).
Па за ту милост, ваљда дволичну,
Толику ја да трпим омразу,

Једноликости вечни сносим бол?
Та доле с њоме, доле!

МАКСИМ (тргне му личину с лица). Доле с њом!

НАДАН (крије лице плаштом).
Таман, таман! Ја не бих боље знао.

МАКСИМ. Ха, ха, ха! Да згодна замена!

НАДАН. Казивати бар не морам ти сад,
Заменит' маску да је лакши рад,
Нег у свом лицу трпет' замену.

МАКСИМ (себи). И мени је казиват' сувише:
Кад образину не смем скинут' сам,
Помоћи ће ти добар пријатељ.
(Надану).
Да, збиља, незнанче, међ сватовима
Је л' откуд врстан теби гуслар знан?

НАДАН. Да како би без слепца сватови?
За просиоцем иде просијак.

МАКСИМ. Па пошљи ми га: слепца требам баш.
Упути га у дуждев само двор,
Очекујем га. — Збогом, чувидо!
(Оде).

НАДАН. Па тај да влада Црном Гором зар?
Видовит слепац, јахач објашен,
За шалу није, мање још за рад,
А то је само мени сад занат.
Гуслара, рече, слепца треба он?
Видовит слепац биће ја му сам.
Из једне само маске у другу:
Веселимо се, свадба, покладе,
И 'нако је лакрдијама час!
Ох, тако ли је јамачан ми смер?
У шали ћу да стрмен обиграм,

У шали рећи тајне збиље реч,
У шали гледат' суновратан пад!
У шали стићи свог живота над.
Сватовску тајну дужду издати
И 'вако могу, могу сваки час;
Ал' уверит' га тек овако знам:
Тумачићу ти песму туњаву,
Да плане дужд, да крвљу згасне плам,
У освети на дома свога срам!
А кукавне ће стрепет' војводе,
За страхом што се само поводе!
Веселимо се, дакле, сватови,
И 'нако је лакрдијама час!
У слепца сада, да те није стид,
Слепотом тек ћеш славни стећи вид.

(Оде).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Женска одаја. ДУЖДЕВИЋ и ФИЛЕТА.

ДУЖДЕВИЋ. Филета, шта је? Је л' ти позлило?
По лицу ти је страшно бледило,
Грчевит око уста потрзак,
Страховитан у очима ти бол!
Освести се, Филета, држи се!
Освести се, јер освета је ту,
Приближује се часак жељени,
Потрзује ми у корици мач,
Кô севера силовит потрзак
Моринарску што креће иглицу.
Разбери ми се, верна девојко,
Већ стоје лађе, путу готове
Понети собом чету душманску,
Што собом носи сестринску ми крв
У загрљају, жигосаном још
Неосвећеном крвљу брата мог.
ФИЛЕТА (хвата му се грчевито за раме).
Осветићеш, осветићеш га ти,
Ал' освета је крвног греха кћи:

У крвне блуди грешном тренуту,
Кад меких груди вољан загрљај
Ужитка смртна открије му сласт,
У таком часу, онда, јуначе,
Ох, онда, онда — — —

ДУЖДЕВИЋ. Онда, онда ћу!
Ал' и ти ћеш, Филета, и ти ћеш.
Зар нећеш и ти жртву пратити?
Уз колено ми нећеш бити зар,
Приносећ' жртву Марку самртну,
Кад потргнем на несрећника мач?
Зар нећеш ти да видиш како ће
Крвничком крвљу гасити се плам,
Што верном руком ти га унесе
У срца мога осветнички храм?

ФИЛЕТА. Зар нећу ја? Ох, нећу, жалосна!
Што сада рекох, сваку тўби реч,
И последњу ми жељу осветну
Изврши руком, мушком, крепчијом,
Аманет нек је умирује то,
И умирује душе благослов!
(Трза се и посрће).

ДУЖДЕВИЋ. Селе! Гле на прозор, гле!
Ох, види где се крвни спрема сват
На последњи свечани растанак!
Зар не видиш, Филета! Девојко!
Шта учини од себе, за бога?

ФИЛЕТА. Вечерас - попих - отров - врло - љут -
Освети се — ал' — како рекох — знаш —
А последњи — већ страстан — дарак њен
Загорчиће му — осветна — ми — сен —

ДУЖДЕВИЋ. Шта?... Отров попи, отровнице, ти?
Не имаде зар снаге дочекат'
Да крвљу спасеш отрован ти век?

Хајд' одлази, издахни, падај, мри,
Ти никад неси Марка љубила.
(Отискује је).

ФИЛЕТА. Крвника му - крв - ни - ка - Мак - си - ма!
(Пада на клупу).

ДУЖДЕВИЋ. Шта, њега љубиш? Њега љубила?
Да л' отров даје така лудила?
Ил' збиља то кривице беше свест
Што исповеди страшну издају?
Говори, жено, збори, или мри!
(Замахне мачем на њу).

ФИЛЕТА. Ох, мрзим - љубим - мрзим · љубим га!
(Издахне).

ДУЖДЕВИЋ (мође мач у керице).
Утишај ми се, бритки побро мој!
Јер овде већ од тебе нема стра̂,
Ил' женску сад оплакуј ништавост,
Ил' вере своје судбу ништаву,
Што женској речи поверава се!
У сваку руку женски то је плач,
Јер сув је још о бедру мушки мач.

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

Свечано окићена дворана. У среди ДУЖДЕ и ИВА. Уз Дужда МИЛОШ, а уз Иву АНЂЕЛИЈА; слеве стране млетачка господа, и пред њима дуждев гондолијер, а с десне војводе српске, и пред њима НАДАН, прерушен у гуслара. Гуслару за леђи МАКСИМ. Уочи дизања завесе чује се гуд од гусала и тапшање.

ДУЖД. Баш ваља, старче! Ваља песма баш!
Неисказано каза, заиста!
Не мишљах, Иво, пријатељу мој,
При растајању завидет' вам још,
Што снази нашој, ал' и песми вам,
Вештини душе крепке, слободне,
У народа још тако суровог.

Што надбисте у игри јуначкој
Мејданом, скоком, копљем, каменом,
Што надбисте, и није за чудо:
Јунака ми је у даљини цвет,
Момчадију да дивљу одбије,
А што је дома, то је вичније
Бојадисаним служит' госпама,
По свиленом скакутат' ћилиму,
Нег' бојак бити и јуначки скок.

ЕДАН МЛЕТАЧКИ ВОЈВОДА (себи).
Јунака оних у даљини цвет
Толико је на свету, заиста
Колико дужде речи ласкавих
На вољне своје просу војводе.
Ал' чекај, дужде, дужан си нам дост',
И оде л' само варварски ти друг,
Бар овај ћеш нам исплатити дуг!
(Претећи оде).

УЖДЕ. Врлини тој се, кажем, не чудим,
Не имадосте вредна такмаца;
Ал' том не могу да се начудим,
Што оног слепца реч видовита
Чувена надби гондољера мог:
А оруже му један дрвен лук,
Насупрот жица чете стогласне
Што с мандолине душу заноси.
Замахни крилом, пријатељу мој,
У белом крилу зелен-гранчицом,
Нек чедно крило слепца дарује,
Нек рече суд, нек збори место нас
Мирисном славом гране палмове
Омиру вашем да омири глас.
(Анђелија устане и кити гуслара венцем).

ОНДОЛИЈЕР. Што слепа срећа, ал' што дужде глух!
Да сиђе с неба сен Петраркина,
Да види какав грање кити смех,
Са дрвета од којег некад лист,

Капитолским, заливен споменом,
Бесамртно му чело обави!
А сад, а сад! Ох, срам је, стид и јад!

ИВО. Па шта ћеш, старче, како ли ћеш сад?
Јеси ли гуслар, јеси л' песник ти?
Ко не зна, мисли е си невеста,
На глави кад ти венац види тај
И стидљиву ти спази ћутљивост.
Што премишљаш, те не започињеш,
Не захвалиш се песмом вреднијом,
Већ сео си ту, па нијаш се кô гем?
Ако си слеп, не мораш бити нем!

НАДАН (себи). Изазиваш, бесомучниче, гром,
Што из облака моје чувиде
У провали ти грози сваки час!
Изазиваш га! Буди на опаз!

ДУЖДЕ. Не дирај, пријо! Не дирај га сад!
Док чилих мисли број испокупи
Под мудро чело, кô под висок град,
Оданде да их намах изгони
И с победом их врати опета,
И од њих прими леп и богат плен:
Од лавра лист и нашу драгоцен.

МАКСИМ (Надану). Започни! Разговетно, свечано!

НАДАН (пева). Два се тића побратила, до два сокола
Посред боја, посред мила, посред покоља.
Крили су се загрлила побратима два;
У бој лете, ране љуте храна им је сва.
Тако тићи, загрљени, прелетају свет,
Бела једна голубица сусрете им лет,
Дивна беше, сјајна беше, рајски беше цвет,
Превари се соко сиви, чаром обузет.
Оста соко у-опсени голубичиној,
Дуго није побре видô, не годи му бој;
Дуго није, једва, једва даде им се срест',

Ал' за побру већ не беше побратимска свест:
Перје му је сагорело, што ће незнаник?
А голупче бежат' стаде, непознат јој лик,
Перје му је сагорело, милујући плам,
Милујући у три душе, оста соко сам.

МАКСИМ. Сиромах соко, баш ми га је жао!
Шта мислиш, нево, ко је томе крив?

АНЂЕЛИЈА. Голубица је свему крива том,
Што испод перја није познала
Незагашен остатак милости,
Непреличену љубав. (Милошу).
Је ли, војно мој?

МАКСИМ (себи). Голубица је крива? Боже, чуј!
Кривица л' знаде тако зборити?
Из очију толика невиност,
Смејутак тај на устма сијати,
Што криве *себе?* Ох, смејутак тај!
Кô мора сињег подронички слек,
Што рони град из воде подигнут,
Високог смера кулу рони мог;
Пољуљкује се, Боже, држи је!

МИЛОШ. Голубица је била невина.
Ја мислим, свему побратим је крив!
Што занемари соко побрата
Уз драгу своју, замерит' му је,
Ал' кад је дошô, кад се покајô,
Задужио је побру двоструко.

МАКСИМ (себи). Зар тако збори што на невери
Од побратима оте невесту?
Не беше ли зар отимање то?
У сликарници она мука сва
Варȕкави зар беше само глум,
Тек побратимства мога искушај?
Ја не знам шта је, не знам шта ми би:
Тек неста снаге; —
(Седајући на столицу, Надану).
Старче, престани!

НАДАН. Да престанем? — Започињем баш сад!
(Баци гусле, скине са себе гусларски вид и ступи на среду).
Латини, браћо, дужде, сватови,
Осветите се, преварени сте!
(Пружи руку на Ивана, који вади мач).
И варалац је —

ИВО (прободе Надана). Варалац си ти!

НАДАН. Помоз'те! Звер! Узверили се сви!
Ал' ништа, ништа, радо ја сад мрем,
Јер Иво уби, уби себе сам —
Латини — дужде — Милош — Мак — сим — ох!
(Издахне).

ИВО. Опрости, дужде, свати, простите,
Сватовске руже чисти порубак
Што мораде окаљат' данаске
Поганска крв. Ал' не пазите то!
Кô легењ вина да је изасут
На невестин скупоцен бели скут.
Извол'те, хајдмо, подигнимо се!
За женске очи поглед није тај.
(Нуди свате напоље).
Изилаз'те, на галије ћемо.
Предњачи, дужде, води сватове!
(Дужде се дигне, Иво за њим и други осим Максима оду).

МАКСИМ (сам). Па тај зар телал срцу да је мом?
Мој претеча, мој друг, мој кажипут?
Па ако је, зато је мртав сад:
И шњим нек мртав онај буде враг
Друговат' сњим у мени што је хтео!
Ох, срам те био, срам те, Максиме!
Ал' зашто срам? Та срам је погинô;
Јест, погинô: од мене отпаде,
Кô с дрва судбе увео, труо, лист;
Препорођен сад одох ја и чист!
Зачетак нов на плодном дрву том
Очекујућ' ил' росу или гром. (Оде).
(Завеса пада).

ПЕТИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

Стеновит пропланак у Црној гори. Десно и лево дижу се стрме горе. У проспекту виде се надалеко жабљачке куле.

МАКСИМ ЦРНОЈЕВИЋ долази.

МАКСИМ. Висока горо, света помено,
Колевко тврда снова меканих,
Што млади некад његова ми век;
Висока горо, стено вечита,
Окамењена српска веро ти,
Сведено небо што подупиреш,
Да не пробије шњега божји гнев;
Висока горо, древна старино,
Што у ревности подмлађујеш се,
Пустородна благодатнице, ти,
Непонижена моја сирото,
Благодат ми је поздравити те!

(Клекне. Почивка).

Ох, навек да сам остô у вама,
Да никад несам онај познô свет,
И брегови где срца имају,
Огњевиту из груди својих страст
Прекипљујући, сукћу у небо!
А ја, божанством неодољивим
Страховито на стену прикован,
Над челом гледам огња комешај
И у њем груди двоје, лица два,
У љубавноме жару стопљена,
Најмилија што беху срцу мом;
Ал' једно другом кад се шљубише,
Одљубише се одањ вечито!
Сливене руке, сливен загрљај,
Сливена уста, груд на грудима,

Ал' још то није доста, није још,
Примакните се тешње, тешње још,
(Вади нож).
Међу вама да места не буде,
Ни колико да ножев уски врх
Празнину малу грдно испуни!
(Починка).
У пакô с тобом, слико паклена,
Маштане вреле врашки измете!
Окани ме се, не требам те ја!
(Баци нож).
У пакô и ти, глатка опсено,
Ђаволска сунца зраче слеђени,
У пакô с тобом, не требам те ја!
(Баци све оружје од себе).
У пакô и ви, посланици му,
Што, притегнути силом мисли зле,
Притрчасте јој силно у помоћ,
У пакô с вама, не требам вас ја!
(Клекне опет).
Висино света, нема горице,
Поношљива ти неба, брата твог,
Заборављена посестримо, ти!
Што у милости некад одгоји
Најдивнијега побратимства жар,
Што побратима жртву угледа,
Те и сад чекаш да је накнадим,
Сведочеђ' грдни на срцу ми дуг!
Па зар си могла, свети сведоче,
Сведоком бити таквим мислима,
Те мирно гледат' како товарим
На стари дуг све већи и већи?
Не бојиш ли, не бојиш ли се зар,
Да нећу имат' платити га ш чим?
(Чује се издалека сватовац, подвикивање и коњски бат).
Сватовац? Он је, он је, соко сив,
Што гором пушта клика одазив,
Па јаде моје гони пред собом,

К'о црних ласта јатомичан лет.
Мој Милошу, мој сиви соколе,
Испустићеш је испод крила сад,
И мени ћеш је, веран, предати,
У благослов прозборити ми реч:
„Што теби љуба, мени мила сна,
Сачув'о сам ја, ево ти је, на!“ —
А ја ћу је узети за руку,
Приказаћу, поклонићу му је,
Поклонићу т' је, загрлићу те,
У загрљају питаће те друг:
„Је л' доста, брате? Је ли плаћен дуг?“ —
Да видим где су? Шта? Већ престаше?
Зауставља их рука бабина;
Гле! Баба збори — он уз невесту —
А сад ће — сад ће — сад ће да је да! —
Ох, не дај, не дај, чекај, Милошу!
Та мени само, мени је тек дај!
Од мене прими братски завештај!

(Оде).

ДРУГА ПОЈАВА.

Између две стене завршује се кланац. Куле жабљачке виде се косо и мало даље нег' у првој појави. Насред сцене стоји Иво Црнојевић, показујући руком пут Жабљака; пред њиме Милош држи Анђелију за руку, уз њих дуждевић, на страни војводе, а у другом плану остали свати.

АНЂЕЛИЈА. Ни речи више, стари злогуче,
Ни речи више, не верујем ја!
И сместа да се окамениш ту,
И сваке зоре тај из тебе звук
Изрицат' стане кобне речи те,
И сав ти чуду поверује свет —
И опет не бих веровала ја!

ИВО. Учини дужност, сине Милошу,
Учини дужност, обавести је!

МИЛОШ. Речено је, обавешћена је.

АНЂЕЛИЈА. Зар и ти већ? Ох, доста, доста, знам!
(Крије лице Милошу на грудма).

ИВО. Раскрсти руке, био девере,
Раскрсти руке с туђе невесте,
Ил овај час.
(С руком на мачу).
Раскрстићу их ја!

МИЛОШ. На грудма грлим своју невесту
И љубу своју, Максим ми је дао,
Уступио уз побратимску реч.

ИВО. Шта? Максим дао! Максим дао реч!
До врага реч, ал' руке с невесте!

МИЛОШ. Од њега ми је од милоште дар,
И заиште л' је, њему даћу је
И ником другом! Зови Максима,
Позови га, да опозове реч.

ИВО (себи). Позови га! Та зар не познајем
Дарежљивост и господску му крв?
Даривати макога невестом,
Даривати срамотом оца свог!
Несмислениче, тешки јаде мој!
(У кантонаду).
Јунаци, момци, свати кићени,
Сватовским венцем окитите нас,
Опколите нас живим опкопом,
Па врати ли се Максим овамо,
За живу главу не пуштајте га,
Већ гоните га мачем у неврат!
(Момци се понамештају уокруг на десној страни).
А ви нас чујте, српска господо,
И слушајућ' нас реците нам суд.
Свечани нас је затекао час,
Тај свечан час те пита, Милошу,
И задата те пита твоја реч,

Јеси л' ми вољан предат' невесту?
Разумеј добро: мени да је даш!
Изреци сад, ил' хоћеш, или не?

МИЛОШ. На уста твоја свечан пита час,
Свечанији му ево одговор:
Е љубе своје не дам теби ја!

(Максим улази полагано с десне стране).

ИВО. И опет питам тебе, војводо,
Је л' вољан Милош предати ми плен?

МИЛОШ. И опет кажем, господару, ја,
Да не дам љубе, не дам срца свог!

ИВО. И још једаред, само: амо дај!

МИЛОШ. И још једаред, не дам, те не дам!
(Максим истргне једном момку мач из руке, пробије коло и тргне Анђелију од Милоша; дуждевић прихвати сестру).

МАКСИМ. Ал' Богу душу, Богу душу дај!
(Прободе Милоша).

МИЛОШ (посрћући). Још боље тако, боље тако још!
Тек побратиму хтедох да је дам,
Ал' дође побрат, узеде је сам!
Још боље тако, боље тако још!

МАКСИМ. Шта? Побратиму? Још га спомињеш?
У смртни час помела му се свест,
Ил' на дно срца погоди зар нож?
Те кајућа се вера потоња
У издајничкој крви прокапа,
Те потоњ иште братски опроштај,
У исповести греха паклена
Изнемогли му дрмајући ум?

ИВО. Зар тако? Је л', обезумниче зао?
Зар тако поклон натраг узимаш?

Ил' неси му је зар поклонио?
Те безумника казниш, безумник,
Наглином грешном наглу рушиш лаж?

МАКСИМ. Поклонио? Поклонио? — Па шта?

АНЂЕЛИЈА (отргне се од брата).
Па шта? Још питаш, отпадниче црн?
Па шта, још пита пашчији ти бес?
Та, анђела си, враже, убио,
Свог анђела, та хранитеља свог,
У часу, кад највећма беше твој,
Ни оцу твом кад не хте да ме да,
Већ теби само, само теби, да,
Сачувати ме загрљају твом,
Сачувати ме — сачувај ме Бог! —
Ал' баш ти хвала, добро дође баш!
Нек знаде шта је мене поклањат',
Одрицати се срца, лика мог! —
Хајдемо, Ђорђе, да их не гледам,
Не могу већ подносити тај свет:
Мртваца мрзим, живе презирем,
Шат још и мени лепши сване дан,
Да с ума снесе црни овај сан.

(Оде с Дуждевићем).

(Док Анђелија говори, Максим баци мач, клекне уз Милоша и нагне се над њим).

ИВО. Не дај, о, не дај, зауставите је! —
Ал' нека је, нек мирно полази,
Нек иде сад, јер с њоме одлази
Таштина моја, стари понос мој —
Не жести се, не тужи, Максиме,
Не очајничи, очин јединче,
Очајном сузом очи не кваси,
Шат и ми лепши угледамо дан:
Ти љубу српску, снајку српску ја,
Разгониће нам Српкињица сна,
Разгонит' јаде црног овог сна!

(Диже Максима; чује се пуцање и звека оружја, војводе поодлазе са ступишта који на лево, који на десно. Поред Максима и Милоша остаје сам Иво).

МАКСИМ.
Пс! Слушај! Слушај! — Дише — дише — још! —
Не умири! Не умири! Ох, стој!
Обазри се једаред само још
Над понором што света дели два;
Не велим да ми милост дарујеш,
Већ очи тек отвори, очи тек,
Да у пунини вере њихове,
Пунини светлој побратима два,
Дубљину видим своје невере!
Још једну милост само, само ту!
Ал' ако речеш опроштајну реч,
Не збори више, боље — боље мри!

[Пуцњава све јача, улази Јован Капетан]

ЈОВАН. Издајство, кнеже, зло и помагај!
Дружина поче Милошева бој,
И отпадоше кивне војводе,
Јунаштву већ је верних наших крај,
Јер тебе тражи сваки помишљај!

ИВО. Усудише се, кукавице, зар?
Дечурлија се буни? Хоће прут?
Ал' пази, дере, последњи је пут!

[Вади мач].

Уз Максима ми остај, Јоване,
Да не прави од себе покора,
А оне ћу утишати већ ја!

ЈОВАН. Шта? Ја да чекам, ја да дангубим,
Док браћа моја живот губе свој?
Здрав, Максиме! Ал' здравиј' да је бој!

[Оде].

МАКСИМ. Отвори очи, свани, прогледај.
Једаред само погледај ме још!

[Милош дигне главу].

Ох, тако, данче мој, ох, тако, да!

МИЛОШ. Од мене — просто — просто да ти је! —
А Бог — а Бог — идем — га — питати!

[Издахне].

МАКСИМ. Не одлази, не одлази му с тим,
Јер све врлине да ти мери тек,
Ниједан грех, па ту да рекнеш реч,
За моју душу спас да замолиш,
Превагнуо би грех страховито,
А Аранђ'о би мачем пламеним
Пред рајски врати ев' овако [Прободе се], да!
Баш добар беше, добар — беше — мах,
И рука беше јача — од — срца!

(Падне на Милоша и издахне).

ТРЕЋА ПОЈАВА.

Бојиште. Сумрак. Долази ЈОВАН ЦРНОЈЕВИЋ и ДУЖДЕВИЋ; за њима воде наоружани момци везане војводе.

ОВАН. Сунчано лице заћи мораде,
Да ситне звезде буду виђене;
Да спасен буде ситни живот наш,
Помрачити се морад' Иванов,
Јер смрт му беше смрт и покољу:
Обесни вуци паше у стадо,
И пастирска их тек насити крв,
Ал' жао нам не би крви било те,
Да и ти вуци стадом постану.
Одрешите им свезе, момци, те,
Опасујте им кобне мачеве,
Па нек су прости, нек су слободни!

(Момци дреше војводе).

И са том свезом, нека знају сви,
И онај чвор нек буде пресечен,
Што Ивана у дужда веза реч,
Тä реч ј' ту порекла нема смрт.
А с тобом ћемо, сине дуждеви,
Кољишта српског гледаоче туђ,
Угађат' сада уговор нам нов,
На гаришту нек опет буде кров!

КУЈУНЏИЋ (вади припасан мач).
Да живи Јован, да нам буде кнез,
Господар Јован да нам буде жив!

(Све војводе).

Господар Јован жив нам био, жив!

ЈОВАН. Слушајте, браћо, чујте, господо!
Владарске бриге примам понуду,
Господар само бити не могу;
На мени није да вам будем кнез;
Господарско је име живо још,
Јевросима нек њим се поноси,
Нек носи круну, нека круни сја,
Тек десна ћу јој рука бити ја.
Па где је, збиља, виде ли је ко?
Не нађе л' је у двору дуждевић?

ДУЖДЕВИЋ. Не нађох никог, двор вам беше пуст,
Анђелија сад онде тамнује.
Тек гдеког сретох, хитна, журљива,
На бојиште што стићи беше рад,
Кô другдаш нема умирати кад!

ЈОВАН. А погле тамо! Погле! Ко је то?
Је л' сенка каква? Ил' је живо што?
Путањом се веруга узаном,
Те месечином амо долази.
Је л' она то? Је л' то Јевросима?

ЈЕВРОСИМА (с поља). У ред! У ред! Па пушке пуните!
Избаците их сви у један мах,
Младожења кад прође с невестом;
Нек сваки зна кад сина женим ја!
Сад пали! Пали! Ду — ду — ду — ду — ду!
(Улази, на глави јој калпак, у руци мач)
Мир! Мир! Мир, сватови! Мир, господо, мир!

ЈОВАН. Јевросимо! Стрино! Добра моја стрино! Чуј ме! Чуј!

ЈЕВРОСИМА. А? Ти си, дужде? Добро си ми дошао, пријатељу! Јеси л' добро ручао? На здравље на здравље! Ходи, да ти оперем руке, ходи! (Скине калпак, па нагиње у њега балчаком, као да би сипала воду

ЈОВАН. Не треба, мајко, не треба! Та ја несам дужде, ја сам Јован, твој Јован. Окани се, па буди с миром! (Узме јој мач, себи).

Синовљев мач? Мужевљев калпак зар?
Да страшна, Боже, твога судила:
Остаци славе њој су њихове
Страховитог почеци лудила.

ЈЕВРОСИМА. Ћерко моја, Анђелија, где си? (Гледа калпак). Ходи, дете моје, ти још неси ручала, ходи, седи, овамо! Ето, баш спрам твога Максима. (Положи калпак на десно ступиште, па се окрене Јовану). Па како, храно, како, Максиме? (Милује балчак на Максимову мачу). Ти си гладан, сине? А толико си јео! И још си жедан? А колико си пио! И толико си вино пролио! Гле! (Показује на земљу). Па гле и овде! Па и тамо гле! Та сав је под поливен! Толика штета! Најбоље вино наше, од најплеменитијег чокота! Та ја сам сама садила га, још и неговала за толика века! Везивала га загрљајем, а пољупцима загртала га; а ти му толику испросипа крв, толику штету, сине, почини! То не иде на добро, Максиме! Па и мене си исполивô сву, скупоцена је ово хаљина — то треба прати! — Има л' воде ту? Донеси воде, ћерко! Воде, воде, воде, воде дај!

(Оде брзо).

ЈОВАН. Куд оде тако? Ухвати је, хеј!
Учиниће од себе покора!
Та што сте стали? Ухватите је!

КУЈУНЏИЋ. Бадава, кнеже, не ухвати је!
Зар не видиш, где лети вила та
По стенама, куд коза не може
Да ситном ногом стрмен облази?
Гле — гле! Баш сад — на онај погле врх!
Ал' шта то би? — Гле — нестаде је сад!

ЈОВАН. Да, нестаде је, нестаде је сад!
У понору је нашла утехе
Обезумљене душе понору: —
Висина је голема стене те,
Под њоме је најдубље језеро.

(Скине калпак и клекне).

Помолимо се Богу, јунаци!

(Сви поклече. Издалека се чује глас: *Плачу и ридају*. Завеса полагано пада).

ПЕРА СЕГЕДИНАЦ

ТРАГЕДИЈА У ПЕТ ЧИНОВА

ИЗ ПОВЕСТИ НАРОДА СРПСКОГ.

ЛИЦА.

Карло IV, римско-немачки ћесар.
Гроф Цинцендорф, први министар.
Гроф Бађањија, дворски канцелар угарски.
Вићентије Јовановић, митрополит српски.
Јаков Јамбрековић, секретар му.
Матула, повереник будимске општине.
Јанаћ Моско, мајор митрополитове коњице.
Пера Јовановић Сегединац, пуковник поморишке крајине
Чорба, **Зака**, **Шевић**, } капетани рацке милиције.
Ранко Тукелија, **Милан Тукелија**, **Вукић**, } заступници.
Изасланик Бађанијев.
Први, **Други** } **часник.**
Заступник.
Војник.
Христијан, архимандрит.
Калуђер.
Темишварија, **Монастерлија**, } посланици будимски.
Секула Витковић, оборкапетан варадински.
Мађароши, кантор, **Пастор**, **Шебешћен**, **Силашија**, } мађарски завереници.
Први Судија.
Први, **Други** } **Мађар.**
Ђенерал, заповедник Арада.
Исусовац.
Мара, Перина жена.
Јула, Перина кћи.
Љубица, „роћака“ митрополитова.

Стражари, војници, момци, судије, осуђеници.

Доба: 1735. год. после Христа.

ПРВИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

Престона дворана у бечком двору.
БАЋАЊИЈА и ЦИНЦЕНДОРФ.

БАЋАЊИЈА. Ни Раца нам не напуштате зар?
Тако л' се пази света Санкција?
Прагматични зар тако уговор?

ЦИНЦЕНДОРФ. Не рекох то, ал' царска им је реч. —

БАЋАЊИЈА. Зар царска реч и поганицима?

ЦИНЦЕНДОФ. Ти поганици љуто војују,
Французом добар могу бити мађ.

БАЋАЊИЈА. Још бољи биће, кад узробују;
Ћесар их мази, треба њима краљ.
А мислите ли да ће Раци поћ'
на Француску ћесару у помоћ?

ЦИНЦЕНДОРФ. На Француску би л' пошли? Зашто не?

БАЋАЊИЈА. На Турчина је обвеза им тек,
крвника старог вере њихове
и гонитеља браће остале.

ЦИНЦЕНДОРФ. Са вером ћемо разверити их,
те разбратити с браћом осталом.

БАЋАЊИЈА. Са вером Раце? Знате л' шта је то?
То значи Раце потаманити,
јер обавести нема стоци тој.
Мислите л' то, ја радо пристајем.

ЦИНЦЕНДОРФ. Воћкова свога има стока та
к'о свака друга; митрополит њин —

БАЋАЊИЈА. Зар мислите да митрополита —

ЦИНЦЕНДОРФ. Зажели л' сам од њега светли цар,
на пречац, мислим, неће одбити;
известио сам Величанство му,
а митрополит мора скоро дођ'.

БАЋАЊИЈА. Но ако ипак поп не пристане?

ЦИНЦЕНДОРФ. Онда су ваши, Бог а душа вам.
Ал' ево нам и митрополита.

(Улази митрополит београдски ВИЋЕНТИЈЕ. за њим ЈАНАЋ МОСКО у паради).

ВИЋЕНТИЈЕ. Клањам се вама, светла господо,
и клања вам се са мном заједно
господин Јанаћ Моско, што је сад
мајором наше рацке коњице.

БАЋАЊИЈА. Је л' Москва легло вашим дедовом?

МОСКО. Москву је Моско, мислим, основ'о.

БАЋАЊИЈА. Па лепо, лепо, нови Ромулус!

ВИЋЕНТИЈЕ. Романско-грчка дичи њега крв.

БАЋАЊИЈА. Романска крв? Е, то је друга ствар;
у њих је „муска“ „муха“; јамачно
по коњаника згода велика:
Златокрил, брз к'о муха, или бар —

ЦИНЦЕНДОРФ. Добро нам дошли свакад, обоје!
Добисте л' јутрос, екселенцијо,
уз папагаја рајског детлића?
Шта ради наша драга перјанчад?

ВИЋЕНТИЈЕ. У свом се златном шире кавезу,
непрестано вам славу цвркућуć',
високоме дароваоцу свом.

ЦИНЦЕНДОРФ. Даровалац је само светли цар.

ВИЋЕНТИЈЕ. Ћесарска рука, ваша порука.

ЦИНЦЕНДОРФ. Тако је, светли оче, тако је.
Досетљивост је ваша велика;
заслужујете, да вам слава та
у породици вашој остане.

ВИЋЕНТИЈЕ. У породици?! Како, светлости?

ЦИНЦЕНДОРФ. Да митру носи навек ваша крв.

ВИЋЕНТИЈЕ. Ал' народ бира.

ЦИНЦЕНДОРФ. Народ бира зар?
У нашој цркви намешта га цар.

ВИЋЕНТИЈЕ. У нашој? Да — у вашој. Простите,
од умиљења сметох с ума ја
да благочести једна ј' основа.

БАЋАЊИЈА (себи). Тај поп би се и потурчио још.
(Виćентију).
Па како ћете, ви, пред народ ваш?

ВИЋЕНТИЈЕ. Пред народ? Како? Зашто? - Светли цар.

ЦИНЦЕРДОРФ. Пред народ како? Како! Боже мој,
да што се носи светли царев дар,
што птичице у златном кавезу,
што нити саде, нит' сеју, нит' жњу,
ипак их храни отац небески?
Тако ће верни народ хранит' цар.

ВИЋЕНТИЈЕ (себи). У кавезу, додуше, држи га,
Па од све муке, да је златан бар! —
Но да ли храни све те птице он,
ил' оне њега, то се пита још.

ЦИНЦЕНДОРФ. Зар није предмет, свети оче, то
за јеванђелску какву проповед?
(Удари Виђентија по рамену)

ВИЋЕНТИЈЕ (збуњен).
За јеванђелско царство? Јесте, да:
Нит' жњу, нит' сеју, па их храни цар.
(Себи).
Та шта ћеш, врагу! Чиниш се и луд,
за једно писмо, један листак худ.

ЦИНЦЕНДОРФ (смејући се).
Па бар да дају какву порезу!

ВИЋЕНТИЈЕ. Ал' ваша светлост није забила
на обећано царско писмено?

ЦИНЦЕНДОРФ. До сабора ће бити готово,
Покаже л' народ, да је вредан тог,
те пристану л' главари његови
на превисоке царске услове.
Иначе царска милост престаје,
и особина ваших нестаје;
но можда би приклонили се већ
и досада том вашем захтеву,
покорности се вашој надајућ' —
ал' тужбе на вас неке стигоше
са разних страна вашег народа.

ВИЋЕНТИЈЕ. На мене? Тужбе? — Какав несрећник?

ЦИНЦЕНДОРФ. Показаћу вам после — ево цар!
(Улази КАРЛО VI с пратњом).

КАРЛО (посадив се на престо).
По саслушању дворског већа нам,

изволесмо одобрит' састанак
свег верног нашег рацког народа
под нашим рацким арцибискупом,
желећ' да буде већању му плод
јединство целе вере Христове.
Но пре ће им слобода бити још
јуначки се с Французом огледат'
и, вративши се славном победом,
изабрат' себи врсног војводу,
у заједници с војском осталом
да сруше врага вере Христове. —
У знак милости наше ћесарске,
нек светог оца овде одене
пресветли ред круне нам гвоздене.

(МИТРОПОЛИТ метанише, ћесар му обеси ленту, ЦИНЦЕНДОРФ изводи ВИЋЕНТИЈА).

БАЋАЊИЈА. Пресветла круно!

КАРЛО (пошав, осврне се). Канцелару мој!

БАЋАЊИЈА. У веће то не бејах позват ја.

КАРЛО. Ваш друг нам рече, да сте пристали.

БАЋАЊИЈА. То не знам, али друго добро знам,
а ваљда зна и Величанство вам,
да с' Угарска већ начекала дост'
да јој оживи краљева јој реч,
једаред буде збиља санкција,
те да се преда рацки народ већ
у клетвенике наше властеле.

КАРЛО. Ал' забога! Док прође само рат:
Треба нам људи на Французе још!

БАЋАЊИЈА. Зар мисли збиља Величанство вам
приволет' Раце на далеки рат?

КАРЛО. Приволети? Заповеђено је.

БАЋАЊИЈА. Цар Леополд је писмено им дао
на Турчина да само војују!

КАРЛО. Цар Леополд, мој отац, рекосте?
Па Цинцендорф ми ништа не рече. —

БАЋАЊИЈА. Господин тај се нада, али да!

КАРЛО. Па шта ћемо? Треба нам војске још;
магнати, веле, дадоше нам све.

БАЋАЊИЈА. Ал' ако Раци хтели не буду?

КАРЛО. Е, онда —

БАЋАЊИЈА. Онда ништ' не остаје
до решити по уговору ствар,
магнатима све Раце предати:
што не хтедоше слуге пареве,
учин'ће наши клетвеници то,
јер ми ћемо их знати послати,
кудгод узахте милостиви краљ.

КАРЛО. Не марим, грофе, добро, пристајем:
Ви удесите с Цинцендорфом то! (Оде).

БАЋАЊИЈА. Са Цинцендорфом? Знао сам, то је крај.
(Хода, замишљен, горе-доле).
Да, то ће бити добар помишљај:
Побунит' Раце да не војују,
побунити их на ћесара баш.
Ха! Ха! Да видиш онда попа твог,
кад варницу у војску бацим ја!
Ти калуђере шаљеш на мегдан?
Да видиш шта ће — Пера капетан! —
Но више свега, корист ми је ту:
кад моју земљу рацки топне зној,
удвостручиће плод и доходак,
јер Мађар је на послу спор и лен,
Мађар је створен да господује.

Но љуто ће се отимати Рац. —
Па нека буде трка, траканац! —
Ја радо ловим раздражену звер.
Владари стари ћуди годише,
зверова, с људма гледајући бој,
Инглези гледе љуте петлове;
што не бих ја, господар Угарске,
угађао својој вољној забави,
арену рацку удешавајућ'? —
Сад само згодног драживашку још,
И ловачка је спремна музика,
Па, хоп на Раце! Тера̑ј, пуци га! (Одлази).

ДРУГА ПОЈАВА.

Митрополитова писарница у Бечу.
ЈАКОВ ЈАМБРЕКОВИЋ и ЈОВАН МАТУЛА седе, сваки за својим столом, па пишу.

МАТУЛА. Дивота, слава, пријатељу мој,
господин ће се осилити наш.
И краљеви ће завидети му!
По милостивој царској повељи,
— потписаће је ћесар који дан —
господину ће нашем припасти
четвртина од сваке поповске
и владичанске заоставине.
То чини, побро, једно на друго,
по мом рачуну, сваке године
на двадесет тисући дуката..
Од обиља ће, ваљда, толика
И на нас који зрачак да засја.

ЈАМБРЕКОВИЋ. Да, да! Ал' није пећки на што зја.

МАТУЛА. Дабоме, није, већ што јој се да,
но тим ћу бити задовољан ја.

ЈАМБРЕКОВИЋ. А не мислите л', драги Матула,
да народ скупо плаћа таки дар?

(Себи).
У овој пећки има силан гар!
(Матули).
Та посланик сте, ви, бар народа?

МАТУЛА. Јест, народни ме сабор посладе
с господином, да браним нашу ствар.

ЈАМБРЕКОВИЋ. Па пазите, да квара не буде! —
Окрњиће се права народу,
стогодишње крваве муке плод,
па за ту милост плаћа народ још,
буд губи крв, туд још и троши зној;
па све то зашто може, мора бит'?
Да буде један митрополит сит.

МАТУЛА (себи). Кушна ме, лола препредена та;
ал' чекај се, да видиш ко сам ја! (Гласно).
Па, ко је народ, секретару мој?
Да ко ће бити, ако нисмо ми?
Без наше среће нема народне;
те зато тражи сваки своју сам,
а нађе л' је, има је народ цео.
Простота пука сав је народ наш;
господе нема, то му треба, то,
а то ће дати царско писмено.

ЈАМБРЕКОВИЋ. Господством нас је тров'о Цари' рад,
господством сад зар да нас трује Беч?
И од вас морам таку чути реч?
И у вас народ свој полаже над?

МАТУЛА. У народноме стаду великом
и умиљатих јагањаца је.

ЈАМБРЕКОВИЋ. Те умиљато сиса овце две?
Но једној млеко, другој сиса крв.
Ал' ако овца тај осети стрв,
те, уједена, викне у помоћ
по свога доброг, верног чобана?

МАТУЛА. Ма, драги брате, то је ома'на,
нит' хоће чобан томе стаду дођ. —
И кад се овца досетила још?

ЈАМБРЕКОВИЋ. Не дође л' чобан који треба, мож',
наоштрило је чобанче већ нож.
(Показује писмо).
Разумеће му стадо овај глас,
разумеће га, то ће бити спас,
а издајнику сваком страшни суд.

МАТУЛА (себи). Охо! Тај мисли збиља? Он је луд!
ВИЋЕНТИЈЕ улази љутито; за њим ЈАНАЋ МОСКО, овај нестаје кроз задња врата.

ВИЋЕНТИЈЕ. Је л' овде хуља, сплеткаш, импостор,
супостата црквени, безбожник,
мој издајица, крвник, клеветник?

МАТУЛА. Упрепашћен, вас не разумем ја:
Зар клевета и на вас има мâ?
Па откуд злоба, откуд клевета?

ВИЋЕНТИЈЕ. Још питаш' откуд? А откуд си ти?
Шта радиш ту? И кс те посла, је л',
да буниш народ против посла мог,
те да ме туже цару општине?
Показ'о ми је сад баш Цинцендорф
из народа сплеткарења ти плод.
Па ко је мог'о људе навркат',
већ онај што ми тајни знаде рад?
Претваралицо, ти, драгокупи! —
Понизан, сладак, сав се покупи.
Далеко си се, лијо, домак'о,
ал' то те сад не прође олако!

ЈАМБРЕКОВИЋ (себи). Но, хвала Богу, запаљен је луч,
да српској свести буде потпала;
сад овај листак може под мој кључ,
јер нужда му је засад отпала.

МАТУЛА. Ал', забога, та откуд сумња та?
Господине, зар на вас, на вас, ја?

ВИЋЕНТИЈЕ. Да ко је то будимској општини
Оцрнио ме, ако писи ти?

МАТУЛА. Ја с општинама не дописујем,
секретар ваш ће боље знати то.
Показа сад баш неко писмено.

ЈАМБРЕКОВИЋ (себи) И издаде ме, подли ниткове!
Сад не затајах више никоме! —
Па нек ме зна, кад и ја њега знам,
по мене дика, по њега је срам. (Виćентију)
Е, народни кад слуга служи вам,
ја морам служит' народ, узајам.

ВИЋЕНТИЈЕ. Зар ти, синовче, ти зар, Јакове?
Из твојих уста речи такове?

ЈАМБРЕКОВИЋ. Из мојих уста таке речи, да!
И ово писмо писао сам ја.

(Пружи Виćентију писмо).

ВИЋЕНТИЈЕ (чита):

Капетану Петру Јовановићу — Сегединцу и осталим капетанима Помсришке Крајине.

Као што писах Будимцем, ево и вама. Митрополит је добар пастир, он и музе и стриже своје стадо. Ви му дајете новаца, а он продаје ваша крваво стечена права Ако вам је додијало благо, ви му пошљите, колико год буде захтевао: бечкој господи треба много. Будите мудри и савесни „мудри к'о змије, чисти к'о голубови". Остајте збогом вашем пријатељу

Јакову Јамбрековићу.

То не мож' бити, не мож' бити, не!
Мој Јаша то да може, то да сме!?

(Матули).

'Ма, пријатељу, погледајте лист:
Ил' моје очи нешто не виде,
ил' ово није Јашин рукопис?

(Јамбрековићу).

Је л' ово збиља? — Ха, та он је то! —
(Отвара средња врата).
Нек уђе стража!
(Улазе три наоружана војника).
Хватајте га, но!
(Војници ухвате Јамбрековића).
У тамницу ћеш, у најдубљи кут,
а овај лист ће пред ћесарски суд.

ЈАМБРЕКОВИЋ (себи). Сад видим увек шта нас убија:
Без гујског ума свест голубија.
(Гласно).
У тамницу? Не марим, бих и сам,
Да царском суду кажем све што знам.
(Поведу га).

ВИЋЕНТИЈЕ. Хеј, стан'те мало! — Јашо, ниси луд?
Ти знаш да тебе неће видет' суд;
од часа бићеш слободан и чист,
Будимцем ако нов напишеш лист,
што ти о мени досад клепета
да ј' опадање, да је клевета.

ЈАМБРЕКОВИЋ. Нек буде судби што јој припада,
ал' народ ја да лажем? — Никада.
(Полази).

ВИЋЕНТИЈЕ. 'Ма, куд си наг'о? Имаш, море, кад.
Будала једна! Ја бих силом рад
опростити га невидовна зла,
а он још прети! — Чекај, знаш ли шта?
Кад нећеш баш да своју газиш реч,
а ти бар немој —
(Улази ЉУБИЦА, за њом МОСКО ЈАНАЋ, удварајући се).

ЉУБИЦА. Несносна муха! Детлић досадни!
А гле! Шта раде ови људи ту?

ВИЋЕНТИЈЕ. Јамбрековићу ту су у почаст,
крвника нашег воде у пропаст.

ЉУБИЦА. Крвника? Њега? Твога, можда, да,
ал' онда сам ти крвница и ја.
Ил' пуштај њега, ил ћу и ја с њим.

ВИЋЕНТИЈЕ. Шта, јаднице, шта чујем? С ким ћеш,
с ким?

ЉУБИЦА (загрли Јамбрековића).
Зар мога Јашу, мога сокола,
ублажиоца твога покора? —
У тамницу ћу пре са њиме, знај,
нег' теби даље грешни спремат' рај.

ВИЋЕНТИЈЕ. Шта видим ја? — Је л' овом свету крај?
Зар не пуца из ведра неба гром,
да грешницу на месту спали том?
Ал' шта је гром? Та гром је премален,
тако сам љуто њоме преварен!

ЈАМБРЕКОВИЋ (отисне Љубицу).
Ти преварен? Зар ти? Ха—ха! Ха—ха!
Та преварен сам, преварен сам ја.
Зар ово није рођака ти, кћи?
И ти још кажеш, преварен си ти?
Војаци, напред у мој тамни стан!
Досадио ми живот, свет и дан.

ЉУБИЦА. И мене с њим! И мене вод'те, хеј!
У тамници да тешки кајем греј!

(Ухвати се за Јамбрековића, он је отисне и одлази с војницима. Завеса пада).

ДРУГИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

Дворана у Араду. — Улази ВУКИЋ, за њим Бађанијев ИЗАСЛАНИК.

ВУКИЋ. Окани ме се, узалуд ти труд!
У пак'о ће за Пером војска сва,
а камо л' на Французе! — Па још ја
да ударам на оца Јулина?!

ИЗАСЛАНИК. Зар мислиш да би Пера дао кћер
за сиротана као што си ти? —

ВУКИЋ. Сиромах сам, ал' само кад би ме
заволела.

ИЗАСЛАНИК. Љуби л' кога већ?

ВУКИЋ. Та о њу се сви момци отимљу,
ал' у колу је једнак сваки јој;
па зазирем од једног ипак ја.

ИЗАСЛАНИК. Па што да ниси први момак ти?

ВУКИЋ. Од момаштва му не б' ми био страх,
ал' боље је одевен него ја,
оруже му је позлаћеније,
од мене јаше бољег ђогата —
а девојкама то заноси свест.
Ал' ево је, ево је с матером.
Та погледај је само, човече!
Има ли сунце друге драгане,
до њеног ока, њене зенице,
што, примајући зраковни му љуб,
враћа му семе плодом стоструким,

постиђујући сјајем драгана?!
Па уста, побро, ох, па гласак тај!
Анђелске песме ако ниси чуо,
притај' се са мном за тим побојем!

(Одвуче изасланика за један ступац. Улази МАРА ПЕРИНА с ЈУЛОМ).

МАРА. Па кад је било? — Како? — Причај све!

ЈУЛА. Је л' скоро, мајко, Ђурђев дан?

МАРА. А што?

ЈУЛА. Је с' чула песму Ђурђев-данову?
Синоћ је пев'о Милан у колу.

МАРА. Да чујем, храно!

ЈУЛА. Ево мајко, чуј:

„Никла Јула из румена ђула,
„Сва ми чула миљем обасула.
„Узабро б' је Ђурђеву на подне,
„Моја ружа ваљда нема бодље“.

МАРА. Све лепо, али —

ЈУЛА. Није лепо, зар?

МАРА. Ал' то још није, ћерко, просидба.

ЈУЛА. Ох, знам да није, мајко, добро знам;
но и то би ми среће било дост'!
Ал' после кола каз'о ми је још
— упамтила сам сваку речицу —:
„Јеси л' ме чула, ружин пупољче?
Јеси л' ме чула и разумела? —
О Ђурђеву дну просио бих ја
У мајке руже лепи пупољак. —
Замоли је, умилостиви је,
да пупољак уз мене привије“.

МАРА. У мајке руже? — Гле, несташка, ти,
Удвар'о би се још и матери! —
Е, Ђурђево је скоро, дао Бог. —
Поштена кућа, ћерко, газдачка,
а старијʼ брат је добар љуби муж:
Тукелија је за те прилика,
свом душом дајем благослов ти мој;
а отац ти —

ЈУЛА. Мој родитељ, зар он —

МАРА. Не бој се, кћери, он ће пристати,
алʼ мислим, знаш —

ЈУЛА. Зар мислиш, мајко, што?

МАРА. Замишљен ми је нешто, забринут,
за скупштину се спрема крупна ствар;
пре скупштине не дирајмо га још,
тренутак један може незгодан
помрачити нам свег живота дан;
не будимо га, да нас не кара,
и 'нако ће још данас бити збор.

ЈУЛА. Ох, немој, мајко, дугачак је дан.

МАРА. Разумем те, но стрп' се, дијете,
пренаглићеш, из узде у Будим!

ЈУЛА. Зар моје трпње није доста још?

МАРА. Да с' ниси већ обрекла Милану?

ЈУЛА. Не, мајко, нисам. Годинʼ дана већ
неугодном се патим нагодом,
нагађајућʼ удварања му смер;
па сад, кад рече жељну исповест,
ни погледати не смедох га ја,
већ утекох у стидном зазору,
сакривајући слабог срца мах.

МАРА. То није било добро, дијете.
Сиромах момак може мислит' зло.

ЈУЛА. О! зло да мисли? Ох, он добро зна,
ја мислим већ да знаде цео свет.

МАРА. Будало јадна, ни ја не знадох,
а она мисли зна је читав свет!
Но стрпи се, колико довече,
док данашња прохији скупштина,
разложит' морам баби целу ствар,
па сутра ћемо твоме Милану
поручити, да спрема просни дар.
Ал' хајд'мо сад, купе се људи већ,
уклонимо се мушком жагору!

ЈУЛА. Ох, хвала, мајко, хвала, рођена!
(Љуби јој руку, одлазе).

ВУКИЋ (потрчи за њима). Подмукла лијо, гујо присојко!
(Изасланику).
Колико су ти дали златица?

ИЗАСЛАНИК. Не води бриге, овај мали џак!

ВУКИЋ. Малена кеса, пришко, шпрљава,
почетку треба трипут толико.

ИЗАСЛАНИК (показује другу кесу).
Још ево ти и моја рођена,
а трећу морам зајмом набавит'!
Не плати л' гроф мој, стаће ме лелек,
ал' за начело човек даје век.

ВУКИЋ. Хајд', жури се, пожур' се, човече,
на рочишту се нађи довече,
заслужит' ја ћу донде плаћу ми.
(Изасланик оде).
Сад овај мисли ја сам заљубљен!
Ха-ха! Ха-ха! Будало глупава!

Да није тако, зар би тол'ко дао,
да радим против оца Јулина?
Ја заљубљен? Ах, злато, моје, да,
и злато ми је злато, заиста!
Дуката требам, злата требам ја,
да Јула буде моја невеста;
да моја буде, не рад милости,
већ ради мржње и рад освете;
та тисућ кеса оваких би дао,
за једно само, једно њено *јао!*
Јер ја је мрзим смртном омразом,
па мрзим и тог њеног Милана!
Ал' ево их, купе се у чопор,
у скупштину, да речем; — но тај скуп
ма по ког од вас може бити скуп.

(Улазе више млађих часника у разговору, пред њима Милан Тукелија).

МИЛАН. Да, на Турке бих пошао радије,
ал' ма на кога, само дајте рат!
Ох, како ми је додијао мир!
Шат погинем у тој погибији,
па доспем зар у праведнички рај,
по рају божјем анђеле бих клао!

ВУКИЋ (себи). Тај не зна, шмокљан, да му ј' отворен
анђелском руком његов земни рај:
Адамов син: „Загризи!“ — „Прво ти!“

МИЛАН. Шта велиш, Вукићу?

ВУКИЋ. Та велим, да —
кад Сегединац душе на сав мах,
тад малакшу малени — ветрови:
капетан Пера кад науми што,
ма био рат на светог Николу,
бадава ће се сви одупират',
бадава свираш, мора бити рат!
Ал' већ од тебе нико не иште
да против Пере кадгод прозбориш!

МИЛАН. Од мене, велиш? Зашто? Реци зашт'?

ВУКИЋ. А ко би још захтев'о, забога,
да збориш ти прот' — оца Јулиног?
Опасност грдна, побратиме мој!

МИЛАН. Шта рече, један никоговићу?
Зар мислиш, да бих. . .
(Потеже мач).

I ЗАСТАВНИК (Зауставља му руку. Вукићу).
Шта којешта ти!
За љубав цуре да се јунак да
заводити у мушкој накани?
Па Милан још? Којешта! — Ћути ту!

МИЛАН (себи). Заједају ме, ругају ми се,
сав свет је мени подсмех, поруга,
и поглед сваки, камо л' свака реч!
Ох, поглед, поглед! Да сам остáо слеп,
од милокрвна прва гледа јој,
од опсене смејутка њезина,
бар ових не бих вид'о погледа,
ни помрчине осмејака тих! —
Ох, та да ме је погледала бар!
Бар један зрачак жарке зенице
несуђенке ми, неверенице!
Из отог зрачка градио бих мост
за среће своје рајску вечитост.
Ал' ни тог дарка, ни те понуде!
Па, поносита благом обилним,
ни примит' не хте просна гледа мог,
већ утече, ох, мучки нестаде! —
Па сад још оцу да повлађујем,
па да ми кажу: „Сује, сује труд;
удварање бадава, неће те!“
Па ма ме вéћа кобна одлука
осудила на додијали мир,
одмакла рат у пусти недоглед,
подносити срамоте нећу те.
Не-не, не-не, то неће бити, не!

I ЗАСТАВНИК. Ал' ево нам и поглавара̂ већ,
испред њих Пера поносито гре.

ВУКИЋ. Страховито се Пера захук'о,
та свакога би противника смео,
заступит' пута ко би сад му смео?!
Шта велиш, Миле? Ко би?

I ЗАСТАВНИК. Ево их!

(Улази ПЕРА СЕГЕДИНАЦ, за њим ЗАКА, ЧОРБА, ШЕВИЋ, РАНКО ТУКЕЛИЈА и остали кадетани. Сви поседају у колу. У среди ПЕРА).

ПЕРА. Војничка браћо, српска господо,
ћесарске земље дична обрано,
на замашан се састадосмо рад:
Изабрат' нам је посланике сад
на српски сабор у Београду;
а ваља нам и пропис удесит',
да с њега буду посланици нам
на дичном збору светла образа.
Јамачна нам је синоћ стигла вест,
да митрополит носи поруку
да ћесар зове народ у помоћ
на француског противника свог,
и за ту помоћ, шат и победу,
слобода му да бира војводу,
по повратку са славног разбоја.
Ја мислим, браћо, друзи, господо,
Србадија ће листом нагнути,
да крвљу својом царску свешта реч;
ту веру даће посланици нам
у руке светог митрополита,
православни му примив' благослов.
А сад, јунаци, да нам живи цар,
над народом што милостиво бди
и православну штити благочаст!
Приступимо, јунаци, избору!

(Устане, сви поустају. Неки вичу: „Жив био!“ Један улази, приђе Шевићу и пришапне му нешто).

ШЕВИЋ (лагано Пери). На трему чека један калуђер,
имао би с нама крупну коју реч.

ПЕРА (момку). Нек причека, док прође скупштина.

(Момак оде. Међу заставницима жагор. Милан хоће да говори, остали га уђуткују).

Ко то зипара? Шта је? — Момци, мир!

ВУКИЋ. Опрости мени, капетане, реч,
ал' сва се војска обрадова том,
што чује да ће заратити се.
Ал' нико, ваљда, није жаром тим
успламтео на јуначки ти збор
к'о Ранков Милан, мој најбољи друг;
тренутка не мож' дочекати тог,
да појури на љуту Француију.
Испитао нисам, је л' јуначки сој,
ил' зато, можда, што је предлог твој?

ПЕРА. Жестину само ратоборну ту
похвалит' морам у омладине.
Утишаће се, има времена.
А моја брада, ваљда, седа сва,
захтеват' може зазор од млађег.

(Капетанима).

Кога ћемо изаслат', господо?

МИЛАН. Ја ипак питам, шта нам даје цар?
Шта даје ћесар у замену нам,
кром војводе, кад прође већем рат?

ПЕРА. Је л' у вас тамо који млађи брат?

МИЛАН. Ја опет питам, шта нам даје цар?
Јер народу се додијало већ
Улудо гинут', мамљен обманом.

ПЕРА. Охо, синовче, гле ти њега, гле!
Зар војводу изабрат' — обмана?

А знаш ли ти, зар, шта је војвода?
Гле, гле, јуче је с трске сјах'о тек,
Па гинут' му се додијало већ!

МИЛАН. Ја мислим да сам у скупштину зват
к'о српске војске царев заставник,
у скупштини ми приликује реч:
Ја добро знадем шта је војвода,
ал' к'о да не зна Пера капетан.
Ја мислим, војна иде с војводом;
у мирно доба то је додола,
вертепски лутак отелејисан,
ил' златан мамак бечкој удици! —
Господин Пера да је војска сва,
ни да бих речи, нека војује;
ал' док још има српског племена
што челом љуби турског хата траг,
на трг робињски што му носи кћер —
да ово мало снажна народа
по непелу туђине изгине,
да буде Пера Сегединац кнез,
ил' војвода, ил' што ли? —

РАНКО ТЕКЕЛИЈА. Милане!

МИЛАН. Окани ме се, кад не смете ви,
ја морам рећи. Ја не пристајем.

ПЕРА. „Да буде Пера Сегединац кнез,
ил' војвода, ил' што ли?“ — Деране, —
усуђујеш се дићи на цара.

МИЛАН. Зар на цара? Па шта? Па какав цар?
А камо ти поштена царска реч,
да српска војска тек на Турке гре,
да брани земљу, цара, царску реч?
А речи нема? Зар је и то цар?

ПЕРА (трза мач). Безобразниче, у скупштини ту

називат' лажом светлог ћесара!
Мач на поље! Па са мном на оглед!

(Капетани стишавају ПЕРУ. Ранко стишава МИЛАНА).

ЗАКА. Не суди му на пречац, пријане,
Је л' кривац, нек му прави буде суд!

МИЛАН. Сваки би други осетио већ
у мача мога какав има мах,
на седу браду не трзам га ја.

ВУКИЋ. На седу браду? А, дабоме, да,
и старијʼ човек дете имат' мож',
а дете може лепо бити још.

ПЕРА. Шта вели тај?

МИЛАН. Шта вели? Вели то:
Кад ћесар чује како Пера зна
за пусте речи народ свој да да,
на браниоца мачем кидисат',
колајна му је и онако ту.
Па нашто даље дизат' вику ту?

ПЕРА. И на то пашче мач још трзам ја?
Колајну њему!
(Ћуши Милана). Ево ти је, на!

МИЛАН (тргне мач). Будало стара! Ти зар хоћеш крв?
Па нек ти буде! Само још да знаш:
С вршњацима се борим десницом,
а шуваком са лудим старцима.

РАНКО ТУКЕЛИЈА. Не могу пречит' боја крвавог,
ал' посред збора нема места му.

ПЕРА. Па напоље, да трема не каљам!
Уза ме, Зако!

(Излази са Заком).

МИЛАН. Ранко, уза ме!

(Излази са Ранком)

ВУКИЋ. 'Ма, господо, 'ма, браћо, шта је то?
Зар нико неће да их растави?!

ШЕВИЋ. Не лудуј ту! Сад Перу раставит'!
Зауставити Мориш пролетњи,
бујицом горском да се раздраган,
не баци, плах, у Тисин загрљај,
ил' не смлави рибарске колебе?!

I ЧАСНИК. Да растављаш? А ко их наврка?

ВУКИЋ (гледа на прозор).
Гле! Већ је доцкан! Голи мачеви!

(Чује се звекет мачева, сви иду на прозор).

I ЧАСНИК. Е, није Милан мачиј' кашаљ, не,
дочекује тек противника свог,
штрпкује тек Перин ударац.

ШЕВИЋ. Тим горе за њ'; раздражиће га зло.
Голобрад момак да га штеди још,
Да Перу држи ни пода шта, зар,
Тај презор му не прође олако!

I ЧАСНИК. Но, чекај само! Гле будале, гле! —
Та што не тучеш? Немаш ока зар?
Те не виде да Пера промаши?
Е, гле га сад! Да мачем не трже,
капетан Пера набô би се сам
љутином слепом нападаја свог.

ВУКИЋ. Ал' сад је крај. — Хо-хо, то шикће крв!

ШЕВИЋ. Жив и здрав, Перо, добар ударац!
Оде му рука баш у подрамак!

I ЧАСНИК. Тако ти треба! За тебе је мач!
Та мачков реп за мачиј' кашаљ тај!
Тако ти треба, тако зелен, млад,
па ни за живот, ни за какав рад.

ВУКИЋ. Без једне руке живети се мож'.

I ЧАСНИК. Та може, болан, коленовић је;
ал' хоће л' поћи која цура за њ,
кад остане осакаћен и кљаст?

ВУКИЋ. За тако красног момка, зашто не?

I ЧАСНИК. Да краснога му проводацује!
Та навек си му иш'о на руку,
онако је и прош'о с руком сад;
ал' гле овамо, шта ће ове ту?

(Улази живо Мара Сегединчева, за њом Јула.)

МАРА. Мој муж! Мој Пера! Где је Пера, где?
Поручују нам, да се побио!
Говор'те, где је? С ким се бије? С ким?

(Улази с друге стране Пера Сегединац, у руци му го мач)

ПЕРА. Показ'о сам ти ко је Пера, знај!

(Смотри жене).

А шта ћеш ти ту, жено? — Одлази!
У мушком послу немаш места ти.

МАРА. У мушком послу? Дивни послови!
О твојој глави радило се ту,
а твоја глава сав је живот мој.
Па ко је крвник, што те нападе?

ПЕРА. Мој крвник? Да, мој крвник! — Дериште!
К'о дериште сам ошин'о га тек.
Да беше човек, друкче бих му дао.

(Један ЧАСНИК улази).

ЧАСНИК. 'Ма, помагајте, браћо, у помоћ!
Је л' од вас који видач од ране?
Не могосмо зауставит' му крв!

ПЕРА. Је л' истина? — Толико нисам хтео. —
(Два војника уносе Милана на носилама, за њима Ранко Тукелија).

РАНКО (заповеди да спусте носила).
Видиш ли, Перо, овај облик блед,
тај не сме поћи сам на онај свет,
један нас мора њему у послед.

МАРА. Шта видим? Леле мене! Ко је то?
(Јула цикне и падне на Милана).
Мој Милане, мој зете, сине мој!
Ох, куку мени, што не дођох пре!

ПЕРА. Шта бунца та? 'Ма, жено, шта ти је?
Полудела је. Какав, бона, син?

МИЛАН. Шта видим, Јуло, јеси л' збиља ти,
ил' анђели то слећу крилати,
да милостиво црну застру смрт,
преносећи ме већ у божји врт!

ЈУЛА. Та жив је, жив је, жив мој соко сив!
Ал' ко те рани, тићу, ко је крив?

МИЛАН. Још питаш, је л'? Та ко ће бити клет:
Испод тог луцња тај устрељив глед.
Те с другог луцња, уста румени',
ни не дочеках речи стрељиве,
усне ми твоје нераздељиве
и немо рекош': „Умри, увени!“

ЈУЛА. Зар с ока мога, с уста мојих зло?
Та твоје беше што је моје сво!
Па дај да љуте стреле побијем,
да устма мојим рану повијем,

шат милу крв поврати мрски дир,
ил' крвцом твојом да се опијем,
да издахнем на грудма овијем!

МИЛАН. Не коби, душо, своме драгану!
Тек сада ће живота проврет' вир,
и срце ће потећи на рану.
Ал' ипак ми на тебе није кив:
Не имадох те, цуро моја, жив,
ал' сад си моја! — Перо, — ниси крив!
(Издахне)

РАНКО (сагнув се над Миланом).
Издахнуо је! Смрт га скосила,
увез'мо жетву: диж'те носила!
(Подигну носила, обнесвешћену Јулу прихвати Ранко, излазе полагано. Остаје само Пера).

ПЕРА. Не дајте, људи, браћо, господо!
Заустав'те, зауставите крв!
Заустави је, стара врачаро!
Треба л' ти свилац, ево ти га, на!
(Чупа косу)
И одоше, и одоше зар сви?
Па марим ја! Та ја бар нисам крив!
Та сам је рек'о: „Перо, — ниси крив!“ —
А моја Јула, шта ће моја кћи,
јединица ми, моја зеница?
Шта рече само? Он је био њен,
њен заручник пред Богом, у срцу,
њен избраник, а мој, мој зет, мој син!
Мој син? Не-не! Не-не, Вукашине!
Ти ниси сина свог погубио,
већ убио си божјег анђела.
А што? А зашто? Ха—ха! Ха—ха! Ха!
Јер анђ'о уста против ћесара;
ћесар ће, рече, преварити нас,
и лаж је, рече, ћесарова реч:
А ко је пречи, ћесар или Бог?
Јер Бог ако је истина и свёт,

ни посланик му не сме лагати.
На збуде ли се анђелова реч,
те слаже л' ћесар, — да л' ћеш смети, ти,
анђелка божјег тад осветити?
Хоћеш ли смети, Перо, хоћеш ли
том истом руком, истим железом
одбранит' народ преварени свој,
те осветничким смером самртним
пробости смело лажи ћесарској
позлаћену, себезналу му груд? —
Хоћеш ли смети, кукавицо, је л'? —
Јест, лако беше теби с анђелом,
та нико не зна како казни Бог,
из пакла нико још не дође жив,
да прича грозе мука вечитих;
ал' клешта, клинци, колац, точкови,
је л', кукавицо, тога те је страх!?

(Улазе ЗАКА, ЧОРБА и ШЕВИЋ с једним КАЛУЂЕРОМ).

ЗАКА. Зар, оче, тако? Збиља, тако зар?
Та то је пак'о, то је издаја,
кривоклетници, лаже, невере!
Зар опапљени нама бискупи
да свештеника верног окују,
што не хтеде да душу изгуби,
да верује што они попују?

ЧОРБА. У тамницу зар брата некад свог,
што верàн оста Богу, народу?
А другог љутом глађу морити,
па, изнуреног, старог, немоћног,
за носила везиват' мртвачка,
натоварена сеном кошеним,
к'о, Бож' опрости, кљусе пред јасле!
Па све то зашто? Зашто покор тај?
Причестити што хтеде, милостив,
животом вечним један издисај?

ШЕВИЋ. Па задужбину српску, дедовску
отети турски силом поганом,

прогонити монаха смерни збор,
те освештени српски самостан
населит' српским одродима зар?
Та то је турски! Шта? Шта рекох ја?
Опрост' ми, добри царе стамболски,
ти никад ниси дотле дотер'о. —
Па где је царство, где је суд и власт?
А зна ли ћесар за ту срамну страст?

КАЛУЂЕР. Зар ћесар, мислиш? Све је узалуд!
Баш његови нас људи гоне свуд!
У Лепој Вини нашој скровитој
ћесарски један уби најамник
игумна нам на вратих црквених; —
на мојим је издахн'о рукама;
а ову груд и црквен довратак
пошкропила му мученичка крв.

ПЕРА (ступајући напред).
Је л', оче? Је л'? И ти си вид'о, је л'?
Ал', оче, ниси добро смотрио:
Не беше то, не беше Милан то,
што погину на вратих црквених,
то беше анђ'о, божји посланик.
А уби га? Вукашин, мислиш, је л'?
Хе-хе, зар не знаш? То не беше краљ:
Убица његов ја сам, ја сам, ја.

(Показујући мач).

Зар не верујеш? Ево, погледај:
анђелска се још увек пуши крв!

КАЛУЂЕР. Не познајем те.

(Осталима).

Ко је човек тај?

ШЕВИЋ. Капетан Пера Сегединац.

КАЛУЂЕР. А?
Разумео сам за твоју невољу.

За тебе само један има крај,
тек један пут у изгубљени рај.

ПЕРА (пружа му балчак свога мача а врх упире у раздрљење груди своје).
Гласниче неба, збори, је ли тај?

КАЛУЂЕР. (уклањајући му мач).
Охо, синовче, лакше мало, стој!
Зар мислиш проћи тако јевтино?
Благодет је грешнику рана смрт.
На теби, Перо, смртни лежи грех,
а смрћу смрт поправља само Бог;
за човека је други пут утрт:
Животом само поправићеш смрт,
животом спрати грешног дела срам!

ПЕРА. Животом? Да. Погађам, оче, знам:
У мени млад оживет' мора див,
што мученички мноме пропаде,
свом народу душевит бранилац
од нападаја роба ћесарског.
Разумем, оче, нека буде, де!
Очајном руком отиснућу смрт,
раширени јој одбит' загрљај,
што жељен мир грешнику нуди њим,
да мрском жићу чело целујем,
у свакој муци бранич народу.
Ал', оче свети, што ћу, болан, жив,
не усхте л' народ кадгод обране?

КАЛУЂЕР. Не лудуј, Перо! Како не би хтео!
А хоће л' гладник нуђен залогај?
Зажели л' слепац видет' бели дан?

ПЕРА. Ал' залогај кад зубма држи звер,
кад слепац мора сунце скидати,
и унучад му да ужива свет? —
Сиромах народ не ће л' волети
још који час уживат' глад и мрак.

нег' прегнути за борцем очајним,
те часком беде купит' славе век?
А борац? Лети самац, остављен,
сажежен сунцем, или зверу плен!

ЗАКА. Не бој се, Перо, нећеш бити сам;
ма каква на нас љута дошла звер,
ко реп увуче, то ће бити кер!

ПЕРА. Опрости, Зако, Чорбо, Шевићу,
опростите ми, браћо, наглу реч!
Уза се с вама сав јуришим свет,
све: Будим, Пешту, Цариград и Беч.

(Споља се чује хука, гласови: „Где је Пера?“ „Камо Пера?“)

КАЛУЂЕР. Јунаци, браћо, живео вас Бог!

(Благосиља).

ПЕРА. Но више свега народ нек је жив!
Ал' ко то виче? Неко зове, је л'?

(Улазе војници, међу њима Вукић).

I ВОЈНИК. Је л' истина, господо, да сте наумили да нас водите на Француза? Ви сте наше поглавице; ал' ко ће бранити нашу нејач, ако навале Турци или друга каква поганија?

ПЕРА. Не бој се, синко, не крећемо вас.
Рад сабора је српског био збор,
на сабору доконаће се ствар.
Ал' ко вас буни, ко вас наврка,
те навалом изнуђујете нас?

I ВОЈНИК. Та, рекоше нам, да си — да је погинуо Милан Тукелија, што није хтео — да војска иде на Французе.

ПЕРА. У јуначком је боју погин'о,
кривице није, удес беше зао.

Ал' сад на посао, момци, на поље!
За српски сабор избор вам је чист:
господа нису доконала ништ'! (Пође).

ВУКИЋ. Не реко' л' ја, да није Пера крив?

ПЕРА. Не бран' ме, момче, зла ми беше ћуд;
ал' Пери само Пера бива суд.
(Излази, сви за њим. — Завеса пада).

ТРЕЋИ ЧИН.

У Београду.

ПРВА ПОЈАВА.

У граду пред црквом Ружицом. У цркви служба. На дну црквена врата отворена. На врата излази МОНАСТИРЛИЈА, ухвати за руку МАТУЛУ и води га за собом. За њима ВИТКОВИЋ, ТАМИШВАРИЈА.

МОНАСТИРЛИЈА. Не бој се, чоче! Ода шта ти страх?
Та ми смо своји! Ти ли с', Матула?
Једва те познах у тој одећи.

МАТУЛА (за се). И ухватише! Што ћеш, брајко, сад?
Разум преда се, образ под ноге!
(Гласно).
А шта да с' бојим? Немам ради шта.
Не устежем се поћи за тобом,
к'о ти што мислиш, ради вашег стра̂,
но ради светог страха божјега,
што сметасте литурђиј' свештеној,
извлачећи ме сред херувике
незграпном руком кроз побожни свет.

МОНАСТИРЛИЈА. Ма, Бож' опрости, немах камо куд;
сведочиће ти моји другови,
колико смо те жељни тражили,
поверив' ти у Бечу нашу ствар,
да чујемо каква је порука,
да чујемо ма једну само реч.
Ал' ти се кријеш к'о текуница;
зато ће нам опростити већ Бог,
што прекидосмо службу његову.
Но сада збори, казуј: како Беч?

МАТУЛА. Ма ја вам писах двапут у Будим.
Моје вам књиге не стигоше зар?

МОНАСТИРЛИЈА. Ни словца.

ТАМИШВАРИЈА. Како можеш питати?
Та наша писма казаше ти већ,
да ода те не дође никад лист.

МАТУЛА. Шта, каква писма? Не знам ништа ја.
Јер од вас писма никад не добих.

ВИТКОВИЋ. Чудновато!

МАТУЛА. Чудновато, да, да;
но сад се сећам ко је томе крив.
Да, то је писар митрополитов,
Јамбрековић. Он беше пошта мој!

МОНАСТИРЛИЈА. Јамбрековић? Је л' могућно, зар он?
Поштена душа чињаше ми се.

МАТУЛА. Поштена душа? И ја мишљах то,
а тако мишља и митрополит.
Ал' митрополит уверио се
Да писар његов њега продаје.
Уз њега још и мене, па и вас,
господи бечкој за замашан дар.
(Излазе из цркве: ПЕРА, ШЕВИЋ, ЗАКА, ЧОРБА.)

ВИТКОВИЋ. Гле ти ниткова! Где је хуља та?

МАТУЛА. Светјејши отац отер'о га је.

ЧОРБА. Светјејши отац отераће *нас*,
оклевајући позват' састанак
у скупштину главара народних,
заваркујући нашу будну свест
чудноватима метанијама, —
обредима невиђеним у нас,

отежући свечану проповед
о неком стаду, неком чобану,
у недоглед, у пусти недочек.
А кад му дођеш, да те светује,
показује ти птице шарене,
па, место мудру ту да чујеш реч,
птичурине ти нешто блебећу.

МАТУЛА. Да сте ми, здраво, светла господо,
јунаци дични, хранитељи нам!
Јунаштво ваше није стрпљиво;
ал' крупно дело треба времена.

ШЕВИЋ. Зар још? Тако ти треба, Чорбане!
Одвећ си нешто данас милостив.
Зар попа један да отера нас?
Та да смо људи, да смо мужеви,
одавна њега б' отерали ми.

МАТУЛА (за себе). Гле, гле! Над главом ето гори кров,
сад брзо гаси, ил' ће бити зло.

ПЕРА. Полако, Шево, лакше, другови!
Неиспитаном нема судије.
Ми чекасмо од њега поруку.
А зашт' не бисмо позвали га ми?
Позовимо га у двор сада сви,
ја водим њему данас моју кћер,
за свети чин да прими благослов,
па после ћемо сакупити збор,
а митрополит позваће се у њ.

СВИ. Тако је, Перо, доста чекасмо.

МАТУЛА. Тако је, браћо, и ја велим, да!
(За се).
Капетан Пера баш је човек мој.

МОНАСТИРЛИЈА. Зар и ти тако велиш, Матула?
'Ма кад се тако лепо нађосмо,

реци нам, чоче, шта израдисте
за поклан онај православни свет
у самостану, Марчи убавој?
Осветисте ли мученичку крв?

ШЕВИЋ. Да, да, говори, шта је, шта ли би
с крвницима?

МАТУЛА. Крвнике ваља знат'
пронаћи их, бар ухватит' им траг.

ВИТКОВИЋ. Бајаги тамо они не знају,
тек траже кривце, њушкају им траг.

ПЕРА. 'Ма траг је, болан, крвљу покапан.

ШЕВИЋ. Не реци, Перо, није лако то,
сам себи мучно њњушкат' је траг:
куд с' окренеш, увек је за тобом.

МАТУЛА. Кривице није, мислим, до тога;
у Бечу с нама добар влада смер.
Без народа је мучно ћесару,
војнике треба, Србе љуби он.
Ал' она пуста, глупа светина,
катана бесних разуздана ћуд,
што, напујдана злобним фратрима,
у Србу види скота погана:
Ни ћесар не мож' против силе те.

ПЕРА. Кад не мож' ћесар, наћи ћемо ми
крвника наших гадну гомилу:
Што мач укаља, нека збрише мач!

СВИ. Тако је, тако, нека збрише мач!

ШЕВИЋ. Жив и здрав, Перо, за ту мушку реч!

МАТУЛА. Здрав, капетане, бритак ти је мач;
ал, ако ћемо тако тражит' суд,

пет царевина на нас устају,
на бранич вере што је верују
разнеће нас на копитима све.

ПЕРА. Кад није турска разнела нас моћ,
баш гори неће.

СВИ.! Неће, богме, не

ПЕРА. Па како ћемо друкче наћи суд?
Је л' твоја памет нашла други пут?

МАТУЛА. Ја мислим, има. Чујте, господо:
Ви мислите, у Бечу траже то,
да с' одречемо нашег закона?
Сахрани, Боже! Тамо мисле тек
јединство вере да признамо ми,
јединство свете вере Христове,
а све нам друго ћесар оставља:
црквени обред, језик, обичај!
Рад нас то желе, не рад себе зар,
сачуват' народ само жели цар.

ПЕРА. Говори српски, ја сам човек прост.

МАТУЛА. Од Грка нам је вера дошла, је л',
те признајемо главом Цариград,
па који нам је отуд благослов?
Отуд све беде, отуд невоље.
К'о своје ћесар нас је примио
у хришћанску, у земљу слободну;
ал' у тој земљи сав остали свет
признаје главом, учитељем — Рим.
Па шта нам смета, светла господо?

МОНАСТИРЛИЈА. Променит' главу, је ли, Матула?

ВИТКОВИЋ. Тричарија, зацело. Зашто не?

ПЕРА. Ал' друго, велиш, остаје нам све,
маленкост само, само глава не?

МАТУЛА. Не рекох то. Зар не разуместе?

ПЕРА. Разумесмо те, ох, разумесмо:
Та то би били красни послови,
крвнике би нам диван стиг'о суд:
Кад ми признамо главом својом Рим,
одобрили смо крвно дело им;
а мученике наше признасмо
јеретицима.

МАТУЛА. Капетане, чуј:
Зар пуштат' народ нека пропадне?

ПЕРА. Па боље му са света нестати,
судбином кивном утамањен сав,
но пропадајућ' множит' редове
крвника својих у њихоју част.

ШЕВИЋ. Па реци, пришко, јеси ли нам сам,
ил' има л' вас у мозгу браће још?

МОНАСТИРЛИЈА. Мисли ли како митрополит, је л'?

ПЕРА. Зар митрополит?

ЗАКА. Биће ђаво крив:
Зар ниси мудрих проповеди пун
о једном стаду, једном чобану?

ПЕРА. О једном стаду, једном чобану?
Јединство вере, збиља — али не!
Зар свештеник, зар глава цркве, он,
мишљењем таким да скрнави храм?
То не верујем, док не каже сам.

МАТУЛА. Тако је, Перо, веруј, тако је.
Говорио сам митрополиту,

да пронађе какав му драго пут,
измирити што може цркве две.
Ал' поп к'о поп: тврдоглав, себичан,
изгубиће, боји се, своју власт;
а народу — е, шта му даде Бог.

ПЕРА. Јесте ли чули, браћо, кажем ја?
Па ти си један тако паметан?
Бистар ти поглед маглу провиди,
што нама крије немилостиво
простотом ума помрчали вид,
и нама свим и митрополиту.
(Ухвати Матулу за раме).
'Ма да те видим, људска дивото!
(Вади рукавице с наруквицама из дршка Матулина мача).
А шта т' је, брајко, то?

МАТУЛА. Рукавице.

ПЕРА. Рукавице? 'Ма чудан им је чин.
Да простиш — — збиља, како оно би,
што зачињаше навек проповед
у нашег оца митрополита?

МАТУЛА. У једном стаду један пастир, је л'?

ПЕРА. У једном стаду један пастир, да.
Но пастир у нас иде за стадом,
ал' ко ће да нам стадо предводи?
То мора бити врло мудра звер,
то, пришко, само можеш бити ти;
заслужио си да те крунишем,
к'о стада тога дичног војводу.
(Меће му на свако ухо по рукавицу, те изгледају к'о магареће уши. Матула се брани. Смех).
Па придрж' часком, да се нагледам
дивоте ретке дичног накита.
(Матула се брани).

ШЕВИЋ (вадећи мач).
Шта, не примаш? Ил' одмах прихвати,
Ил' овај час ћу т' уши одрезат'!

(Матула притисне рукавице уз уши. Сви одлазе смејући се. Вићентије се појављује на црквеним вратима и застане, зачуђен, видећи Матулу с ушима. Завеса пада).

ПОЈАВА ДРУГА.

Дворана у митрополији. ВИЋЕНТИЈЕ и МАТУЛА.

ВИЋЕНТИЈЕ. Тегобе, велиш, беху велике?

МАТУЛА. Тегобе грдне: претња, буна, крв,
да нисам ја на себе примио
смерова ваших тешку омразу.
Успемо ли, сва слава иде вас;
буде л' натрашке, на ме пада мраз.

ВИЋЕНТИЈЕ. Савладаћемо, склонићемо их,
па онда, Мато, живи без бриге;
ћесарски ти спахилук не гине!

МАТУЛА. Спахилук? Хвала, љубим десницу.
Ал' то би био од ћесара дар,
но није њему, вама служим ја,
заклонивши вам лице свештено
животом својим од навале зле.

ВИЋЕНТИЈЕ. Није л' ти доста, хало несита?

МАТУЛА. Потрошио сам, свети оче, све.

ВИЋЕНТИЈЕ. Потрошио? Навек ти пећка зја,
и навек да се да!
(Баци му пуну кесу и златан огрљак).
Е, на, на, на!
Зајази се, оголио си ме!

МАТУЛА. Да трампимо: узмите моје све,
голотињу ћу вашу примит' ја.

ВИЋЕНТИЈЕ. Не лудуј, но гледај за чим си!
Купи л' се народ?

МАТУЛА (гледа на прозор). Доста их је већ.
Гледајте сам.

ВИЋЕНТИЈЕ (погледа на прозор). Гле, гле, а ко је то?
Додај ми дурбин! (Матула му додаје дурбин).
Није л' опсена?
Анђелска слика је ли збиља та?
Рафаило, сасвим Рафаило!

МАТУЛА. Тог имена не познах никада.

ВИЋЕНТИЈЕ. Видиш ли, море, знаш ли ко је то?

МАТУЛА. Јамачно Пере Сегединца кћи,
уза њу, вид'те, иде капетан.

ВИЋЕНТИЈЕ. Све ближе нама, сад их нестаде,
не уђоше ли у двор, Матула?

МАТУЛА. Капетан Пера наумио је
приказати вам своју лепу кћер,
измолит' њојзи свети благослов.

ВИЋЕНТИЈЕ. Мој благослов зар њојзи? Ти си луд!
Напротив, мене б' усрећио њен.

МАТУЛА (за се). Охо, прекрасно! Освета је ту
и нехотице. Пера доводи
јагњешце вуку. Стани, Перо стан',
запитаћемо с' ко је магарац!
(Гласно)
Па неће само молит' благослов,
још више нешто.

ВИЋЕНТИЈЕ. Више, више још?
У добри час, ал' што је, шта је то?
(Долази СЛУГА).

СЛУГА. Капетан Пера Сегединац и —

ВИЋЕНТИЈЕ. Добро ми дошао!
(Улази ПЕРА, за њим ЈУЛА. Слуга одлази).
Здраво, јуначе!

ПЕРА. Добра ти срећа, главо свештена,
неосвештеним благослови свест.
Пред народним, пред послом великим
допусти, ја и Јула, моја кћи,
да примимо ода те благослов.

ВИЋЕНТИЈЕ (загледао се у Јулу, за се).
Рафаило, сасвим Рафаило.

ПЕРА. Молим те, свети оче, јеси л' чуо!

ВИЋЕНТИЈЕ. Опрости, опрости, чуо сам;
ал' чудна слика, чудна прилика.

ПЕРА. Каква то слика?

ВИЋЕНТИЈЕ. Сад ти мене чуј:
У Бечу видех једну прилику,
из Рима што је онуд пронеше.
Немачки један за њу, веле, краљ
половину је продао државе.
Приповетка је, да је насликао
Аранђео свети, Рафаило сам.
Приказује ти мајку божију,
у свој дивоти славе небеске,
на десници јој чедо, млади Бог,
анђелски кор над главом благује,
око ње слава, блаженство и рај.
Ал' ни у сина, ни у матере
на лицу нема блажености те.
Из очију им читаш тугу, бол;
далеко им се поглед упире
у једну тачку, један кобни знак:
И сину се и божјој матери,

сред незагледне славе небеске,
привиђа грдан откуп суђени,
но који свету може бити спас,
те славу ту заслужит' за навек;
усред милости срца божијег,
привиђа им се распетије, крст;
у детињој, у дивној зеници
наговештен разазнајеш му знак.
На ту ме слику живо подсећа,
јуначе Перо, ова твоја кћи:
Лепота јој и куће твоје глас
око ње слика рајско блаженство,
ал' ока црног зрака дубока
открива тајне неке туге бол.

ПЕРА. Погодио си, свети владико,
и Јули мојој у срцу је крст,
живота нâд на њему разапет,
а разапео га отац рођени.

ЈУЛА. Немој ми, бабо, рана видати,
забадајућ' у своје срце нож.
Ти знаш, да сам ти све опростила;
што га је рука твоја убила,
несвесна кривди кобног дела свог,
зато си срце покојнику дао.

ВИЋЕНТИЈЕ. Да, да, слушао сам — случај жалосни.
Покојник ти зар беше заручник?

ЈУЛА. Пред Богом, оче, отац није знао.

ВИЋЕНТИЈЕ (гладећи је по образу).
Сиротице! Ал' ти си млада још,
живота тек те љуби'о први зрак,
разавив цвету нежни пупољак,
па зар да те већ смртни такне мраз?
Не, не, то неће не мож' хтети Бог!
Бог милостиви кад би пустио
да тако брзо таки вене цвет,

у земном рају остала би му
кукута сама, дикица и чкаљ.
За тако лице, таке лозе грозд,
младожења ће навек бити дост':

ЈУЛА. Младожења ме чека на небу,
не нађох га на овом свету ја.

ПЕРА. Доведох је баш у тој намери:
Жеља је њена, жеља свију нас,
посветити је служби божијој;
молимо ти се, прихвати јој смер,
отвори јој живота божјег дом,
сестара смерних свети самостан.

ВИЋЕНТИЈЕ. Ох, како не бих примио је ја
у свети дом! Баш и да није свет,
посветио б' се примајући њу.
Предусрета и случај жељу јој:
Са мном је овде игуманија
ковинског светог дома сестринског,
од ње нек прими искушеница
живота свога прву поуку.

(Матули).

Дозови, синко, игуманију!

(Матула оде).

ПЕРА. Захваљујем ти, свети владико!

ВИЋЕНТИЈЕ. Захваљујем се, Перо, теби ја.
Колико ли си Богу угодан,
што своју ћерку милу, једину,
од родитељског срца откиде,
те приложи на божји жртвеник:
Довољне за то не знам награде.
Животом бих наплатио ти дар;
што молитве узмогу у Бога,
измолићу ти, капетане, све.

ПЕРА. Од Бога немој, ал' од себе, да.

За себе не, за народ иштем ја.
Довољна та је мени награда,
и мени, оче, и мом детету —

ВИЋЕНТИЈЕ. За народ? Све што могу, све што смем!
За народ живим ја, за народ мрем.
Штогод зажелиш, учињено је.

ПЕРА. Досадило се посланицима
изгледат' вечно твоје поруке,
да чују, што по теби шаље Беч.
Под прозорима твојим чека збор,
очекујући твоју исповест
још данас, оче, одмах, овај час.

ВИЋЕНТИЈЕ Још данас, Перо, одмах, одмах, да,
Да ти не дође, позв'о бих вас ја.

ЉУБИЦА (долази као игуманија).
Зовеш ме, оче, што ћеш? Ево ме.

ВИЋЕНТИЈЕ. Девојка ова, војводина кћи,
сестара ти умножит' жели број.
Старај се, ћерко, да је поучиш
у делима хришћанске милости,
у молитви, у песми божијој.

ЉУБИЦА. У мени нађ' ће мајку рођену.

ПЕРА, Големе муке нећеш требати:
У Јуле моје развио је јад,
распорив срце, зрелог века дух,
указајућ' на милост небеску.
У других грех то чини, у ње бол.

ЉУБИЦА. Тим ближа ми је, тим рођенија.

ЈУЛА (клекне, гледајући у небо, и склопивши руке).
Ох, мајко света, богородице,
што слуга ти на мене каже лик,

у јаду ти се налик осећам,
помози ми, да, слаба, научим
олакшати бар осталима бол,
те сваки јад, ублажен, утишан,
да грдној мојој рани буде лек.

(Устајући).

Твоја сам, сестро! Збогом, бабо мој!

ПЕРА (грлећи је). Опрости, Јуло!

ЈУЛА. Нека прости Бог!

ПЕРА. Допусти, храно, родитељима
обићи те у ћелиј' који пут.

(Јула одлази с Љубицом. Вићентију).

Живота свога поверих ти цвет,
очекујући ти да повериш
посланства свога обећани плод
изабраником жељног народа.
Објавићу им, оче, овај час.

ВИЋЕНТИЈЕ. Учини, синко, нека дођу сви,
у овој нек дворани чека збор,
док ћесарску не спремим понуду,
те измолим и божји благослов.

(Пера излази).

Судбина ми на сусрет излази:
Најлепше дете родитељ ми сам
у срећно крило вољан доводи,
полажућ' тим и своју судбину
у моје руке. Сад је наст'о час:
Кад могу, сад и хоћу, сад и смем,
да сваку сметњу, сваку смутњу стрем.
Ћесару ће се сви покорити,
што ја обрекох то ћу створити,
за мене ће се Пера борити.

(Излази).

(Улазе с друге стране, ПЕРА, ШЕВИЋ, ЗАКА, МАНАСТИРЛИЈА и остали посланици, међу њима архимандрит ХРИСТИЈАН).

ПЕРА. У добри, Ристо, ти нам дође час:
Будимска ми већ хвала додија,
разум ти хвалеђ', дух и науку,
разглашујућ' искуства твога свет,
путовања ти пусти недоглед;
ал' нада све, над наук, знање, дух,
поштења твога неокрњен крш.

ХРИСТИЈАН. Изабран дођох вољом народа,
к'о и ви, браћо, посланици му.
Не корите ме, што не дођох пре:
Црквена глава заступи ми пут,
запретив ми на сабор долазак.
Ал' кад разумех шта се спрема ту,
какве л' се замке плету народу,
не могох остат', ма не ост'о жив.

ПЕРА. Зар митрополит? Он?

ХРИСТИЈАН. Јест, главом он:
Мени је посл'о преку забрану,
а владике непоуздане му
не позва на збор дужним позивом.

ПЕРА. Чудновато: Тај мучки поступак
објасниће —

ШЕВИЋ. Објаснићеш га сам.
Не бој се, Ристо, док је живих нас,
досадит' Вићо теби не може.

ПЕРА. Задужио си народ вечито,
припомогнеш ли замке раскинут',
из Рима што нам кивни плете Беч.

ЗАКА. 'Ма, збиља, Ристо, ти си прош'о свет
од истока до мрклог запада,
па јамачно си видео и Рим;
је л' збиља Рим што људи причају?
Заслужује л' да светом управља?

ХРИСТИЈАН. Јунаци, браћо, српска господо!
Хришћанског света многи прођох крај,
светлост уз мрак, уз пак'о видех рај.
Ал' нигде тако живо пред очи
не износе ти раја пакленост,
нит' пакла светског рајске опсене,
к'о то што чини стари вештац Рим.
Ту престолује „Христов намесник",
окружен силом светске сујете.
Големих зграда сјајне стодоле
чаролијама шарним краси ћуд;
грех тешки кају лаком кичицом,
замисао лак у тешки режу кам.
Ал' слава та, та светла опсена
голему скрива плаштом својим лаж.
За царство, веле, живе небеско,
а светску само папа граби власт.
Бајаги, браник вере Христове,
а овамо претежнија је реч
власника римског него Христова.
Племена многа, што им влада Рим,
не служе Богу својим језиком,
разуме само римски њихов Бог.
Ко Христу само, папи не клања,
тог немилице огњем гони, љут,
те Рима тог сав украс поносит
спалишта страшних жежен мрчи гар,
а мученички вапај продире
у песама им уметнички склад.

ПЕРА. Страховито!

ШЕВИЋ. Па што то трпи свет?

ХРИСТИЈАН. Ко трпи, трпи само заваран.
Зато се већ у многог народа
одметнула од папе будна свест;
благодат одмах осетила се,
животом новим дахнуо је свет.

ШЕВИЋ. Па кад се њихни од њих одмећу,
да што ћемо тек слободњаци, ми?

ЗАКА. Ал' ко ће тој одолет' навали?
Међу тим нема л' осветницима
браника моћног нашој невољи?

ХРИСТИЈАН. Браник је наш у нама самима.

(Отварају се средња врата. Улазе два ђакона за њима ВИЋЕНТИЈЕ у свечаној одежди и круни, једно му ђаче носи крст. После МАТУЛА).

ВИЋЕНТИЈЕ (благосиља. Посланици се клањају, ал' и згледају). Благословени да сте, господо,
и благословен збора вашег рад!
Од ћесара вам светлог порука,
јунацима јуначки поздрав леп!
Очекујући вашу потпору
у ћесарском јуначком походу,
допустиће вам, кад се сврши бој,
изабрат' себи српског војводу,
а војводе ће нашег бритки мач
дедова наших стари завичај
освојит' славно дичном роду свом.

ПЕРА. Ћесарској се клањамо милости,
по таку цену Србин зна да мре.

ШЕВИЋ. Пусти га, Перо, да изговори!
Захвалност штеди, требаће је крај.

ВИЋЕНТИЈЕ. За сву ту милост не да не иште
никакве жртве круна ћесарска,
но још вам даљи царски нуди дар.
У крило ће нам цркве Петрове
вас народ примит' ћесарева власт,
јединство вере где се поштује,
на једним стадом један пастир бди.

ПЕРА. Шта зборишь, ти? Јесам ли добро чуо?

ВИЋЕНТИЈЕ. Разумеј добро, капетане мој!
Твој светац, море, свети Петар сам,
јединству цркве основ положи,
на самрти је Христов мученик
главарством цркве заветов'о Рим.
Зар ми, у мраку слабог духа свог,
од апостола да смо мудрији?

ПЕРА. Зар ти, црквена глава, обрана,
ти, српске цркве први свештеник,
да стадо своје преводиш у Рим?
Јеси л' при себи, јеси л' будан, ти?

ВИЋЕНТИЈЕ. Узми се на ум, капетане, чуј:
Когод ћесарску милост презире,
о главу му је, бунтовник је тај!

ШЕВИЋ, (вади мач; и остали потежу мачеве. Матула побегне).
Безобразниче, црна неверо!
Да шта си ти, кад бунтовници ми?
Пореци сместа издајничку реч,
Ил' с овог места нећеш поћи жив.

ПЕРА, (заустављајући Шевића).
Полако, браћо, лакше, господо!

ЗАКА. Та што га гледиш? Нека цркне скот!

ПЕРА. Полудео је, луд. Зар не видиш?
(Вићентију).
Што стојиш ту, што чекаш? Иди, беж'!

ВИЋЕНТИЈЕ, (умакне са пратњом).

ШЕВИЋ. Зар тако, Перо, тако, јуначе?
Зар издајицу твој да брани мач?

ХРИСТИЈАН. Капетан' Перу не карајте с тог!
Издајник је тај лажни свештеник,

недостојник је; ал' на њему сја
знамење Христа; скините му га,
па онда буди заслужен му суд.

МОНАСТИРЛИЈА. А где је нитков онај, Матула?
Зар утече? Ал' не утече, не!
Та он је ту највећи зликовац,
потражимо га, судимо му суд!

ПЕРА. Ви нађите тог вашег Матулу,
а Вићентију судићу већ ја!
(Сви одлазе).
Је л' истина? Је л' јава то ил' сан?
Је л' збиља све то каз'о, изрек'о —
ил' немоћан ме, старца, вара слух?
Зар он, вере нам први заточник,
он, узданица, глава цркве те,
зар он, заклети браник рода свог,
па род и веру он да изда сам?
За груду злата ил' клепетушу,
ил' златан улар о врат обешен,
ил', можда, реч тек што је слага Беч,
сам пастир вуку стадо подводи,
издаје веру, народ, себе, све!
Та зар се није небо срушило,
отворио се пакô није зар,
да с' анђели са виса небеског
скотрљају у пакла живи жар,
а ђаволи се попну у небо,
на божји престо чрн да седне враг?
Па ја, будала, дете поверих
том издајнику? Ја му дадох кћер?
(Долази Љубица).
У добри час! А где је моја кћи?

ЉУБИЦА. Што сад од мене тражиш своју кћер?
Та ти је даде митрополиту.

ПЕРА. Не лудуј, сестро! Хоћу моју кћер!

ЉУБИЦА. Не бој се, старче, видећеш је сад;
запита за њу митрополит баш,
исповедит' је мисли, јамачно.
Хоћеш да чујеш њену исповест?

ПЕРА. Сасвим је луд. Зар му је до тога?
А где ћу ја да чујем исповест?

ЉУБИЦА (дижући једну завесу).
Притаји се под овим застором.
Овамо ћу их позвати већ ја.
(Пера уђе под завесу. Долази ВИЋЕНТИЈЕ у обичној мантији, гологлав, без крста).

ВИЋЕНТИЈЕ. Галама, брука, граја, светина!
Разиђоше л' се?

ЉУБИЦА. Нема никога.
Ја мислим, траже вашег Матулу.

ВИЋЕНТИЈЕ. А, нека, нека! Шат га нађу бар,
и шат га мало продеветају.
Ви'ш како ли ме, хуља, превари'.
Ал' сад се спремај, купи амбуље,
драгоцености спремио сам ја,
оклевати се више не може.
Поручит' морам у Беч невољу,
да зликовцима свима буде суд.
Пошљи ми младу искушеницу,
да мало згалим невидовни страх.
(Љубица оде).
То није шала! Уплашише ме.
Да не би Пере, било би ме свуд.
Захвалит' му се морам озбиља,
уместо њега, кад га није ту,
бар девојци му, искушеници.
Хе-хе! Грешниче, лоло, ђаволе,
тако ли се захваљујеш зар ти?
Ал' што ћу му? Та заплашили ме,
па како-тако да растерам страх.

Нек злобе људи, вољно небо је,
(Загледа устрану).
обуј се, Виђо, добро, ево је!
(Јула улази).

ЈУЛА. Да л', оче, твоја зове заповест?

ВИЋЕНТИЈЕ. Приступи ближе, драга душице,
што ближе мени, ближе Господу,
а то је сада срца твога жуд.
Животу светом, што га почињеш,
отвара врата вољна исповест.
Без исповести срцем искрене
одбијаће ти смерну жељу рај.
Исповеди ми пуно, слободно,
колико ти је драган био драг.

ЈУЛА. То питај, оче, завидљиву смрт,
што не даде да њему кажем то;
да, пуста, зна кога ј' уморила,
да помисли какав је стекла плен,
и она б' нема проговорила.

ВИЋЕНТИЈЕ. Па како те је јунак милов'о?
Овако, је ли?
(Гладн је по лицу. ПЕРА извирује).

ЈУЛА. Оче!

ВИЋЕНТИЈЕ. Но, но, но!
(Загрли је, хоће да је пољуби. ЈУЛА цикне, ПЕРА излази.)

ПЕРА. (Отргне ВИЋЕНТИЈА од ЈУЛЕ).
Ха, несрећниче!

ЈУЛА. Бабо!

ВИЋЕНТИЈЕ. (за се). Пропадох.

ПЕРА. Прод'о си душу, издао си род,
па још ти није зала доста тих,

и Бога хоћеш још да превариш,
преотимљујући божју невесту?
(Вади мач).
Но сазрео ти је зликовачки род,
и Бог и народ хоће освету.
Помол' се Богу, куцн'о ти је час.

ВИЋЕНТИЈЕ (клекне).
Не, јуначе, не, ако Бога знаш!
Смилуј се, Перо, милост, војводо!
Поштедиш ли ме, покајаћу све,
испостићу све грешне помисли,
врлином ћу све грехе поништит'.
Не криви мене, славни јуначе,
у мене ј' уш'о неки кивни враг.

ПЕРА (замахујући мачем).
Тог врага ћемо истерати сад,
отворити му врата на срцу!

ЈУЛА (зауставља Перу).
Зар исти тај, тај исти кобни мач,
са ког ме гледа Миланова крв,
да сече срце поганика тог?
Тим додиром посветио би се,
најтежи грех опростио б' му Бог.
(ПЕРА спусти руку. Улази ЉУБИЦА, за њом ШЕВИЋ, ЗАКА МОНАСТИРЛИЈА, ХРИСТИЈАН и други).

ЉУБИЦА. Ев', осветници, ту је зликовац.
Осветите ми срећу пропалу!
(За се).
А ти, живота мога драгане,
непрежаљени мученичe мој!
Ако су тамо већ те послали,
с висине своје доле погледај,
крвнику твоме куцнуо је час.
(Вићентије утече).
И ја ћу прва — (узима од Монастирлије мач).
Гле, зар утече?
Не дајте, браћо, за њим, док је жив!

ПЕРА. Ко хоће свој да мач опогани,
нека га гони!

ШЕВИЋ. Доста сам му ја!

(Потера за Вићентијем; иза видика залупе тешко врата, и чује се лупа по гвозденим вратима. ШЕВИЋ се враћа).

Залуп'о врата. Морам обити.

ЉУБИЦА. Залуду сад, не нађосте га већ.
Из отих врата излаз изводи,
крвник је наш већ кришом умак'о.

ЗАКА. Не бој се, сестро, не утече нам!

ЉУБИЦА. Ох, знам ја вас! Кад прође први гнев,
Вићентију већ неће бити ништ'.

ШЕВИЋ. Е, што ћеш, кад се Пера поноси!
Да само знам, за кога чува мач?

ПЕРА. За кога чувам? Чувам, чујте сви,

(Извади мач).

крвника овог највећега мог
за највећег крвника свију нас.
за ћесара. . . .
И ко је јунак, ко је прегалац,
и ко је Србин, ко се сећа још
јунака наших славе вечите,
ком успомена Обилићева
покренут' може племениту крв, —
на овај мач нек' руку положи,
закуне се на тај освештан знак,
животом, снагом, чим год има ко,
осветит' да ће мученике нам!
Ко не зна Бога, нека позна бој,
а Србин биће слободан и свој.

(Сви полажу руке на балчак).

ХРИСТИЈАН (благосиља. ЈУЛА клекне. ЉУБИЦА је благосиља). Свето вам дело благослови Бог!

(Завеса пада).

ЧЕТВРТИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

(На Тетески до Сирига. У дну позорнице шатор. Долазе: ПЕРА СЕГЕДИНАЦ, ШЕВИЋ, ЗАКА, ВИТКОВИЋ, ТЕМИШВАРИЈА, МОНАСТИРЛИЈА и ЧОРБА).

ЗАКА. Свиди ли вам се војска, господо?
Избројасте ли? Колико их је?

ШЕВИЋ. Три хиљаде ће претурити број.

ТЕМИШВАРИЈА. Банат нам даје пет, и четир Срем.

МОНАСТИРЛИЈА. Толико ћесар неће саставит'
од Будима па до Београда.

ВИТКОВИЋ. Заборависмо Посавину још.
Вараждин вреди војску једну сам
од ушћа Драве чак до под Будим.
Па Барања, па народ уз Дунав.

ЗАКА. И даље још, и даље, Секула:
Свет-Андрија нас неће издати,
а нешто ће Коморан, Ђур и Вац.

ШЕВИЋ. Шта мислиш, Перо, јесмо л' готови?

ПЕРА. Довољно меса, мало железа:
момака дост', пушака треба још.
Ћесарске војске овде мало је;
ал' чује л' ћесар да почесмо бој,
из држава ће својих сакупит'
штогод имаде силе солдачке.
У нас ни топа, мало коњице,

у њега силан оклопик и топ.
На кланицу не водих народ ја.

ШЕВИЋ. Па хајдмо кући, о клин тупи мач,
те сваки чувај своја говеда!

ЧОРБА. На кланицу ко народ не води,
кад народ хоће да се диже сам,
том долазе крвници у кућу;
у цркву ће, пред олтар, пред Бога,
у путир ће му ропску цедит' крв,
причестит' њом одрод му натражак.

ПЕРА. Зар ја? Зар Пера Сегединац, је л'?
Па ко ће са мном у тај пусти Беч,
инокосан, кроз кланце самртне
у ћесарев да са мном уђе двор,
крвника нам да свали с престола,
крваву круну смрска о земљу,
а крунисаном кривоклетнику
проклето грло зубма закоље,
што на њ' испушта народима лаж?
Ко сме?

(Хвата ЧОРБУ за грло).

ЧОРБА. Не лудуј, Перо!

ПЕРА (пушта Чорбу). Ко ли лудује?
Иль' сасвим мудар, или сасвим луд.
Откад је луђе погинути сам,
но читав народ водит' у пропаст?
Полутан мудрац, нема горег зла,
будала ми је права милија.

ВИТКОВИЋ. Утишај се, утишај, старино,
светуј нас млађе, слушаћемо те,
старешина си, доликује ти.

ПЕРА. Опростите ми, браћо, јунаци.
Запалити је мучно стару крв,

још мучније, кад плане, стишати,
Ја мислим, децо, да не ваља пре
покретат' народ јавно, слободно,
повести га на војску ћесарску,
док тврди који не узмемо град.

ВИТКОВИЋ. Варадин, Перо, примам на се ја.

ПЕРА. Биће ти, синко, слава велика.
Но колико је српског народа
пред Варадином, а без обране?
Пре свега нам је Арад. Арадом
одбранили смо скоро народ сав.
Варадин прима на се Секула;
Арад узети стараћу се ја.
Текелија је Ранко поуздан;
регименте су уз нас његове,
но ћесарски гранадир чува град,
опрезно ваља радит', паметно,
тегобе нема прегаоцу, не,
ал' мудар јунак тек је несавлад:
Ил' мој ил' њихов сломиће се врат.

ТЕМИШВАРИЈА. У име божје и у добри час!
А што ћемо с мађарском поруком?

ЧОРБА. Окани се Мађара, човече.
Мађарима је до спахија тек,
јобаџи то су, слуге, робови.
Погледи л' једног лепо спахија,
обдаривши му добро лепу кћер
за прве ноћи право господско,
испустиће ти од милине нож,
замахн'о што је њим на спахију;
да киван свети надзорников бич,
покајнички ће паст' на колена,
целиват' ропски господару скут.
Окани се Мађара, ја их знам.

МОНАСТИРЛИЈА. Ал' три већ дана људи чекају.
На питање треба им одговор,
макакав треба, бео или црн.

ЧОРБА. Питачу таком одговор је лак:
Слобода с робом не другаричи.

ПЕРА (пружи руке, у левој мач).
Је л' ово рука? А је л' ово мач?
Слобода ово, ово мртав роб.

(С мачем у десници).

Ал' здружи ли се роб и слободан,
од роба часком бива господар,
прокрчујућ' слободи светли пут.

ЧОРБА. Ал' избије л' га јачим ударцем
из руке твоје невидовни мах,
од одбране ти крвник постаје,
слобода та, јунаку богиња,
крвнику твоме бива робиња.

ПЕРА. Надјуначи ко боље стисне пест;
патнику патник само бива друг,
а насилнику навек устук роб.
Мађара ми напречац не куди:
Још Ракоцијев памтиш устанак.
У исти мах удружисмо се ми
с крвником нашим и са њиховим;
робовитости где је више ту?
Зар пасме да је те већ нестало?
Зар преко ноћ та изумрла крв?

ВИТКОВИЋ. Па зовнимо их.

ПЕРА. Зовни, Секула!

(Витковић оде).

Ударач си ми, Чорбо, поуздан,
жестина ти ми годи младачка.
да само знаш, и куд да удараш.

ЧОРБА. Па седа брада казаће ми пут.

ПЕРА. И над њом, синко, кљун је био жут,
оседела и твоја, дабогда!

ШЕВИЋ. Па шта ћемо Мађаром поверит'?
Говори, Перо, место свију нас,
знаш њиховим говорит' језиком,
па што им речеш, Бог а душа ти.

ПЕРА. Да њима ми поручујемо што,
говорили би наши мађарски;
ал' Србљима ко шиље поруке,
говори српски, српску слушај реч.

ШЕВИЋ. Гле, ево их.
ЧОРБА. Зар то посланство све?

(Долази ВИТКОВИЋ, па ШЕБЕШЋЕН, ПАСТОР и КАНТОР).

ПЕРА. Што није више, биће рђи жао,
што њихове довуче таљиге.
Добро нам дошли, добри суседи!
Које вас добро води међу нас?

КАНТОР. Клањамо вам се, рацка господо,
господин Перо, клањамо ти се!
Гедеон жешће није смлавио
филишћанских неверних чета рој,
но Ракоција што ће војвода
повести вас на наше душмане.
Па растерамо л' тек у бели свет
господе швапске крволочни род,
поделићемо добра њихова
првацима што започеше бој.

ЧОРБА (Пери). Је' с' чуо, Перо, у добри час, ми
кад овима будемо спахије,
да ко ће онда протерати нас?

ПЕРА. Говори јасно, што сте смислили.
Дижете л' се на ваше спахије,
да од њих тек ослободите дом,
ил' и ћесарску нападате власт?

КАНТОР. На спахије, на спахије, да — да!
Ал' ћесар, то је, забога, наш краљ,
апостолском је круном крунисан,
па како ми на њега?

ПЕРА. Тако зар?

ШЕБЕШЋЕН. 'Ма, шта којешта лупаш, Канторе?
Каква те круна, какав, болан, краљ?
Зар није он што брани спахије?
Зар није нама Ракоција краљ?
Слушајте мене, рацка господо!
На спахије да први буде бој,
а с краљем ћемо лако свршити;
повратите нам само војводу,
па како буде Ракоција хтео.

ПЕРА. Да л' искуписте војске штогод већ?

ПАСТОР. У Нађ-Середу табор је већ наш.

ПЕРА. Колико ли се тамо скупило?

ПАСТОР. Та има, знаш —

КАНТОР. Десетак хиљада;
ал' биће више, много више још,
појави ли се Ракоција тек.
Па шта тек име вреди његово!
Сто хиљада ће растерати страх,
од имена, од гласа његова.

ШЕБЕШЋЕН (Кантору). Ма, Канторе, зар тако дебело?

КАНТОР (својима). Разуме; те ме, то се зове стил.
Риторику сам учио, па знам;
ко није, не мож' ни разумети.

ЧОРБА. Па кад вас је толико, то је дост',
толико војске нема ни ћесар.
Зар уз ту силу још требате нас?

ПАСТОР (Кантору). Чујеш ли, певче? Немој, забога,
да покваришш —

КАНТОР (својима). Та уплашили се
од наше силе —

ШЕБЕШЋЕН (за се). Тако ти је то,
кад човек спрегне с учењацима.
(Гласно)
Разумеј те га, то је његов „цил“:
наш Кантор, знате, то је учењак,
изучио је школа шесторо.

ЧОРБА. Да какве су будале у седмој?

КАНТОР (за се). Будала, ја? Види се да је Рац.

ПЕРА. Па кол'ко вас је војске, реци, ти?

ШЕБЕШЋЕН. Та сви смо тамо, сав мађарски свет,
сви готови, чим дође порука,
започети под Ракоцијем бој;
а поруку чекамо по вама.

ПЕРА. Па лепо, лепо, сад смо готови.
Отпоздравите лепо табор свој;
па другипут, кад нама пође ко,
избројте боље присталице вам.

ЧОРБА. Избројат' ће вам бити полакше
паметнијих што има тамо вас,

па пошљите нам бар од отих ког,
а вас нек пошљу плачућ' на војску.

ШЕБЕШЋЕН. Е, хвала лепо, рацка господо!
На служби смо вам, слуге понизне!
Остајте збогом!

СРБИ. Збогом!

ЧОРБА (поругљиво). Срећан пут!
(Мађари оду).
Па с тима, Перо, зар да војујеш?

ПЕРА. Па прости људи; богме, неће ти
Бачанију на диван послати.
Довољно је што живо желе бој,
што простији, бар тим искренији,
признаваће бар војводама нас.

ЧОРБА. Признават' нас? Напротив, ниси л' чуо?
Наметли би нам Ракоцију свог.

ПЕРА. И камо срећа да им дође тај!
Ал' доста речи; сваки на свој рад!
Под Арадом ћеш, Чорбо, бити ти.
Па чим ти јавим да сам свлад'о град,
са свију страна тамо! Секула,
Варадин одмах узећеш нам ти.
Варадин само чека први глас,
на први сев, на прве пушке дим,
па сложно на град, сложно на Будим!
У здрављу, браћо, и у добри час!
(Пера одлази. Сви га прате, осем Чорбе и Шевића).

ЧОРБА. Ма чу ли, Шево, како збори тај?
К'о да је бар, не војвода, но цар.

ШЕВИЋ. Та стар је човек, старачка и ћуд.

ЧОРБА (показује устрану).
Па како бесно седа на кола!

Четир' му вранца узде кидају,
полетели би, није друкчије.

ШЕВИЋ. То нису коњи, виле, змајеви,
ни у цара их нема јамачно.

ЧОРБА. Полако, Шево, загледаћеш се,
зауздаће и тебе, бојим се.

ШЕВИЋ. Не бој се, Чорбо, сломио би врат.

(Чује се коњски бат и звека кола).

ЧОРБА. Одлетео. Срећан ти, Перо, пут!
Упрег'о си, што коње, ал' и нас.

ШЕВИЋ. Упрегнути се ником не дам ја.

ЧОРБА. Па бар да знам — ал' ко ће да га зна?
Ономад оног момка погуби,
што ћесару не хоте веровать',
а данас уста на ћесара сам!
Да неће сутра —

ШЕВИЋ. Неће, Чорбо, не!
Старешина је, што ћеш, млађи смо.
Нек Арад само задобије град,
па у добри час, његови смо тад.

ЧОРБА. Нек задобије, то је лепа реч;
небојша је, јуначина је он,
ал' небојши је близу гладни вук;
па ако страда, ако пропадне,
шта онда, Шево, шта ћем' онда ми?

ШЕВИЋ. Е, онда може ђаво бити крив.

ЧОРБА. Ја, богме, чувам моју кожу тад.

ШЕВИЋ. И ја сам, побро, своме добру рад.
Ал' ипак —

ЧОРБА. Ипак, буди паметан,
опрезан буди, готов на свашта.
Па успе л' Пера, красно, ми смо ту;
а пропадне ли, онда, богме, ја
ни лука јео, ни на лук мирис'о.
Је л' тако, побро?

ШЕВИЋ. Тако, што ћу му!

ЧОРБА. Од мене само први чекај глас,
па онда сложно!

ШЕВИЋ. У слози је спас.

(Разилазе се. Завеса пада).

ДРУГА ПОЈАВА.

Дворана у стану заповедника града Арада. Улази ВУКИЋ, као гранадирски заставник, за њим КАНТОР и два Мађара

ВУКИЋ. Унутра, браћо, напред, ево нас!
Капетан Пера дођ' ће који час,
да вољан чује вашу поруку;
одавна већ очекујемо вас.

I МАЂАР. Та и нама је дуго чекати,
ради смо знати како стоји ствар.
Је л' Пера већ господар Араду?

ВУКИЋ. Господар, богме, казаће вам сам.

(Кантору, узев га под руку).

Ти пусти њих, да све испричају.
Научише ли твоју лекцију?

КАНТОР. По заповести удесио сам.
Ал' обећана камо награда?

(За се).

Да знаду Раци што „будала“ зна!

ВУКИЋ (даје му кесу). Сто дуката сам, ево, спремио;
(За себе).
и сто тантуза доста ти је сад.
(Кантору).
А кад се цела срећно сврши ствар,
парохија ти, побро, не гине.
Ал' ево већ и ђенерала нам!
(Долази ђенерал).
Господар-Перо, ова браћа ту
из табора ти носе поруке.

ЂЕНЕРАЛ. Добро ми дошли! Како, другови?
Могу ли вам помоћи? Ја сам ваш.

I МАЂАР. Господар, Перо, ти нам обећа,
кад Арад само тврди буде твој,
а ћесарски ђенерал погубљен,
повести да ћеш силне чете нам
на ћесара и бесне спахије.

ЂЕНЕРАЛ. Зар ја то вама кадгод обећах?

II МАЂАР. Та то је свето, то већ пева свет.

I МАЂАР. Замолисмо те, да нам помогнеш
на спахије на бесне наше тек,
на ћесара ни да би помислит';
ал' ти баш сам ни чути ниси хтео,
док на ћесара ми не пристасмо,
да његову срушимо прво власт.

ЂЕНЕРАЛ. Је л' тако било?

КАНТОР. Јесте, ја сам чуо,
и чуо Пастор, чуо Шебешћен,
они ће војску да нам предводе.

I МАЂАР. Док Ракоција кући не стигне.

ЂЕНЕРАЛ. А чекате га?

II МАЂАР. Чекамо га сви.

ЂЕНЕРАЛ. Далеко ли је војска ваша та?

МАЂАР. У Нађ-Серенду табор пландује.

ЂЕНЕРАЛ. Је л' оружана, има ли је дост'?

II МАЂАР. Разилази се већ оклевајућ',
ал' биће још хиљадак или два.

I МАЂАР. Оружје нам је старо куручко.

ЂЕНЕРАЛ. Па лепо, красно, хвала, другови!
од пута сте уморни, јамачно,
прихватити се мало не шкоди,
у оној соби чека вечера.
Одведи их за совру, Вукићу!

(ВУКИЋ пропушта Мађаре на једна вратаоца. Ђенерал га зовне натраг).

Спроводи госте одмах у подрум.
Је л' овде Пера Сегединац још?

ВУКИЋ. Распитаћу, ал' мислим да је ту.
(Улази СЛУГА).

СЛУГА. Капетан Пера Сегединац.

ЂЕНЕРАЛ. Шта?
К'о наручен. Сад одмах, овај час
на служби ћу му бити. — Припази
да градска врата позатвараш сва.

ВУКИЋ. Утећи неће, баш и да је мин.
За наплату ми јемчи ваша реч.

ЂЕНЕРАЛ. Што има Пера, све ће твоје бит'.
Друго је моја брига. Одлази.
(ВУКИЋ оде.)

Господин Пера мио ми је гост.
(СЛУГА пропушта ПЕРУ и одлази).
Господин-Перо, срећан долазак,
Добро ми дош'о у ћесарев град!

ПЕРА. Господству твом поклонит' сам се хтео,
старешини и поглавици свом,
упитат' се за здравље јуначко.

ЂЕНЕРАЛ. Е, хвала, Перо, хвала, старино!
Па које добро, капетане мој,
у јуначкој ћесарској крајини?
Је л' народ вољан, је ли свуда мир?

ПЕРА. У крајини је, хвала Богу, мир.
Ал' незгодни нам гласи долазе
из околине. Читав један крај
побунио се, веле, оружан,
убијајући своје спахије.

ЂЕНЕРАЛ. Разумели смо за ту незгоду;
то може бити врло мучна ствар.
Спахилуци се снагом упињу,
жупанијска је на опрезу власт,
ал' неће моћ' одолет навали.
Помогла би им војска ћесарска,
ал' камо војске, капетане, знаш?
У Араду је једва толико,
да мучно чува ћесарев нам град.

ПЕРА (за се). Сачуват' неће, ако даде Бог.
(Гласно).
Баш зато дођох, ђенерале мој.
Регименте су наше готове
одржати у суседству нам ред.
Ал' бунтовнички број нам непознат,
и непознат нам чета њихних стан.

ЂЕНЕРАЛ. Могу л' вам бити на услузи ја?

ПЕРА. Уходит' ваља, ђенерале мој;
ал' ухода је сваки сада скуп.
Истрошисмо се на тај сабор наш,
па кад би мог'о, ђенерале, ти
помоћи нам ћесарским благом, ти —

ЂЕНЕРАЛ (за се).
Безобразник! — Ал' што му не бих дао?
И тако ће повратити ми све,
а ми ћемо разгласит' Рацима:
прод'о се Пера, ухода је наш.
(Гласно).
Не пресипа се, Перо, ћесару,
но штогод могу, с драге воље.
(Отвара сто, извлачи кесу и даје Пери).
На!
Па срећно било, благословен рад!

ПЕРА. И амин, рекох; благословен рад!
Показаћемо, помогне л' нам Бог,
ћесарске да смо вредни милости.
Сад остај збогом, сваки час је скуп.

ЂЕНЕРАЛ. Очекујемо скоро твоју вест.

ПЕРА. Очекуј само, дочекаћеш (за се) пест!
(Оде.)

ЂЕНЕРАЛ. Страхота, да смо пали шака том!
Колико смео, па како препреден!
Онамо спрема крвав устанак,
а овамо се чини уходом,
да бунтовнички свој завара траг!
Ћесарским новцем на ћесара зар?
Ал' чекај, Перо, нећеш тако, не!
Гарнизон сав сад мора на ноге.
За градски бедем биће мач ти туп.
Ал' како рече? Сваки час је скуп!
(Одлази).

ПОЈАВА ТРЕЋА.

Соба у кући Ранка Текелије, РАНКО ТЕКЕЛИЈА с једне стране, с друге ПЕРА.

ПЕРА. Је л' све у реду?

РАНКО. Све је готово.
За гласника су твоја кола ту,
мркови бесни ногом копају;
кад поноћ куцне, чете су нам ту,
чим отворимо граду капију,
да ћесарев замене гарнизон.
А што ђенерал? Да ли сумња што?

ПЕРА. Ни на крај му памети није ствар.
(Показује кесу).
Ал' да је баш овим бих растер'о
и последње помисли сваке траг.

РАНКО. А што је то?

ПЕРА. Ћесарев то је дар.
Да уходимо чете мађарске,
ђенерал ми је бакшиш овај дао.

РАНКО. Ха—ха! Ха—ха! Па ти зар ухода?

ПЕРА. Будала, је ли? Што ћеш, ха—ха—ха!
'Ма знаш ли, како? Кад узмемо град,
ћесару ће нам гласник требати,
ђенерал ће нам гласник бити тај,
а попутнину, ево, плаћа сам.
Поштено ћемо вратити му дуг
и с каматама још, без уцене:
У власти ће нам бити живот му,
поштедимо л' га, то су камате.

РАНКО. Те велике, ако је радо жив.

ПЕРА. Зар није доста што смо уходе,
но још и каматници?

ОБОЈИЦА. Ха—ха—ха!

РАНКО. Но сад нам ваља послат' поруку.
(Пође. На врата нагло улази ЈУЛА).

ЈУЛА. Солдати, страже! Бежи, бабо, беж'!

ПЕРА. Не лудуј, ћерко! Зашто страва та?

ЈУЛА. Опколише нам кућу, траже те.
И овамо су пошли, бежи, беж'!

РАНКО (гледа на прозор).
Опасност, Перо, сав узавро град.
Спасавај се, а нама што да Бог!

ПЕРА. То ј' издаја! Подмукла издаја!
Ал' сад је касно. Збогом! Одох ја!
(Оде).

РАНКО (гледајући Јулу). Сирото дете! Што си крива ти?

ЈУЛА. Господине, јуначе, Србине,
мој несуђени драги девере!
Помози-де нам, ако Бога знаш!
Спасавај седог родитеља мог,
у њему спаси његов дични смер,
у њему мис'о мога Милана,
та брата твога свети завештај! —
(Чују се кола и коњи).

РАНКО. У Бога сад је нама спас ил' суд.
(Гледа на прозор).
На врата правце јури; али гле!
Замандаљена пуста капија!
Куд окреће? Зар тамо, на бедем?

Зауставља га неко. Вукић? Да, баш он.
Ха, Бог да прости! Прегазише га!
Размрскан оста, ногом копајућ'.
А вранци лете правце на бедем.
Помози Бог! Сад бич, па лет, па скок!
Прелетеше предњаци —

(ЈУЛА трчи прозору).

Пропаде!

(ЈУЛА цикне и падне у несвест).

У јаругу се кола скрхала —
солдати за њим, склепташе га — крај.

(Завеса пада).

ПЕТИ ЧИН.

ПРВА ПОЈАВА.

Судница у Будиму. У дну седе судије у кругу и један Исусовац. Пред њима 12 окованих робова.

ПРВИ СУДИЈА (чита). Именованих дванаесторица,
што против краља буну дизаху,
осуђени су на крвников мач.

РОБОВИ. Милост, о, милост, светла господо!

ПРВИ СУДИЈА (чита даље).
Ал' милостив је силно светли краљ,
милостив, увек вољно допушта,
да мач посече тек четворицу.
На губилишту коцку баците,
па коме падне понајмањи број
осудио их милостиви Бог.

РОБОВИ. Страхота! Милост ником ил' свима!

ПРВИ СУДИЈА. Коцкајте се! На живот или смрт!
(Стражарима).
Доведите нам даљу тројицу!
(Стражари одводе осуђене и доводе Јана Шебешћена, Андр. Пастора и Пишту Силашију).

ПРВИ СУДИЈА (чита).
Силашија, па Пастор, Шебешћен,
те поглавице зликовачке три
у бунтовничву на свог краља злу,
осуђују се на смрт срамотну:
на точак да се вежу самртан,
с проклетим телом да се смрска зло.

ШЕБЕШЋЕН. Смилујте нам се!

ПАСТОР. Милост!

СИЛАШИЈА. Краљ, па Бог!

ПРВИ СУДИЈА (чита даље).

Ал' милостив је силно светли краљ.
Милостив, увек вољно допушта,
види ли крвник мукам самртним
одолети да живот не може,
да смрскат' главу зликовцима сме
милостивим ударцем последњим.

ШЕБЕШЋЕН. Страхота!

СИЛАШИЈА. Грозно!

ПАСТОР. Мајко моја, јао!

ИСУСОВАЦ (прилази осуђеницима).

Тако је то, кад не верује ко:
Обратите се вери јединој,
из Рима што јој света глава сја,
па може милост већа бити још.

ШЕБЕШЋЕН. Са драге воље!

СИЛАШИЈА. Радо!

ПАСТОР. Овај час!

ИСУСОВАЦ (за се). За таке душе да се грабим ја?

(Стражари одводе осуђене. ПРВИ СУДИЈА с Исусовцем силази са седишта, ступају напред).

ИСУСОВАЦ. Је л' сад на Перу Сегединца ред?

ПРВИ СУДИЈА. Заповеда ли црква правди што?

ИСУСОВАЦ. Заповеда јој црквом извор њен,
заповеда Јој божји намесник.

ПРВИ СУДИЈА. Покорно слуша. Каква заповест?

ИСУСОВАЦ. Захтева црква да јој славни суд
уступи Перу вишем смеру јој;
те пође ли за руком труду нам
обратит' Перу у цркве нам спас,
да светлој крупи суд вам предложи
кривици му милост и опроштај!

ПРВИ СУДИЈА. Учиниће по заповести суд.
Тим лакше нам је послушати вас,
уздање што нам је јамачније,
да вам је труд код отог узалуд.

ИСУСОВАЦ. К'о зашто то?

ПРВИ СУДИЈА. К'о зашто? Што је стид
црквену да нам узвишену част
осрамоти крвнички један роб,
одбијајућ' вам, презирућ' вам спас.

ИСУСОВАЦ. Не бој се, неће. Мучисте л' га дост'?

ПРВИ СУДИЈА. Да л' мучисмо? Да л' Перу мучисмо?
Четр'ест лета судим кривди ја,
четр'ест лета муке гледам ја,
четр'ест лета изумевах ја
све нове муке непретрпнице.
Окореле сам глед'о грешнике,
очеличене радом греха свог,
што при погледу гвожђа жеженог,
лелечући, неучињено зло
признаваху у страху самртном.
И гледах момке младе, незреле,
што претурише мука читав низ,
да спасу друга или драгану;
ал' усијано ипак железо,

натерујући леден челу зној,
исцедило је сваком исповест.
Од сваког рода имадох их ја:
Мађара пустог, бесног Турчина,
Словака меког, тврду Влашину,
Хрватску мулу, муклог Латина,
Француза бадрог, Швабу гњеждавог
Шпањолца врелог, Руса леденог:
отрпет' многе грдан видех бол,
ал' још оваког тврдог племена
на мукама не познах никада;
к'о тај проклети што је дивљи Рац!
Изрећах мука читав знани ред,
од завојица страшних палачких
до трновог до венца жеженог;
жеженим стезах веригама пас,
уз кичму шпарта шиљак усијан,
а проклето му месо штипуће
зубастих клешта усијани жар.
Па мислиш да је муком обамр'о?
Па мислиш да је цикн'о, застењ'о?
Па мислиш да сам једно чуо јао?
Ни писнути! Па ни по муке то!
Но руга се, још он задиркује!
Кад не мож' даље завојица већ,
јер до кости је живац притисла,
довикује ми: „Стежи! Што си стао?"
А престану ли клешта жећи га,
под мукама да не би мртав пао,
довикује ми: „Жези! Што си стао?"
Најтеже муке, ропац паклени,
грчевитим одсмеје грохотом,
пробунца тек у грчу коју реч:
„Тако ти треба, Перо, будало!
„Рад ћесара си зета посек'о,
„рад зета нек те ћесар сече сад!
„Заслужио си тај ћесарев дар!
„И већи још, још већи, ха—ха—ха!" —
Ја не знам јесу л' чини, опсена л'?
Чудноватом је томе човеку

мучење свако чисто нека сласт:
Још више сам се измучио сам,
огорчен тим упорним пркосом,
нег' он. Шта мислиш, така поруга!
Од тешког једа — престах мучити.
Па тог зар мислиш ти задобити?

ИСУСОВАЦ. Ох, тог, баш тог! Та више вреди тај
нег' мекушаца племе читаво.
Имамо л' њега, сав је исток наш.

ПРВИ СУДИЈА. На исток тај источиће се.

ИСУСОВАЦ. Источили још нисте мука свих.

ПРВИ СУДИЈА. Из точка више тек источићеш.

ИСУСОВАЦ. И точак није мука над муком,
што крши само тела трошни строј.
Ал' душу, душу, мудри судијо,
још ниси душу мет'о на муке,
још ниси душу жаром опас'о,
још ниси душу клештом жеженом
уштинуо у тајни живац њен,
да врисне болом неодољивим,
предајући се, изнемогла, сва
у твоју милост — ил' у немилост.

ПРВИ СУДИЈА. То не разумем, то је занат ваш.

ИСУСОВАЦ. Не води бриге, дај га само, дај!
(СУДИЈА и ИСУСОВАЦ седају на своја места).

ПРВИ СУДИЈА. Изведте Перу Сегединца сад!

(Излази један слуга; чује се звекет окова све ближе. Улази ПЕРА СЕГЕДИНАЦ у тешком окову. На челу му се виде трагови мучења).

ПРВИ СУДИЈА (чита). На поглавицу уротника злих
што дигоше на свету круну мач,

на Перу Сегединца пада крв
свих оних што их на зло наведе.
Да има сто живота, једва би
довољно било зло да покаје.
Зато га краљев светли суди суд,
најстрашнијом да смрћу погине:
На точак да се веже самртни,
те зликовачко тело да му се
полагано одоздо смрска све.
Кад издахне му душа безбожна,
рашчережит' остатак, вели суд,
а сваки черег у по један град,
од Арада до Вел'ког Варада,
на бешчасна истакнут' вешала,
на радост верном краљу народу,
потомству му на памет вечиту.

(Пера се стреса. Судија савија лист, па наставља):

Ал' милостив је силно светли краљ,
од њега само милостивиј' Бог.
У њему и у цркви његовој
најтежа кривда може наћи спас.
Тој цркви залца сад предаје суд,
шат она душу чудом избави,
покајни шат јој могне благослов
олакшати и телу осуду.
То суди суд.

(Исусовцу).

А сад нек збори Бог.

(Судије одлазе. Остаје ПЕРА, Исусовац и два стражара).

ИСУСОВАЦ (стражарима). Пустите жену!

(стражари изилазе).

Још је душом тврд!
Шат ово буде згодан умекшај!

(Враћа се стражар. За њим иде МАРА у црнини, повезана, приђе ПЕРИ, клекне пред њега, целива га у руке и погледа горе).

МАРА. Мој господару, мученичe мој!

ПЕРА. Гле, Мара! Ти зар? Откуд овде ти?
(Диже је).

МАРА. Поручио ми добри онај поп,
(Показује на Исусовца).

ПЕРА. Зар онај? Маро, шта ћеш овде ти?

МАРА. Казива ми тај исти добри поп,
да могу спасти господара свог.

ПЕРА. И ти га пође спасти? Ха — ха — ха!

МАРА. Казива ми да теби казујем,
да примиш веру тамо њихову,
и тим ће ти се смиловати краљ.

ПЕРА. Да мени кажеш? Ти да мени то — ?

МАРА. Опрости мени, тужној јадници,
ја бих —

ПЕРА. Ти би, ал' не смеш, не можеш!
Па шта би онда, кукавице, ви?

МАРА. Па ваљда и ми, и ми за тобом.

ПЕРА. Зар и ви? Гле! Па где би живели?

МАРА. Ма под земљу, ох, макар под земљу,
тек твоме да је мучеништву крај.

ПЕРА. Тек онда би ми муке настале:
Ми под земљу, а горе над нама
срамота вечна нашем спомену.

МАРА. Јуначе, свече, неклониче мој,
несавладани дични соколе,
опрости мени, занео ме сет!
(Падне Пери на груди. Пера је љуби у чело).

ИСУСОВАЦ (за се).
Но, лепе ствари! Лепо слуша та!
Проклето племе! Жена као муж.
Пожуримо последњи покушај!
(Узима МАРУ за руку).
Одступи, жено! Прош'о ти је час.

МАРА. Не даду с тобом господару мој.
Не даду с тобом, ја ћу за тобом!
(Загрли још једном ПЕРУ, па одлази посрћући, изводи је Исусовац).

ПЕРА. Остај ми збогом, љубо века мог!
Не даду са мном зар? Та никада
још нисмо били тако заједно,
к'о крајњи што нас овај веза час;
тек сад си моја, моја пред Богом,
животом вечним венчава нас смрт.
(Док ПЕРА говори, ИСУСОВАЦ отвара једна врата у куту и пропушта ЈУЛУ, одевену у ризу милосрдних сестара будимскога клостра).

ЈУЛА. Очаја нема, нема тога зла,
да црква њему нема помоћи.

ПЕРА (тргне се).
Ко рече то? Ко збори? Какав глас?
(Погледа на Јулу).

ИСУСОВАЦ. Милостива је, Перо, сестра то.
Шиље је свети фрањевачки ред
рад последње духовне понуде:
Из њене руке долази ти спас.

ПЕРА. Ал' ко то каза, чиј то беше глас?
Та ваљда није ове утворе?

ИСУСОВАЦ. Говори, сестро.

ЈУЛА. Ја сам, ја сам, ја.
(Ступа напред).

ПЕРА. Не, не, то не мож' бити, не може!
Зар моја Јула, ох, зар моја кћи?
У овом часу муке последње
да рођена на мене пљуне крв?
У ком се паклу смер излег'о тај?
Одступај, враже, немој, ђаволе!
Понови муке премучене све,
а чине л' ти се извештане већ,
покрени сав свој бездан паклени,
да, застрашен, потамни божји дан,
а паћеници мука вечитих
да дахну душом бар за један час,
док мучим ја све муке њихове!
Навали све то на ме, ево ме:
Тек ову немој, ову, ову не!

ЈУЛА. Не могу више!

(Зглади оглавље на раме, приђе ПЕРИ, ухвати га за руку и изведе га напред).

Чуј ме, бабо, чуј!
Ово је рухо привид, обмана;
другачије не могох к теби доћ'.
Обрекла сам им веру примити,
обрекла сам им, ако примиш ти;
обрекох тебе наговорити,
обрекла бих још више, више још,
да последњи олакшам теби час.

(Показује му неко стакленце).

Стакленце ово прими, бабо мој;
одведу л' те на место самртно,
испиј га, бабо, испиј на искап!
Утрнуће ти махом жива свест,
никаквих мука нећеш осећат',
успаван ћеш у други пређи свет;
из отог сна пробудиће те тек
анђелском песмом свију мука крај,
презаслужени вечни божји рај.

ПЕРА. И ти ми нудиш, Ђерко моја, то?
Видиш ли горе твога Милана,

где, блажен, чека да му платим дуг?
Исплатих дост', маленкост остаје.
Ненаплаћен зар худ остатак тај
да варалачки ја му закинем?
Не—не! Пусти ме, дуг да платим цео,
иначе преда њ не бих ступит' смео.

ЈУЛА. Молим те, бабо, благослови ме!
(Клекне).

ПЕРА. Благословена, кћери једина!

ЈУЛА (устајући, испије стакленце).
Кад нећеш ти, испијам, ево, ја.
Опрости, бабо, одох Милану.
(Посрне, ПЕРА је привати, она издахне).

ПЕРА. Зар отров? Јуло, ћерко, јаднице!
Помол' се за ме, кад му пође пре!
(Положи је доле и клекне до ње).

ИСУСОВАЦ. Је л' истина?
(Погледа ближе ЈУЛУ).
Јест! Consumatum est

(Маше за позорницу. Долази Крвник. Исусовац му показује Перу. Крвник приђе Пери и ухвати га за раме. Пера се тргне и види Крвника).

ПЕРА (Јули, устајући). Код Милана!
(Полазећи).
Крвниче, води ме!
(Завеса пада).

УСКОКОВА ЉУБА

ГЛУМА У ЧЕТИРИ ЧИНА.

ЛИЦА.

Вукосав, ускочки четовођа.
Гордана, жена му.
Милан, брат му.
Марко, **Лабуд**, **Видоје**, **Гавран**, четници.
Михат-бембер, бривач.
Јефто, задарски трговац.
Иван Маргетић, Дубровчанин.
Алил Бојичић, бег у Крајини.
Омер, **Мемед**, синови му, дјеца, 8—10 год.
Велика, **Перуника**, **Косара**, **Смиљана**, **Госпава**, сусјетке Горданине.
Баба Мера, мајка, **Фатима**, жена, **Зулејма**, сестра, **Кумра**, (7 год.) кћер, **Златија**, братаница — Алилова.
Једна жена.
Четници.

Први и други чин збивају се у Котарима; трећи у Удбињи; четврти у гори Острвици.

Доба, крај седамнаестог вијека.

ЧИН ПРВИ.

Позорница приказује комад приморја на сјеверној страни задарске луке. У дну лијепа кућа; на прочељу јој види се поширок тријем, заклоњен завјесом. Пред кућом, ћешто у страну, гранат бријест, а око дебла му сједиште. Види се комад мора и луке, с лијева и с десна.

ПРВА ПОЈАВА.

Долази МИХАТ, у четничком руху.

МИХАТ. Михате, Михате! Луда главо, сметена памети! Михате шмокљане, Михате сутуране! Што ти на ум паде те напусти свој златни занат, па оде у хајдуке? Додијала ти мека постеља и пуна трпеза, па пође да се пребијаш по пустој гори, по љутом кршу, да се патиш и глађу и жеђу! А зашто? Да се освётиш. Хвала Богу, има ли вишег сметењака на бијелу свијету од тебе, „Михата бембера“? Проша' си толико свијета, шетао си по златнијем дворима млетачкијех госпођа, па ти ниједна не занесе мозга својим анђеоским осмијехом; био си чак у Мадриду, и плео си плетенице првијем глумицама, којима се краљевићи удвараху, па ти се пам°т није заплела. Сад си се вратио дома, и ту ти однесе памет једна женска глава. Река' би, каква госпођа, каква кнегињица, можда царева кћи. Остави! Једна превијуша, једна шиндивила, једна поврискуша, једна дивљака, једно гусарче! — Па како те је надмудрила: Тебе је побратила, а можда би и пошла за те, но „грехота је љубит' побратима“, те је зато узела ону ускочину, ону палаворду, оног ћуклена, Вукосава. (Према кући). А је ли ти мио, је ли? (Вади иза паса лист и показује га). Виђи, ево му носим понуде! (Обзире се на се). Но ко је ово? Ћеки латини. Уклони се часком. (Одлази на лијево).

(С десна долазе: ЈЕФТО ЗАДРАНИН и ИВАН МАРГЕТИЋ)

ДРУГА ПОЈАВА.

ЈЕФТО ЗАДРАНИН. ИВАН МАРГЕТИЋ

ЈЕФТО. А што ви, Дубровчани, навијек нешто петљате с ускоцима, четницима и хајдуцима?

ИВАН. А што ћеш, брате, невоља ни је. Ми живимо од трговине, многа нам трговина иде по копну, по царевој земљи, по пустијем горама и тијесним кланцима, гдје је лупежима лако запасти. Зато требамо јаке чете да нам бране нашу драгоцјену муку.

ЈЕФТО. Лијепо, Бога ми: Звати лупеже, да вас бране од лупежа.

ИВАН. Тако, а да како: клин клином.

ЈЕФТО. Па зар немате тамо ближе какве чете, но те послаше чак у ове крајеве?

ИВАН. Нема; а што има, горе ти је од Вида Даничића, не можеш се уздати ни у кога, поред најбоље плате.

ЈЕФТО, (себи). Лукави Дубровчане! Чуо си ти да Вукосав не иште никакве наплате за се, но само храну за своје четнике.

ИВАН. А што ти бринеш наше бриге? Ја пођох Вукосаву, а ти обрече да ћеш ме одвести. О'мо!

ЈЕФТО. Ту смо.

ИВАН. Гдје?

ЈЕФТО. У Вукосава.

ИВАН. У Вукосава?

ЈЕФТО. Или бар у његове жене, која ће нас упутити гдје му је чета. Ово му је кућа.

ИВАН, (обзире се, зачуђено). Ово кућа Вукосава, ускока, четника, хајдука? Хајде, не бестијај!

ЈЕФТО. Његова, управо његове жене. Донијела му је ту кућу и, како веле, пуне подруме блага.

ИВАН. Што зборишь, јадан не био?

ЈЕФТО. Не чудим се што ти је чудно; но чуј да ти причам — (себи) и ако ти можда боље знаш но ја — (Ивану). То бјеше јединица једног старог гусара, Скрадињана, ја ли Пераштана, можда од какве мисирске робиње. Кад се гусарина наотимао блага, паде под крило млетачког лава и настани се овдје са својом кћери. Нико није помишљао да у старца има толико злата, док није умро, брзо пошто бјеше кћер удао за тог ускока. Тек тада принципов суд преброја благо и предаде га њојзи, а она своме хајдуку.

ИВАН. Ма како старац не нађе бољег зета, уз толико благо?

ЈЕФТО. По прилици, није тражио бољег. Свака птица лети своме јату, тако и гусар хајдуку. Причају и да га је таст на самрти завјетовао, да војује на Турке, докле не нађе замјене.

ИВАН. Чудо заиста.

ЈЕФТО. Међед уграбио најљепшу крушку, то је све чудо.

ИВАН. А је ли лијепа?

ЈЕФТО. Па — лијепа, згодна. Ама није као наше жене. Тек ти проговори, одмах чујеш да јој је мајка под паомом расла.

ИВАН. 'Ма како да ви, Задрани, пропустите ту прилику?

ЈЕФТО. О, дубровачкој господи то не би умакло.

ИВАН. Није прилика за нас.

ЈЕФТО. Што није ваше вјере?

ИВАН. То није највиша сметња.

ЈЕФТО. Мислиш да би се полатинила?

ИВАН (смије се). Хо-хо! Устезала би се! Но како ја да погледам на једну гусарушу, ја, за којим су најљепше владике залуд уздисале?

ЈЕФТО (подражавајући му). „Залуд уздисале најљепше владике од педесет година, а ја довољан и тржницама од шеснаест“. —

ИВАН (себи). Што ти је неотесано! (Јефту). Наше тржнице поднијеле би, ва истину, многијем за владике.

ЈЕФТО. Па што си тако немилостив, крвниче женски?

ИВАН. Нијесам се хтио женити.

ЈЕФТО. Штета, тако згодан момак. А зашто, да од Бога нађеш?

ИВАН. Волим да је туђа моја, но да је моја туђа.

ЈЕФТО (себи). Благо твојим — несуђеницама.

ИВАН. Но ви, Задрани, који сте те вјере, по вас је брука што то уграби хајдук.

ЈЕФТО. Боље хајдук но грађанин. Овако још може бити наша.

ИВАН. Како ваша?

ЈЕФТО. Нико не гине тако лудо ка' ови ускоци.

ИВАН. Па, кад обудови, мислиш да ће се вама понудити?

ЈЕФТО. Неће, но ће потрчат' у Дубровник!

ИВАН. О, само кад би се могла надати. Овако, још може какав блесан —

ЈЕФТО (машајући се за нож). Што рече, козо гружанска?

ИВАН (хвата за мач). Муч', гоље котарска!

ЈЕФТО. Муч', ти, погани! (Бију се. У то се отвори завјес на тријему и види се ВУКОСАВ и ГОРДАНА).

ТРЕЋА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ. ГОРДАНА. ПРЕЋАШЊИ.

ВУКОСАВ. Ко то граје? За пас те ражњеве!

ГОРДАНА. Немој, пусти да се бију! — Елате, господо, елате, јунаци!

ИВАН (врћући мач у корице). Кога да слушамо, мужа ја ли жену? (Гордана одмахне руком и оде).

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

ПРЕЂАШЊИ без ГОРДАНЕ.

ЈЕФТО. А знаш ли ти, болан, ко је овдје муж, а ко жена?

ВУКОСАВ (маша се за нож). Што рече тај?

ИВАН. Не слушај што клепеће, но реци ми, јеси ли ти војвода Вукосав?

ВУКОСАВ. Ја се зовем Вукосав. Које добро?

ИВАН. Добро ће бити, ако се погодимо. Мене је послао кнез и вијеће града Дубровника, да нађем најбољу чету слободних јунака за бранити возове скупоцјене трговине што је наши грађани прате у Пећ, у Мостар и Сарајево. О твојој се чети много прича у нас, те ја дођох к теби, да те питам, би ли ти повео своју чету за тај посао, и по коју цијену?

ВУКОСАВ. Ја не тргујем, ја војујем. Но чуј, грађанине, да нијеси залуд долазио, ево што ћу ти рећи. Ја ћу брзо поћи к својој чети па, ако ми сви моји четници нијесу од потребе, ја ћу одвојити колико могнем — а не бој се, сви су ка' и најбољи — и послаћу их овамо, па с њима се погоди како знаш. Неће ти ништа искати, без хране и одијела, а сваки ће прије изгубити главу, но што погази своју ријеч.

ИВАН. Да нијесам у то вјеровао, ја не бих ни кренуо амо. Када се пак сврши посао, и кад се твоји људи врате дома, биће ти јабука.

ВУКОСАВ. Ја ваше јабуке не требам, колико ни црнијех крушака из турскијех пушака. Но пазите лијепо моје момке, па ћемо остати пријатељи; али тешко вама, ако се потуже на вас!

ИВАН. Не мисли, војвода. Вијеће се стара о сваком који му се повјери, као мајка о рођеном чеду. Но, молим те, похитај, а ја ћу чекати и овог пријатеља. Збогом!

ВУКОСАВ. Хајте збогом! (Одлазе Јефто и Иван).

ПЕТА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ. ГОРДАНА.

ГОРДАНА (долази из тријема). Одоше ли љути јунаци?

ВУКОСАВ (прегледајући оружје иза паса). Видиш да их нема ту.

ГОРДАНА. Видим. А што им би? Што си говорио с њима?

ВУКОСАВ (осорно). То нијесу женски послови.

ГОРДАНА. Нијесу женски послови? Лијепо. Холи брзо кретат'?

ВУКОСАВ. Хоћу ли брзо кретати? Овај час, ако ти је мило. Но, не бој се, овог пута нећу носити блага у дружину.

ГОРДАНА. Вукосаве! (Полази, бори се с плачем). Вукосаве! Што ми се жене ругају да си ме узео ради мога блага, може им бити, нека чаврљају. Ал' кад ми ти приговараш, та — куку мени и са мојим благом! (Полази).

ВУКОСАВ (за њом). Куда пође?

ГОРДАНА. Пођох, да нађем оно писмо што свједочи да је бабо дао принципу благо на оставу, на које нам издају добит.

ВУКОСАВ. А што?

ГОРДАНА. То су моји, то су женски послови.

ВУКОСАВ. Горде, што ће ти писмо?

ГОРДАНА. Да га подерем.

ВУКОСАВ. Да га подереш? Јамачно зато да ти се друге више не ругају, што сам те узео ради блага? А зар мислиш да у мојој дружини не говоре ништа?

ГОРДАНА. Што говоре?

ВУКОСАВ. Говоре — не говоре на глас, јер томе би се прекинуо глас навијек, но знам што говоре међу се — говоре да сам више дома но у

горска лома, да ми је милије жени око скута, но сред боја љута. Па и на глас —

ГОРДАНА. И на глас?

ВУКОСАВ. Жале ме, што сам већ двије године ожењен, па —

ГОРДАНА. Па још немаш порода, је ли? — О, Боже!

ВУКОСАВ. Нека, Горде, није ради приговора, ни дâ Бог, но тек — —

ГОРДАНА. Тек, што немаш сина за погибију, ни кћери за бреме.

ВУКОСАВ. Остави, Бога ти!

ГОРДАНА. Да, остави! Као да мени не би било мило ка' и теби, и милије. — А, хвала Богу, што ће нам и то благо, кад га немамо коме оставити? Идем овај час. да бацим оно писмо у море. (Пође).

ВУКОСАВ. Немој, Горде, кајаћеш се.

ГОРДАНА. Кајаћу се? Имаш разлога, Бога ми. Леле мене, што ми на ум паде! Та зар бих му ја била милија без тога?

ВУКОСАВ. Што рече?

ГОРДАНА. Ти ме нијеси узео ради тога блага, је ли?

ВУКОСАВ. Горде!

ГОРДАНА. Нијеси, знам, Вукосаве, знам. Но имаш разлога, што ми недаш да подерем оно писмо. Зар бих ти без тога више ваљала, и ко зна колико бих ти ваљала, и ко зна докле?

ВУКОСАВ. Горде, донеси ми то писмо.

ГОРДАНА. Што ће ти?

ВУКОСАВ. Хоћу да видим колико је блага на остави.

ГОРДАНА. Зар ти нијесам показивала?

ВУКОСАВ. Заборавио сам, донеси!

ГОРДАНА. Хоћу. (Оде).

ШЕСТА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ (сам). Да ли ћеш ми ваљати без твога блага? И колико? И докле? 'Ма бићеш ми мила, докле ми је главе на рамених, а милија од главе, од очију у њој, од срца у грудима; милија без тога блага но друга са свијем дворима млетачкијем, са цијелим благом овога свијета. Не знам што ми је јутрос, као да ми никад не бјеше тако мила. Срамота је да се мушка глава тако смјешка. (Горде долази с писмом).

СЕДМА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ. ГОРДАНА.

ГОРДАНА. Ево га. (Пружи му писмо).

ВУКОСАВ. Да видим то чудо! (Узме писмо, чита). Па зар ова крпа да ми је милија од моје Горде? Зар ова траља да ми заклања њене лијепе очи, њене бијеле груди, њено златно срце? Не, ако си икад, нећеш више! (Стане буцати писмо).

ГОРДАДА (весело). Ву — Вук — Вукосаве!

ВУКОСАВ (баца комаде писма, ширећи руке). Да те твоје друге више не заједају.

ГОРДАНА (полети му на прса). Мој војно! Драги мој!

ВУКОСАВ. Па што ћемо сад, јадо?

ГОРДАНА. Продаћемо кућу и баштину.

ВУКОСАВ. 'Ма што ћеш ти, сиромашице, где ћеш склонити главу, кад ја пођем у гору?

ГОРДАНА. Зар ти без мене? Боже сахрани! Ја ћу с тобом.

БУКОСАВ. Ти са мном? Камо?

ГОРДАНА. У чету.

ВУКОСАВ. У чету? А зар не знаш, јадна не била, да се женска глава не прима у чету?

ГОРДАНА. Па—па— чудна ми чуда—ја—ја бих се прерушила.

ВУКОСАВ. Прерушила? Како? У што?

ГОРДАНА. Лијепо, у мушко, у четника.

ВУКОСАВ. Ти у четника? Ха—ха—ха—! То лице, та коса, те груди? Иди, не лудуј!

ГОРДАНА. А што не бих? Све се то може. Ја имам побратима, Михата; то је највиши вјештак у томе, нема такова до Цариграда. Знаш ли Михата?

ВУКОСАВ. Михата бембера? Виђао сам га дваш или триш у граду. Но поодавно га не гледах.

ГОРДАНА. Куку! Гдје ми је памет! Михат је, веле, кренуо некуд у свијет по мојој удаји. Но не мари ништа, нађ' ће се други, а нијесам ни ја невјешта. Само ме поведи у гору. Холи ме повести?

ВУКОСАВ. Нека, Горде! Збориш као дијете.

ГОРДАНА (мази се.) Вукосаве, Вуко мој! Поведи ме, дела!

ВУКОСАВ. Нијеси ти, дјевојко, за чету!

(Привуче је, па јој шапће на ухо, она се правда. У то долази МИХАТ).

ОСМА ПОЈАВА.

ПРЕЂАШЊИ. МИХАТ.

МИХАТ (себи.) Виђи, голуб и голубица! Како се кљују, и не мисле на замку што им се меће. Лијепо је и видјети, а камо ли чинити! Штета би била растављати их. Кад бијах дијете, шћах бити дјецу која би плашила или хватала тице, кад се расте. А сад ја кренух, да хватам људе, да растављам, да убијам и мило и драго! Михате. Михате, то није поштено што си наумио. Грехота, срамота, што си и један час помислио. Но, кад сам већ овдје, да му се јавим. (Гласно). Помоз' Бог!

ГОРДАНА. Ко је то? Ју, ала је грдан! Реци му да одлази!

ВУКОСАВ. Виђи, Мргуд! Оклен ти, Мргуде?

МИХАТ. Ја — из дружине, војводо.

ВУКОСАВ. Па што — (Пође Михату, Гордана га ухвати за руку, као да му не да, а другом руком маше на Михата).

ГОРДАНА (Михату). Хај' ћа!

ВУКОСАВ. Муч'! (Удари је ногом).

МИХАТ (себи). Што чиниш, несретниче! Зар ногом? Сад нема милости, сам си се заклао.

ВУКОСАВ. Које добро?

МИХАТ. Није то добра ни видјело, мој Вукосаве.

ВУКОСАВ. А што би?

МИХАТ. Та ја ћу говорити, — но — (Погледује у Гордану).

ВУКОСАВ. Не бој се, то је моја жена.

ГОРДАНА (погледа Михата попријеко, полазећи). Уклетво једна! — Видим да ће у чету, морам наћи који златник, да му тутем за пас..

(Оде).

ДЕВЕТА ПОЈАВА.

ПРЕЂАШЊИ без ГОРДАНЕ.

МИХАТ. Ево, прочитај овај лист. (Пружа му лист књиге).

ВУКОСАВ (одвија лист). Како је ово умрљано!

МИХАТ. Мучно је писати у тамници бега Бојичића. Једва нађох лист и перо; а за мастило, мало пљуни, мало натри рђе с окова, а мало, боме, и нациједи крви.

ВУКОСАВ (чита). „Ја робујем. Помози брзо. Моја ти глава на душу. *Марко*“. —

Марко, мој Марко! Што би, човјече, забога? — (Виче за позорницу). Милане! Милане! Ој, Милане! (Долази Милан). Коња, оружје! — Мргуде, причај море, причај, што би Марку?

МИХАТ. Ево што би. Доказаше нам да ће Алил-бег Бојичић с товаром блага и малом дружином проћи гором Куновицом, у прву сриједу петрова поста. У зору, ми западни у кланац, кад, око подне, ево Алила са дружином. Ми их мало пропусти, па, договорно, удри с обје стране. Тек

ми у прве ножеве, ал' стаде писка Лабуда на главици. У то видјесмо како нас велика сила стаде обилазити. Могло је бити око триста, а нас једва педесет. Исти час ми сви потегни на се. Но Марко ка' и Марко. У првој навали видјех га преда мном, како једном Турету окину главу па, како се бјеше загнао, није ваљда ни мислио на узмицање. У неко доба ја се обазри, те види у кланцу гужву, усред гужве Марко, како се брани од њих двадесет. Час пани, час се дигни, час напријед, час на се. Видјех гдје га оборише и, таман један замахну да га посијече, ал' у исти час прискочи Алил-бег, те не даде. Видјех како га везаше и одведоше, по прилици за курбан. Шта ћемо сад? Навалише на мене, да га ја уходим. Што ћу, но преруши се, главу у торбу, па уходи, уходи, уходи и, у зло доба, нађи га у Алил-беговој тамници. Које пријеваром, а које митом, дођох до њега и — ето ти порука!

ВУКОСАВ. Колико вас је погинуло?

МИХАТ. Има три-четири рањеника. А и ја сам, виђи, на једну ногу хром.

ВУКОСАВ. Козе буковачке! Пустити најбољег друга да га жива ухвате, без и једне мртве главе! Срамота! (Милан долази са стране).

ДЕСЕТА ПОЈАВА.

ПРЕЋАШЊИ. МИЛАН.

МИЛАН. Коњ је опремљен, оружје наредно.

ВУКОСАВ. Хајдмо! Гдје је чета?

МИХАТ. Пала је на Пресјеку, на погледу Удбини. Ти ћеш са мном.

ВУКОСАВ. Еламо! (Обзире се). Горде!

ЈЕДАНАЕСТА ПОЈАВА.

ПРЕЋАШЊИ. ГОРДАНА.

ГОРДАНА (долази из тријема). Ево ме!

ВУКОСАВ. Збогом, Горде! Збогом остај!

ГОРДАНА (тутне му кесу за пас). Заиста полазиш, Вукосаве? У чету?

ВУКОСАВ. У чету.

ГОРДАНА. Хоћеш ли брзо дома?

ВУКОСАВ. Не знам, невоља је.

ГОРДАНА. Ја ћу с тобом, поведи ме!

ВУКОСАВ. Мучи ту, па храни огњиште! Збогом!

Гордана. Поведи ме, Вукосаве, поведи ме, ако Бога знаш. (Ухвати га за раме).

ВУКОСАВ (отисне је). Збогом! (Оде с Миланом).

ГОРДАНА. Вукосаве! (Пане нице на земљу).

ДВАНАЕСТА ПОЈАВА.

МИХАТ. ГОРДАНА.

МИХАТ. Је ли то Гордана? Моја Гордана? Моја лијепа, моја весела, моја разборита, моја поносита Горде? Моја мудрица, моја вилашица, моја — посестрима? О, Горде, Горде! Зар сам ти зато његовао разум сваком науком, зар зато налијевао срце најљепшим причама свјетске питомине, да ту драгоцјену чашу напијеш једној ускочини, а он твоје срце — ногом!? Ево му комади. — Ногом! (Пријети устрану. Чује се иза позорнице: „Хајде, Мргуде! — Горде, збогом!“ Михат полази. Завјес пада).

ЧИН ДРУГИ.

Иста позорница која и у првом чину, само што је бријест на сриједи, ближе дну, заклањајући кутњи тријем.

ПРВА ПОЈАВА.

МИХАТ, прерушен у старога гуслара, сједи пред бријестом, па гуди. Једна жена, са бременом, пролази и удијели му нешто. ГОРДАНА долази из куће, носећи комад хљеба.

ГОРДАНА (дајући Михату хљеб). На ти, старче, заложи, па се помоли Богу за мога Вукосава, за мога војна. (Себи). Хвала Богу, гдје остају толико четници? Нађоше ли му бар траг? Је ли роб, јели, гдје ли? Или — или — куку мени! — гдје му је гроб? Гдје ли му је онај крвник, да му извадим очи, да му — ох, не знам што бих му! Четници, гласници, гдје сте забога? (Одлази на лијево).

МИФАТ (диже се, држећи хлеб у руци). „Хљеб наш насушни дажд нам данас.“ Лијепо. Ако дâ, хвала му. Но, ако не дâ? Ако не дâ данас, ако не дâ ни сјутра, па ни ондан, па не дâ никако, од уштапа до уштапа, од Ускрса до Божића, што ћеш тада? Па бар да не дâ ником! Но може да га не дâ молитељу и поштењаку, да га не дâ работнику и мученику, да га не дâ гладнику; а да га дарује обилато своме хулитељу и презорнику, каматнику, глобачу и људомори, да њим обасипље нерадина и лијенштину, да га намеће ситу и напиту. Што тада? Да ли да поштењак није властан узети га од каматника, а радник да није врстан отети га од нерадина? Може ли замјерити небески давач, ако га гладник макне испред ситога? — „Хљеб наш насушни“ — то је као свака потреба без које живјети не можеш. Сад узми: Ја могу бити без овога хљеба, но не могу живјети без — оне што ми га

је дала. Па зар ја, који сам се молио, који сам се толико мучио за њу, који сам је толико желио, ја који сам је толико гладан, зар ја да нијесам властан отети је од онога који је ње сит, од онога коме се она намеће, а он је отискује — ногом! — Ногом! О, платио је за то! Но она, што је она крива? Зар не видиш на колику је муку! Сиромашица! Ти си је за срце ујио, а она теби даје хљеба. О, Исусе мој! Како рече? „Ко тебе каменом, ти њега хљебом!“ Ох, ала боли тај хљеб! Опрости, Боже и божји сине; но кад рече то, да ли си помислио да комад хљеба може задати више муке од најжешћег ударца каменом? — Залуд, Михате! Залуду твоје мудровање. Ти знаш лијепо да си учинио зло, ти нијеси дошао, да одмудрујеш свој гријех, но да га покајеш. Али како, како? (Дижући хљеб). Научи ме ти, који си ми дао данас овај хљеб насушни! (Иза позорнице се чује граја женскијех гласова. Михат се тргне и оде на лијево.)

ДРУГА ПОЈАВА.

Долазе: ВЕЛИКА, ПЕРУНИКА, КОСАРА, СМИЉАНА и ГОСПАВА; свака носи неки рад, која преслицу, која плетиво, која шав. Све жене заџагале и захотале. Из граје се чују ријечи, као: „Погинуо?“ — „Погинуо!“ — „Мучи!“ — „Не говори!“ — „Јесте, тако ми — — — видио!“ — „Видио?“ — „Видио!“

ВЕЛИКА. Е, Бог да му душу прости! Па како би, де причај, друго, Бога ти!

ПЕРУНИКА. А ко ће ви све испричати! Нашли пси на трупину, навели ловце, те ови јави суду и разгласи по граду.

ВЕЛИКА. Ко ли га је све видио?

ПЕРУНИКА. Множина га је гледала, па и мој Тривун. Овако како ја тебе гледам.

КОСАРА. А глава?

ПЕРУНИКА. Главу је понијело. Биће да је накитила колац под Удбином или под Ливном.

СМИЉАНА. Па како га познаше без главе?

ПЕРУНИКА. Да бјеху без главе, заиста га не шћаху познати.

СМИЉАНА. Без његове, ђаволе!

КОСАРА. Но реци, Бога ти, како погину, ко га уби?

ПЕРУНИКА. Издаја, веле. С њим је једанак нестало и једног четника из чете му. Тај га је, кажу, издао, из освете.

СМИЉАНА. Из освете?

ГОСПАВА. А да што ти мислиш? Да ли што бива без освете и у нас, у жена, а толи у мушкијех глава?

КОСАРА. Штета, ва истину! Бјеше лијеп зглоб.

ПЕРУНИКА. Вукосав и Гордана? Не бјеше га згоднијег у приморју.

СМИЉАНА. Што је боље лијеп зглоб, кад грдно заглави.

ПЕРУНИКА. Ма нека то, но — — —

(Све жене опколе Перунику; Велика и Косара, које бјеху сјеле на сједиште уз бријест, скоче).

ЖЕНЕ. Шта је? Што би?

ПЕРУНИКА. А да нијесте чуле?

ЖЕНЕ. Не ми.

ПЕРУНИКА. А да нијесте запазиле?

ЖЕНЕ. Не, ђаволе, говори! (Перуника шапће Смиљани на ухо).

СМИЉАНА. Понијела?

ОСТАЛЕ ЖЕНЕ. Понијела? (Перуника маха главом у потврду).

ВЕЛИКА. Што рече, да од Бога нађеш! А откад?

ПЕРУНИКА. Ва истину, биће трећи мјесец.

КОСАРА. Ех, јаднице, што јој се то хтјело!

СМИЉАНА. Ех, ојађенице! (Све жене уздишу).

ГОСПАВА (плачући.) А што ли ће јадно дијете? Боље да се и не роди живо. Куку њему!

ВЕЛИКА (плачући). Ех, посмрче жалосно! Зар да га мајка повије у бабов покров? Леле мајци! (Све жене закукају).

ПЕРУНИКА (уздише). Е, хвала Богу, какав ли соко бјеше покојни! Штета вјечита.

КОСАРА. Што ли ће сад удовица, јадница?

ВЕЛИКА. Што ће? — Ко пита? — Она је сама изабрала. Хоће за ускока, па за ускока, или неће ни за кога. Ето јој сад ускок!

СМИЉАНА. Не говори, Велика моја! Нити ручак без усмока, нити мужа без ускока.

ВЕЛИКА. Без ускока? Ха—ха—ха! Имаш разлога, Бога ми!

СМИЉАНА. А и ко би јој замјерио, што пође за ускока? Да је било боље прилике — — —

ГОСПАВА. Већ, ради тога —

СМИЉАНА. Било би прилике, да је ко знао за њено благо. Но овако, само на њено лице —

ГОСПАВА. Чује се, боме, да је имала доста просилаца, а међу њима је заиста био и твој домаћин.

СМИЉАНА. Чији домаћин?

ГОСПАВА. Твој, а да како, твој Митар.

СМИЉАНА. А што лажеш, срам те било!

ПЕРУНИКА. Чујеш, Госпе! А ко је више око гусарчета обигравао од твог Јанка?

ГОСПАВА. Реци ми док ти нијесам рекла. Твој дрљо заиста није обигравао око ње, јер није ни ока дрљила на њега.

ПЕРУНИКА. Што, мог Тривуна није гледала? Него јој ваљда замицаше за очи онај твој злурак?

ВЕЛИКА. 'Ма што се ту правдате! Ја л' врећи закрпа, ја ли лонцу заклопац, иста работа.

ПЕРУНИКА. Чујеш ову грдуљу!

ГОСПАВА. Чујеш лотињу!

ВЕЛИКА. Мучите, упаљенице!

ПЕРУНИКА. Муч' ти, сплачинушо!

Велика удари Перунику преслицом, Перуника за кике, све се жене побију, чује се само како се срамоте: „Ха, погани!“ — „Ха опајгоро!“

ТРЕЋА ПОЈАВА.

С десна, крај куће, излазе четници: МАРКО, ЛАБУД, ВИДОЈЕ, ГАВРАН и МИЛАН.

ВИДОЈЕ, Бјеж'те, жене! (Жене се препану и вриштући разбеже се куд која). Биће љута боја: и жене се бију. — Е, јесмо ли прошли све стазе и богазе, запели за сваки грм, загледали у сваку пећину, од мора до Велебита, од Отреса до Кунор-планине?

ЛАБУД. Јесмо, но залуду.

БИДОЈЕ. Нема Вукосава те нема.

ГАВРАН. Но нема ни Мргуда те нема.

МАРКО. То само слијеп не види. Ево моје главе, ако то није Мргудово масло. Или га је гдје мучки убио, или га је издао, или продао, па пошао у Турке ил' у Латине.

ГАВРАН. Не да му се светим, ал' тако му треба. Нијесмо ли му говорили да не прима те погани у чету?

ЛАБУД. Јесмо, заиста, но заманце.

ВИДОЈЕ. Он хоће Мргуда, па хоће. Ето му Мргуда!

ГАВРАН. А није ни чудо, Бога ми. Чеговић је и тај Вукосав? Убише му Турци оца, богата трговца, и макоше му благо, а он у чету, да га свети. Зар је то за четника? Треба му два-три кољена четовања, да саставе добар натражак, а не оваки скоројевић.

МАРКО. А што ћеш, Гавране? Не састави још нико чете од самијех кућића. — Но гдје је Горде? Иди, Миле, види где ти је снаха. (Милан пође у кућу. С лијева долази Гордана).

ВИДОЈЕ. Ево је, гле! (Милан се врати).

ГОРДАНА (радосно). Четници! Добро ми дошли!

ЧЕТНИЦИ. Боље нашли, секо!

МАРКО (тужно). Боље нашли, Горде!

ГОРДАНА (плашљиво). Па — — како — —? (Прилазећи једном по једном). Како, Марко, соколе? Ти немаш ништа да ми речеш? А ти, Лабуде мој бијели, хоћеш ли ми пропјевати? Ти мучиш ка' и остала твоја бијела својта. Ни ти, мој врани Гавране? Кад бијеле птице не поју, да ли ће се црна смиловати? Но немој, немој! Ти би гракнуо страховито! Хај ћа! — Видоје, мој Видоје, мој очни виде! Ти си га видио, је л' да си га видио? А да ко ће видјети, ако неће Видоје. Ако га Видоје није видио, тада нема вида, нема свијета, свуд је мрак — мрак — мрак! (Посрће према Милану).

МИЛАН. Горде!

ГОРДАНА. Милане, дјевере мој, дај ми војна, да ти дам брата! (Пане му јецајући на груди).

МИЛАН. Не плачи, Горде. Ко зна, можда је још гдјегођ жив.

ГОРДАНА. Гдјегођ жив? — Је ли то све? Зар не нађосте ништа, баш ништа? Ни гласа? Ни трага?

МАРКО. А што да ти дуљим невољу? — Ни трага, ни гласа.

ГОРДАНА. Ни трага, ни гласа! И ви сте људи, мушке главе, јунаци? И пас умије више но ви. Једно јадно, ловно пашче познаће траг свог јутрошњег господара, па ће га гонити, гонити, докле га не нађе, жива ја л' мртва. А ви! — Куку, што зборим! Ви сте уморни, јунаци, ви сте гладни, браћо моја, ви сте жедни. Дјевере, одведи дружину у кућу, да мало заложе.

МАРКО. А ти? Што ћеш ти, јаде?

ГОРДАНА. Ја? Ја пођох, да тражим — — пса.

МАРКО (полазећи, себи). Јаднице! Само да није (показујући на чело) извјетрио траг! (Четници оду с Миланом у — кућу).

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

ГОРДАНА сама.

ГОРДАНА (сједне уз бријест. На сједишту, крај ње, заборављена преслица). Ни трага, ни гласа! (Спусти руку на преслицу). Што је ово? (Дигне преслицу, гледа је). Као дијете, мало дјетешце повијено. Леле мене, зар ми није доста невоље, но ми још и то на ум пада? Како му жао бјеше, што нијесам повила до сад! А да сам, што би јадно дијете? Зар да слуша кукање и запјевку мајчину, зар да му се млијеко мајчиних груди разводњи, зар да му се мајчина храна насоли сузама мајчиним? (Грлећи преслицу као дијете). Не, ни дâ Бог. Мајка би стегла срце, мајка би уставила сузе, све би их гутала, само да чеду свом не одштети млијека: а моје чедо, мој соколовић пије, пије, сиса, гута млијеко мајчино! — То млијеко? Не, сине, ако Бога знаш! Мајка ти је бона, јадна, чемерна, отрована. То није млијеко, то је јед, отров. Не отрова, сине, не отрова! (Баци преслицу). Куку! Куку! (Пане, онесвијешћена, на сједиште уз бријест. У то је изишао с лијева МИХАТ. Гордана долази полако к себи). Што је мени? Вукосаве, гдје си, јадо, гдје си? (Клекне, дижући склопљене руке). Боже свемогући, ко ће ми казати гдје је мој војно?

ПЕТА ПОЈАВА.

МИХАТ. ГОРДАНА.

МИХАТ (крочи пред Гордану). Ја.

ГОРДАНА. Ти?! (Пане нице и обгрли му ноге). Ој, пусти ме да ти ноге цјеливам, незнани намјерниче! Ако си опсјена, ако си утвара какве паклене силе, дошла да ми вјечито душу разапињеш на ове муке, молим ти се, одлази, мучи, пореци! — Но не, ти нијеси опсјена! Ево ти држим ноге, држим ти кост, и месо, и крв, и живце, и све што чини човјека, и све што зна за радост и милине, за јаде и муке. И у тебе је душа, ти нијеси дошао да убијеш, но

да поможеш. Па реци, посланиче божји, гдје је мој војно?

МИХАТ (док је Гордана говорила, скинуо је са себе старачко обличје и просјачко рухо, те се покаже као Михат у грађанском руху). Диг' се!

ГОРДАНА. Нећу, Бога ми, нећу, тако ми онога који те је послао, нећу, док ми не речеш где је мој војно. Бојим се да ми се не измакнеш, да те не нестане, да не одлетиш у небо. Но проговори, благовјесниче мој! Реци је ли жив, кажи, гдје је. Причај како му је. Није, Бож' опрости, ни света дјева Марија с вишим блаженством слушала глас божјег анђела благовјеститеља, но што ћу ја слушати твоје ријечи. Но реци, кажи, збори, говори!

МИХАТ (сљојим гласом). Горде, диг'се, погледај ме!

ГОРДАНА (дигне се и погледа га). Михат? Куку мене! (Пане несвијесна под бријест).

МИХАТ (клекне пред њу). Гордана, Горде, јадна моја Гордана — јадна, куку, ради мене! — Ја вићу, ти све знаш. Виђех у једном часу твоје свијести, између просијева и утрнка твоје зенице, читам из ове твоје несвјести, гледам лијепо како си разумјела да сам ја био онај Мргуд што сам га повео, што сам га издао крвнику. Но, Горде моја, слушај ме, чуј ме, Горде. (Дрма је, себи). Боже благи, да јој није срце пукло? (Дигне се и приснони ухо на грло јој). Чуј, Горде, он је жив!

ГОРДАНА (долази к себи). Је ли, је ли, Бога ти? А гдје је?

МИХАТ. Казаћу ти брзо. Само прије слушај што ћу ти рећи.

ГОРДАНА. Слушам.

МИХАТ. Ја сам га издао.

ГОРДЕ. Ти?

МИХАТ. Знаш, онај Мргуд, они хроми четник што му донесе оно писмо. То писмо бјеше пријеварно, а хроми Мргуд бијах ја, главом ја. (Клекне). Убиј ме, Горде!

ГОРДЕ. Ти? (Себи). Отпадниче, одроде? Да ли да зовнем четнике да га разнесу на комате? Но што је боље? Не — не. (Михату). Што рече, болан? Ти си га издао? Ти да издаш Вукосава? Мој побратим да изда мога војна? Не, Михате, ни дâ Бог. Што те је снашло, забога?

МИХАТ. Јесам ли га мрзио, што нијеси мене узела, но њега, јесам. Бјех много завидљив, бјех љуто киван и иђах му о глави тога ради. Но, тако ми Бог помогао, бјех се у крајњи час покајао и не бих га био издавао, да није —

ГОРДАНА. Да није?

МИХАТ. Да те није — сјећаш се? — да те није — ногом!

ГОРДАНА (себи). Леле, Вуко, што учини! Но што ћу сад? Он се каје! Буди при себи, узми се на ум, Горде, узми се на ум. (Михату). Михате, добри мој Михате, побратиме мој! Устани, диг' се! (Михат се дигне). Сад говори, гдје је?

МИХАТ. У Удбини!

ГОРДАНА. У Удбини?

МИХАТ. У тамници Алил-бега Бојичића.

ГОРДАНА (себи). О, хвала ти, Господи! (Михату). Чуј ме, побро мој! Тако му треба. Ја вићу да је теби више стало до мог образа но мени самој. Но то је још мало наплате, ја смишљам вишу освету. Кад бих нешто могла — а што не бих, све се може — да га избавим, да му покажем да сам боља, мудрија, јача од њега, да мора то признати пред свијем, да, да, то би га сломило, скрхало, смрвило. Би ли, Михате?

МИХАТ. А Бог зна, ти то боље знаш.

ГОРДАНА. Тако ти Бога, побратиме, хоћеш ли ми помоћи?

МИХАТ. Хоћу, Бога ми, па да морам главом уложити, само да ми опростиш, да заборавиш, да....

ГОРДАНА. Да опростим, да заборавим? Не, Ми-

хате. Ако ми поможеш избавити га тамнице, бићеш ми милији од рођена брата. Но чуј, пођи одмах бегу! Ти га знаш, и он ти верује, је ли?

МИХАТ. Како не?

ГОРДАНА. Пођи одмах и уговори откуп. Немој се погађати, но колико заиште, па дођи, да ти дам благо.

МИХАТ. Прођи се тога, Горде моја. Не дâ бег свога роба ни за какво благо.

ГОРДАНА. А што је наумио с њим?

МИХАТ. Храни га за курбан.

ГОРДАНА (стреса се). За курбан? А кад је курбан?

МИХАТ. До рамазана биће још два мјесеца.

ГОРДАНА. Два мјесеца? Благо нама. За то вријеме можемо сакупити све чете, од Неретве до Сења. Наша је наредна, а за друге послаћемо купивојске, свакоме четнику по дукат на дан.

МИХАТ (смије се). Дукат на дан? (Звизне). Море, сва ће царева војска ускочити у твоју чету. А што ће ти толика војска?

ГОРДАНА. Да ударим на Удбину.

МИХАТ. Да спасеш Вукосава?

ГОРДАНА. А да што!

МИХАТ. Јадна Горде! А да ли мислиш да би га жива застала?

ГОРДАНА. Жива? — Куку, мене, сметене! (Пане јецајући Михату око врата).

МИХАТ. Немој, Горде, немој плакати. Он је жив. Па ћемо видјети — па ћемо се договорити — па ћемо што измислити — па — само, Горде моја, немој плакати!

ГОРДАНА Договорити — измислити? Ваља, Михате, ваља! А да, Бога ти, какав ли је тај Алил-бег?

МИХАТ. Најбогатији бег у Крајини.

ГОРДАНА. Не питам те то, но какви је човјек, је ли мудар?

МИХАТ. По мудрости пасао би траву; но му је остало од баба.

ГОРДАНА. Је ли поводљив? Је ли га лако заварати, увјерити га?

МИХАТ. Вјерује тај у све бабје приче: у виле и вјештице, у вукодлаке и гвоздѐнзубе, у вједогоње и псоглаве, и богзна још у какве утворе. Но што ће ти то?

ГОРДАНА. Што ће? Па, може ваљати. А да, Михате, би ли ти? — Не — не! Ти ваља да уходиш, ваља да га завараш. Он ти вјерује, је ли?

МИХАТ. Вјерује, а да како. Ни алкурану боље, откако му — свјерих — Вукосава.

ГОРДАНА. Лијепо, лијепо. Но све је то мало. Ко ће прегнути, ко ће уложити —? Ха! Шта је оно? (Показује на збачену образину Михатову).

МИХАТ. То је стари гуслар, из кога је никао твој побратим.

ГОРДАНА (подигне брке и браду, па их гледа). А, хвала Богу, би ли ти био вјешт учинити од женске главе мушку?

МИХАТ. Бих, Бога ми.

ГОРДАНА. И од мене?

МИХАТ. Од тебе још најлакше, ти си и онако мушка глава, само ти је лице женско. Пречинио бих те, да све дјевојке задарске потрче за тобом. Но што ће ти то, што си наумила?

ГОРДАНА, (грлећи Михата). Михате, побратиме, спаситељу мој! Ходи, ходи да се договоримо. У мојој ризници има богато турско одијело што ми га је бабо у Фесану освојио од једнога паше. А имам и коња, и опрему златом оковану и бисером искићену. Ходи, Михате, ходи да ме пречиниш, па ћемо право — к Вукосаву.

МИХАТ (себи). Бих, Бога ми, с тобом и к врагу.

(Гордана и Михат одлазе у кућу. Завјес пада).

ЧИН ТРЕЋИ.

Велики пријем у двору Алила Бојичића у Удбини. Удно позорнице велики прозор од ситних окана. Дуж прозора миндерлук. На сриједи саг. При десном зиду мало огњиште и нешто жара на њему; узаћ прислоњен луч. Сутон.

ПРВА ПОЈАВА.

АЛИЛ. МИХАТ. БАБА МЕРА.

АЛИЛ (говори и поздравља у лијеву страну). Збогом, хоџа! — У здрављу, Мујо! — Ибро, лаку ноћ! — (Иза позорнице се чује: „Збогом, Алиле! — У здрављу! — Лаку ноћ!“ Алил виче устрану): Суљо, затвори врата за господом! (Врће се, па се опет обрне устрану). Суљо! (Чује се иза позорнице: „Ој!“). Стави пријеворницу! (Иза позорнице: „Хоћу, хоћу!“ Алил се врће, сједа на саг и дохвата лулу).

МИХАТ (себи). Једва једном пођоше беспослничари удбински, те сад могу дати знак моме нани — мојој Гордани. (Алилу, палећи му лулу). Што велиш, беже? Да их ја не препадох причом о бијесним псима, ови шћаху остати на ноћиште.

АЛИЛ. Шћаху.

МИХАТ. А згодно ли се досјетих?

АЛИЛ. Те згодно.

МИХАТ. А Бога ми, беже, већ мрче. Да упалимо луч?

АЛИЛ. Упали.

МИХАТ (палећи луч). Много су ти гости задимили.

АЛИЛ. Много.

МИХАТ. Да отворимо прозор?

АЛИЛ. Отвори.

МИХАТ (отвори прозор, истури луч). Да посвијетлим господи, док не пријеђу мост?

АЛИЛ. Дела — дела!

МИХАТ (себи). Ено је, видјела је, одазва се, Боже, помози! (Алилу). А што ће им! На двору се још види, тек је сунце сјело, па и мјесечина је. (Враћа се, стави луч у соху на огњиште). Е, хвала Богу! 'Ма све се бојим, беже, да не наиђе та страхота и овамо.

АЛИЛ. Каква то страхота?

МИХАТ. Змијоглави, болан.

АЛИЛ. Змијоглави?

МИХАТ. Змијоглави, да како. Има их читава војска.

АЛИЛ. 'Ма, што зборишь, добри човјече! Какви змијоглави? Зар и тога има? — Бабо, зар имају гдјегођ на свијету змијоглави?

МЕРА (чешљајући перје у куту). А чега нема на свијету, мој синко! Зар није ономад Омерова крава отелила тете са двије главе?

АЛИЛ. Јесте, Бога ми, гледао сам га овијем очима.

МИХАТ. Ето, видиш. Па је ли више чудо једна глава змијина но двије главе телеће?

АЛИЛ. Није, човјече; какво чудо?

МИХАТ. А да знаш ли, честити беже, ко је одбио Кара-Мустафу од Беча?

АЛИЛ. Алах, а да ко ће! Боме, није тричава војска ћесарева.

МИХАТ. Без Алахове воље ништа не бива. Но знаш ли какву је силу послао на турску војску? Псоглаве, мој беже, псоглаве. Сва војска пољачкога краља бјеше од самијех псоглава.

АЛИЛ. Псоглаве? Слушао сам причати о псоглавима, но нијесам их видио. Бабо, јеси ли ти видјела псоглаве?

МЕРА. Нијесам, синко. Да те Бог сахрани таке згади!

МИХАТ. То и јесте невоља. Не би Турчин бјежао од страха њихова, но од њихова гада. Опогани те, чим те такне.

АЛИЛ. Вала, мора да је грдоба. Но што су змијоглави, да од Бога нађеш, какво је то чудо?

МИХАТ. Чудо, вала, те велико. Цар је био на муке од псоглава, препаде му се војска, па их и не дочекује. То је чула змијска царица, па је послала цару војску змијоглава, а ти су још много страшнији од псоглава. Сад пођоше на Беч, да освете Кара-Мустафу. Ћесара ће жива ухватити и довешће га цару на курбан.

АЛИЛ. На курбан, у Цариград? Па ће га погубити, хоће ли, а?

МИХАТ. Хоће, вала, како не би? — А зар још није пролазило овуда?

АЛИЛ. Што? Змијоглави?

МИХАТ. Змијоглави.

АЛИЛ. Не, да нас Бог сачува.

МИХАТ. Оно, иако су цареви, иако им заповиједају цареве паше, далеко им лијепа кућа! Но ваља се узети на ум, јер могу сваки час доћи на вечеру.

АЛИЛ. Ја, Бога ми, радије платити три товара блага, но да ми то улази у кућу.

МИХАТ. А што ћеш? У приморје су већ пали. Дуждеве галије бјеже на све стране, а до сад ваљда су већ и Задар освојили, па ће на Беч, а нека чета може лако и овуда. Збиља!

АЛИЛ. Што би?

МИХАТ. Је ли ти још у животу онај хајдук?

АЛИЛ. Вукосав?

МИХАТ. Да, Вукосав.

АЛИЛ. Што питаш?

МИХАТ. Што питам? Тешко теби, ако си га погубио!

АЛИЛ. Не лудуј, море. Што тешко мени! Кога се тиче што ћу ја чинити с мојим робом?

МИХАТ. А цара? Цара у Стамболу?

АЛИЛ. Цара? Што се цар брине за те трице?

МИХАТ. 'Ма јасак је учинио, болан, зар не знаш?

АЛИЛ. Не знам, Бога ми. Какви јасак?

МИХАТ. Сваки царев делија који је заробио каква царска хајинина, мора га послати у Стамбол, да се сви закољу на курбан заједно с ћесарем, када га змијоглави доведу из Беча. Па ако наиђу змијоглави, па чују да си ти погубио каква роба, зло ће бити.

АЛИЛ. Хвала Богу, још је жив; и ја чеках да га погубим на курбан. Ал' ако га хоће цар, ено му га.

МИХАТ. Благо теби, мој беже. Само да се не ражљути царев човјек, што га нијеси прије послао. Е, хвала Богу, ваљда ће се смиловати.

АЛИЛ. Нијесам знао, Бога ми. За цара и ја ћу погинути, а камо ли — куд се дижеш?

МИХАТ (дижући се). Идем да видим. Бојим се да та страхота не дође, док сам ја овђе. (Гледа на прозор). Као да се нешто примиче.

АЛИЛ. (устајући). Је ли, Бога ти?

МИХАТ. Ево их, Бога ми. Но сакри ме, беже, ако Бога знаш!

АЛИЛ. И ја бих се сакрио, мој Мргуде.

МЕРА. А што сте се препали? Овамо под моју прегачу!

(Лупа на вратима, вика: Отварај!).

АЛИЛ. Што ћемо?

МИХАТ. Не отварај, мене је страх! (Прозор се разбије, насред тријема паде буздован, врата подворна прсну).

АЛИЛ. Ево их, Алах нам буди на помоћ!

МИХАТ (гледајући на прозор, себи). Жива била, Горде, тако, тако, вилашице моја! — Па тек моје змије, чисто сам се и ја препао. (Долазе, с десна, Фатима и Зулејма, препануте).

ДРУГА ПОЈАВА.

ФАТИМА. ЗУЛЕЈМА. ПРЕЂАШЊИ

ФАТИМА. Што је ово, побогу? Змајеви, аждаје! Не дај ме, Алиле, не дај ме, господару мој!

ЗУЛЕЈМА. Куку, мајко, ево џинови, да ме носе. А не шће ме дати Осману, је ли, Алиле, је ли? Сад ће ово чудо да ме поведе, куку!

АЛИЛ. Мучите, жене! Бјежите! Што ћете ми ту?

(Упадају мали ОМЕР, МЕМЕД и ЗЛАТИЈА, водећи малу КУМРУ).

ТРЕЋА ПОЈАВА.

ЗЛАТИЈА. ОМЕР. МЕМЕД. КУМРА. ПРЕЂАШЊИ.

ОМЕР (плаче). Леле, мајко, ево змије!

МЕМЕД (плаче). Не дај ме, бâбо, прождрије ме!

КУМРА (вришти). Ју, што ћу, бâбо, закла ме!

ЗЛАТИЈА. Мучите, дјецо, змије не ију дјеце. Даћемо им жабе, даћемо им жабе.

АЛИЛ. Бјеж'те, дјецо, ето их! (Фатима и Зулејма, хоће да се заклоне, за Алила, но Алил их гурне преда се, те се сви заклоне за баба Меру. Златија заклања дјецу. — Улази ГОРДАНА, прерушена у пашу, богато одијело).

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

ГОРДАНА. ПРЕЂАШЊИ.

ГОРДАНА (чим ступи два-три корака на позорницу обрне се на се и махне руком, као да неког уставља). Сиса—соса—сасу—сиктана—ћа!

ФАТИМА, (шапће Зулејми). Куку, заово, чу ли змијски језик?

ЗУЛАЈМА. Чух, занаго. Пођоше ли?

ФАТИМА. Пођоше, зар не чу да иду ћа?

ЗУЛЕЈМА. Залуду, ено их вију, чекају га.

ГОРДАНА. Гдје је домаћин? (Сви муче, само дјеца јецају). Гдје је домаћин, питам, или ћу овај час пустити све моје делије на вас!

МИХАТ (Алилу). Јави се! Поклони му се, да се не ражљути!

АЛИЛ (излази плашљиво пред Гордану). Че-че-стити пашо! Опрости, но ми смо се пре-препали.

ГОРДАНА. Од мојих змијоглава?

АЛИЛ. Е-е! Да!

ГОРДАНА. Ја видјех, зато их не пустих унутра, остављам их на стражи.

АЛИЛ. Хвала ти, господине!

ГОРДАНА. Но ако ми се што не свиди, ваља само да звизнем, па ће цијела војска пасти овамо.

АЛИЛ. Немој, свијетли везиру, ако Бога знаш. Бићеш послужен у мојој кући, као да си цар.

ГОРДАНА. Чуо сам да си ти ухватио њеке ускоке, њеке хајдуке, њеке зликовце, је ли?

АЛИЛ. Ни-ни-нијесам —

ГОРДАНА. Што? Нијеси?

МИХАТ (Алилу). Кажи истину, болан, кућу ће ти ископати!

АЛИЛ. Нијесам до једнога, али најгорега, војводу, харамбашу, Вукосава!

ГОРДАНА. Зар се тако слуша царев јасак? Што га не посла цару на курбан?

АЛИЛ. Ја не-не-знах, ни-нијесам чуо —

ГОРДАНА. Што? Нијеси чуо? А што си мислио? Зар Удбина, судбина? А, чекај мало, научићу ја тебе да није све прилично што је слично, и како се слушају цареви јасаци! (Потегне сабљу).

МИХАТ (Алилу). Клекни, моли!

АЛИЛ (клекне). Аман, свијетли господару!

ФАТИМА и ЗУЛЕЈМА (клекну). Аман, молимо ти се!

ГОРДАНА. Засад нек ти је проста глава. А што ће ту ове жене?

АЛИЛ (женама, устајући). Хајде ћа!

ЗУЛЕЈМА (у поласку, Фатими). Што ти се чини, Фато, у овог жура-паше као женски глас?

ФАТИМА. Биће примио од змија.

МИХАТ, (гурајући жене на двор). Мичите се, жене!

(Одлазе Мера, Фатима и Зулејма).

ПЕТА ПОЈАВА.

ПРЕЂАШЊИ без МЕРЕ, ФАТИМЕ и ЗУЛЕЈМЕ.

ГОРДАНА. А гдје ти је роб?

АЛИЛ. Ено га у тамници, господару.

ГОРДАНА. Да виђу, је ли добар за царски курбан! Доведи га!

АЛИЛ. Овај час, овај час! — Хој, Златија! Иди реци Суљи да доведе Вукосава, но брзо, ако му је глава мила!

(Златија полази с дјецом).

ШЕСТА ПОЈАВА.

ПРЕЂАШЊИ без ЗЛАТИЈЕ и ДЈЕЦЕ.

ГОРДАНА. Алиле!

АЛИЛ. Заповиједај, господару.

ГОРДАНА. Нареди да ти оседлају коња и све што ти ваља за далеки пут.

АЛИЛ. Ко—ко—који пут?

ГОРДАНА. У Цариград, болан.

АЛИЛ. У Цариград? Хвала ти, честити пашо! Ја нисам жељан Цариграда.

ГОРДАНА. Ал' Цариград је жељан тебе. Цар ми је наредио да сваког пошаљем у Цариград, са четом змијоглава, когод не буде послушао његова јасака.

АЛИЛ (клекне пред Гордану). Немој, господару, ако Бога знаш! Дароваћу ти најљепшег хата и напунићу му зобнице златом, дако би се цар смиловао. Само ме не прати у Цариград.

ГОРДАНА. Диг' се, Алиле, диг' се! (Алил се дигне). Ја вићу, ти нијеси крив, ја те не бих тицао. Но што ћу, ако чује цар да сам ти опростио, могу ја страдати.

АЛИЛ. Ко? Цар да чује? Да Бог сачува! Ко ће му казати, ако ти запријетиш, ко ће одољети змијоглавима? Не, честити пашо, добри мој господару, ти ме нећеш пратити у Цариград, је ли да нећеш?

ГОРДАНА. Да вићу како ћеш се понијети. (Чује се иза позорнице звекет окова). Што је то?

АЛИЛ. То је роб.

МИХАТ (шапне Гордани). Узми се на ум, сад ил' никад!

(Улази тамничар СУЉО).

СЕДМА ПОЈАВА.

СУЉО. ПРЕЋАШЊИ.

СУЉО. Ево роба, господару.

АЛИЛ. Суљо! Ево ти кључ од блага. Извади једно десетак пуних ћеса злата, стави на вранца златну оправу, а злато му успи у зобнице, да га пошљем цару.

СУЉО. Хоћу, господару. А роб?

АЛИЛ. Пошљи Златију, да га води натраг. (Гордани). Заповиједаш ли да видиш роба?

ГОРДАНА (у борби). Уведи га!

(СУЉО излази. Долази ВУКОСАВ окован).

ОСМА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ и ПРЕЋАШЊИ, осим СУЉЕ.

ВУКОСАВ. Што би? (Гордана пође к Вукосаву, па застане, машајући се за срце).

МИХАТ (себи). Сад ће га загрлити! Хоће, Бога ми. Што ћемо сад?! (Спази буздован, дигне га и, клекнув пред Гордану, пружи јој га).

ГОРДАНА (узима буздован). А, то ли је тај зликовац? Је ли за курбан?

ВУКОСАВ (себи). Свемогући Боже, овај глас! — Не лудуј, Вукосаве јадни! Из вјечитог муке твоје тамнице ти си понио у души онај глас који ти се највише причуја, и у сну и на јави, па га чујеш и из уста овог бијесног туркуше, који је по прилици дошао, да те посијече. (Гордани). А што сам теби крив, незнана делијо, те дође, да ми гледаш муке?

ГОРДАНА (млати буздованом). Што си ми крив? Што си ми крив? (Загони се, па застане).

МИХАТ (шапће јој). Удри, удри!

ГОРДАНА (Михату, изнемогло). Не могу.

МИХАТ (себи). Куку, пропали смо. (Улази Златија).

ДЕВЕТА ПОЈАВА.

ЗЛАТИЈА. ПРЕЂАШЊИ.

ЗЛАТИЈА (клекне пред Гордану, док се ова опет загне на Вукосава). Немој, честити пашо, немој га посјећи. Није тај од оних злијех. Он је само гонио глобаре и људоморе, а заклањао сиротињу, нејач и црвописак. Немој га посјећи!

ГОРДАНА. Ко је ово?

АЛИЛ (Златији). Носи те враг, сплачино! (Гордани). То је моја — моја слуга.

ЗЛАТИЈА. Не слушај га, господару. Ја сам његова братаница, па да ме не мора удати и оправити према себи, начинио је од мене слугу. Тако сам и овоме робу носила хране и тјешила јадника. —

ГОРДАНА (удари је ногом). Вуци се, ушљивицо! (Вукосаву). А ти ли си тај јунак, та ускочина, тај војвода, што плачеш пред девојкама, што се исповиједаш пред судоперама? (Удари га буздованом). Козо, ломигоро! И ти си се дигао у чету? Преслицу, па с бабама на прело! (Бије га жешће). Козо, да би козо!

МИХАТ, (себи). Благо нама, благо нама! Тако, Горде, тако соколе, тако! Хвала ти, Боже, те посла ово безазленче!

ГОРДАНА. Јунак мајчин, плаче пред дјевојкама да би му се смиловале! (Бије га.) Козо од козе!

ВУКОСАВ. А да нијесам толики јунак као ти; ти си царева делија што бијеш оковане робове. Толики јунак ја заиста нијесам.

АЛИЛ. Мучи, пржибабо једна!

ВУКОСАВ. Да сам пржибаба, зар би ти остао неопржен?

ЗЛАТИЈА. Тако, Вукосаве! Тако, Вуко! Тако, Вуче мој!

ГОРДАНА. Вуче? Какви те вук, пасја траго?

ЗЛАТИЈА. Какви вук? Мрков, а да како! Мрков, бсме. А гдје су ти очи?

АЛИЛ. Муч', погани, какви мрков? — Чучало је то, чисто гледам како ће чучати на коцу. Хе-хе-хе! Ха — (Горде га пресијече очима, он се препане и застане у по смијеха).

ЗЛАТИЈА. Биједни Вуко, бар да је пожмиреп, дако би утјекао.

ГОРДАНА (себи). Жали га! (Вукосаву). Чучало? Пожмиреп? Ни једно, ни друго, но коза, (бије га), коза! Какви вук?

ВУКОСАВ. Макни ми ове гривне, па да видимо, ко је вук, а ко коза! Овако — може ти бити.

ГОРДАНА. Нека гривне, гривне су за жене. — Имаш ли ти жену? Ако имаш, довикни је да, ти макне те гривне на себе? — Имаш ли жену? (Вукосав се устеже).

АЛИЛ. Говори, јадни, што мучиш?

ВУКОСАВ. Немам никог! (Себи). Опрости ми, моја Горде, што те се одричем! Нећу да ти каљам имена, спомињући га пред овијем крвницима!

ГОРДАНА. Ти — ти немаш никог?

ВУКОСАВ. Немам, ја сам самоглавац.

ГОРДАНА. Заиста? Чујете л' га?

МИХАТ (себи). Што ће јој на ум пасти? Хоће л' се препирати с њим, је ли ожењен?

ЗЛАТИЈА. Нема никога, господару, мени није никад причао да је ожењен.

ГОРДАНА (ијетко). Теби није причао? (Загони се на Вукосава). А, пасји сине, (бије га), немаш никога на храни до себе, па не знаш поштеније зараде но западати по гори?

ЗЛАТИЈА (себи). Куку, да љута згранова! Немам више рашта. (Одлази).

ДЕСЕТА ПОЈАВА.

ПРЕЂАШЊИ без ЗЛАТИЈЕ.

ВУКОСАВ. Може ти бити. А ва истину, сад имаш разлога да ме бијеш и срамотиш и више. Е, одрекох се жене које на свијету више нема. Ви, Турци, не знате што је то жена, па је не хтједох ни спомињати пред вама. Но кад си навалио, хоћу да знаш. Да вам се створе на овај свијет све хурије пророкова раја, па да вам је од сваке одабрати најљепше, па од свега створити једну једину: не би се ни примакла мојој љуби, — (себи, уздишући), мојој Гордани!

ГОРДАНА (умиљато). Та-тако је лијепа?

ВУКОСАВ. Оно — да речеш — има и љепших лицем, особито у вас тамо. Али је угодљива, па је милокрвна, па то срце, та душа! — Но коме ја зборим! Нако да ми лакне.

ГОРДАНА (себи). Има и љепших — има и љепших! Која му је то љепша? Је л' ова помијара? (Нагне на Вукосава). А, погански сине, (бије га), зар такву жену напушташ, па идеш у хајдуке, толико си затуцани залац?

АЛИЛ (себи). Прави делија пророков! Бије га, што је нежењен, бије га, што је ожењен. Какав ли је, јади га убили!

МИХАТ (Гордани). Сад је доста. Нареди да се креће.

ГОРДАНА. Ови је зрио за царев курбан. — Алиле!

АЛИЛ. Заповиједај, господару.

ГОРДАНА. Нареди да се овај откује, па му изведи добра коња, да стигне на вријеме у Цариград.

АЛИЛ. Овај час, господару.

ГОРДАНА. А ти —

АЛИЛ (страшљиво). А ја?

ГОРДАНА. Ако је све у реду —

АЛИЛ. Одмах ћу ти рећи, честити везиру. — (Виче). Суљо! Ој, Суљо! (Долази Суљо).

ЈЕДАНАЕСТА ПОЈАВА.

СУЉО. ПРЕЂАШЊИ.

СУЉО. Што је, господару?

АЛИЛ. Јеси л' све наредио, како ти рекох?

СУЉО. Све сам опремио.

АЛИЛ (узме Суља настрану). Ал' нијеси све златом напунио, ставио си и коју сребрну ћесу?

СУЉО. Боме, како си рекао.

АЛИЛ. Сутуране! Вуци се одавлен!

СУЉО (одлазећи, себи). Сутуран си ти, а Суљо зна што чини, Суљо је (гурајући руком у свој шпаг) — утуран. Хе-хе-хе. (Пође).

АЛИЛ (себи). Толико благо! Што ћу јадан? — Суљо!

СУЉО. Ој!

АЛИЛ. Нареди још једнога коња, али доброг. Чујеш!

СУЉО. Чујем. (Пође).

АЛИЛ (себи). Глобо! Ископњаче! — Суљо!

СУЉО. Ој!

ГОРДАНА (лупи ногом). Докле ћеш ти?

АЛИЛ. О-опрости, честити пашо! (Суљу). Поведи овог роба, па пошаљи по ковача, да га откује. Чујеш?

СУЉО. Чујем. (Пође, да поведе Вукосава).

АЛИЛ, (себи). Моријо, куго! Уби ме! — Су—

ГОРДАНА, (прекине му ријеч). Свршуј брзо!

АЛИЛ. О-о-овај час, господару! (Суљу, плашљиво). Су—Суљо!

СУЉО. Ој!

АЛИЛ. Ал' одмах да дође, овај час! Јеси ли разумио, чујеш?

СУЉО. Чујем.

АЛИЛ. Хај ћа! (Суљо оде, пред њим Вукосав). Све је готово, свијетли везиру. Молим ти се да ме препоручиш силноме цару, а понијећеш му дар, каква му из Босне још нико није послао. Ја остадох просјак. Но,хвала Богу, само ако сам угодио цару и теби.

ГОРДАНА. Лијепо, лијепо, мој Алиле. Ти остај на дому, па не мисли за даље. Више ти вриједи што ћу ја твоје име споменути цару, но да си везир у Травнику. Ако кадгод будеш имао какву правду, но крупну, разумијеш ли, какав спахилук, — само пошљи човјека змијском везиру у Цариград, па не води бриге!

АЛИЛ, (клања се, љуби Гордани скут). Хвала ти, господару. Имам неку правду, те крупну, с њеким рођацима. Па —

ГОРДАНА. Не могу ти судити без цара. Но, кад будем у Цариграду, пиши ми књигу. (Показујући Михата). А ко ти је овај?

АЛИЛ. То је неки Влах. Бјеше и он у чети Вукосављевој, па ми га издаде. Сад је овдје, боји се четника.

ГОРДАНА. Је си ли му што платио?

АЛИЛ. Не ја.

ГОРДАНА. Ни плијена?

АЛИЛ. Каква плијена?

ГОРДАНА. Каква плијена! Ма са тог хајдука, са Вукосава! Не велим оружја, то није за невјерника.

Но за појасом, зар му не нађе плијена, грабежа разбојничког?

АЛИЛ (махне главом). Тс! Да то што има, зар би западало по гори?

ГОРДАНА (себи). Лупежу! Неподобо! Толико злата, пун тоболац!

АЛИЛ. Но не бих ја питао за то, шћах му ја платити, ма — ва истину — не заиска ми ништа.

ГОРДАНА. А да што га је издавао, ако нијо за плату?

АЛИЛ. Пао му неки мах на срце од онога, па да му се освети. —

ГОРДАНА. Лијепо, но срамота је Влаху дуговати. Кад му нијеси ти платио, ја ћу. (Михату). Би ли се, ти, Влаше, потурчио?

МИХАТ. Бих, господару, а ко не би!

ГОРДАНА. Лијепо. И ти ћеш поћи са мном, да ми мотриш на роба. (Михат јој љуби скуте). А ти, Алиле, похитај да видиш је ли дошао ковач. Кад откује роба, вежи му руке наопако; но немој претврдо, да ми млитоња не скапа на путу.

АЛИЛ. Хоћу, свијетли везиру. (Одлази клањајући се).

(Гордана и Михат загрле се).

(Завјес пада).

ЧИН ЧЕТВРТИ.

Зараванак у Острвици

ПРВА ПОЈАВА.

ГОРДАНА. МИХАТ. ЗЛАТИЈА. ВУКОСАВ.

На сриједи лежи Гордана још прерушена у пашу, подигнила се, па гледа, час у Вукосава надесно, час налијево у Михата и Златију. Вукосав завалио главу на седло, па спи. Михат и Златија нешто шушкају; Михат хоће Златију око паса, она се не да, поскубу се за руке.

ГОРДАНА. Благо нама јутрос и довијека! Ако је ово двоје омиљело једно другом, од наше ће се среће море зањихати до Млетака. (Диже се, клечећи). Хвала теби, свемогући, невидовни кажипуте мој, што праведнима дарујеш највишу милост своју наврх страха свога, као што грјешнике смрвиш највишим својим гњевом, кад мисле да су посред милости твоје! (Дигне се). Михате!

МИХАТ. Горде?

ГОРДАНА. Ходи амо!

МИХАТ. Што је, Горде?

ГОРДАНА. Како ти се свиди Златија?

МИХАТ. Па — ја вићу што ме питаш. Сирота је, бјех се много ражалио на њу, подниједа је доста од оног заврзана, оног Алила.

ГОРДАНА. Разумијем, жалост је сестра милости. А штогођ је подниједа муке од Алила, то је платио. Оно злато у зобницама, то је њен дио.

МИХАТ. Горде! 'Ма то си ти зарадила!

ГОРДАНА. Зар ја без тебе? А ко ме научи да не мари ништа шта је Вукосав избуцао принципово писмо на бабово благо? Зар нијеси ти?

МИХАТ. О, чудне ли науке! То си могла чути од сваког писара задарског.

ГОРДАНА. Остави! Ја знам да ја без тебе не бих никада искала добит на то; а то је, по прилици, мало више од оног злата. Но најзад, што је теби до тога, то је — њено.

МИХАТ. Горде!

ГОРДАНА (узме га за руку). Би ли је узео?

МИХАТ. А што да ти лажем, бих.

ГОРДАНА. Златија!

ЗЛАТИЈА. Што ћеш?

ГОРДАНА. Ходи амо!

ЗЛАТИЈА. Мени је лијепо и овдје.

ГОРДАНА. Ходи, лудо сметена! (Златија се дигне и пође у страну). Куд си нагла?

ЗЛАТИЈА. Куд ми је воља. (Пође даље).

ГОРДАНА (притрчи Златији, ухвати је за руку и повуче је напријед). Овамо, дивљако једна!

ЗЛАТИЈА (отимље се, но слабо), Може ти бити, ја сам добјеглица.

ГОРДАНА. Муч', не лудуј! Но реци ми, би ли се удала?

ЗЛАТИЈА. Чујеш! А која се дјевојка не би удала?

ГОРДАНА. Тако, Златко моја, тако. Па, би ли пошла за кога ти ја речем?

ЗЛАТИЈА. Ако није за змијоглава, бих.

ГОРДАНА. Није змијоглав, иако је мудар и хитар ка' змија.

ЗЛАТИЈА (отима се). Пусти ме!

ГОРДАНА (пригнувши се Златији). Би ли пошла за мога пријатеља, мога побратима?

ЗЛАТИЈА. Ако није грдан —

ГОРДАНА. Није, истину, но је баш згодан.

ЗЛАТИЈА. Ако није зао.

ГОРДАНА. Није, Бога ми, но га нема бољег ни душевнијег у свој земљи царевој и дуждевој.

ЗЛАТИЈА. Ако — ако није —, ако је —, ако — — а гдје је тај?

ГОРДАНА (дохвати другом руком Михата, па га стави са Златијом). Ево га! (Михат загрли Златију, која се још мало отима). Сад сте вјерени, а у Задру ћете се вјенчати. (Себи). Одужих се; тек сад смијем на себе мислити! — Михате, пођи са Златком, да видиш је ли ту чета, па ми јави.

МИХАТ. Хајдемо, Злато! (Узме Златију за руку и оду налијево.).

ДРУГА ПОЈАВА.

ГОРДАНА. ВУКОСАВ.

ГОРДАНА (пође к Вукосаву, гледајући га). Спи. Како мирно, како тврдо, како дубоко спи! Није шала, толика тамница, па дан и двије ноћи, како јездимо гором. Уморио се, па спи тихо, мртви сан. Мртви? О, не ни дâ Бог. Но могаше бити. А ово је сан живота, другог, љепшег, сретнијег живота, из кога ће се пробудити препороћен, преображен. (Пође напријед). Сад, Горде, збаци ту љуску са себе, па га пољуби, да се пробуди. (Пође к Вукосаву, па се брзо врне). Горде, што ти на ум паде? А зар си заборавила крајње искушење? Не попуштај срцу, но слушај онога што га (стављајући руку под срце) носиш под њим. Он ти говори, он те моли, он ти заповиједа да га још проведеш кроз ту пријеварну напаст, да га тим ударом прикујеш уза се и (опет руком под срце) уза њ, више но најжешћим буздованом — да му макнеш из коријена онај сувишак мушке дивине и да се осьетиш, дâ — дâ — да се осветиш за ону ногу! — Оно у Алила бјеше буздован за плећи; да видимо сад, како ће му срце, како ће му душа поднијети овај буздован! (Долази Михат).

ТРЕЋА ПОЈАВА.

ПРЕЋАШЊИ. МИХАТ.

МИХАТ. Ево их, Горде, чекају твоје заповиједи.

ГОРДАНА. Нек опколе сво пољице, па да су приправни, чим ја звизнем. Знаш како смо уговорили, нареди одмах све.

МИХАТ. Знам, наредићу. (Оде).

ЧЕТВРТА ПОЈАВА.

ГОРДАНА = ВУКОСАВ.

ГОРДАНА. Сад, сад, Горде, само још мало, још један дубоки зарез у срце му, али без ножа, тек да видиш колико си ти у њему засађена; само још за један часак бола, да из њега никне вјечита радост. (Прилази Вукосаву, бијући га ногом). Хеј, робе, диг' се, устај!

ВУКОСАВ (буди се. Руке су му везане танким конопом, но може их мицати). Нека, пусти ме! (Окрене се).

ГОРДАНА. Устај, доста је било. Ево је већ подне превалило, вријеме је да се креће. (Бије га). Диг' се!

ВУКОСАВ (дижући се, сједне). Што ме мучиш? Ако мислиш да жив дођем до Цариграда, пусти ме да још мало проснијевам овај лијепи сан.

ГОРДАНА. Што ли си то снијевао?

ВУКОСАВ. Снијевах да сам дома, у моје љубе.

ГОРДАНА. Остави, море, каква те љуба сад? А зар не мислиш, болан, да се преудала?

ВУКОСАВ (скочи). Преудала! Преудала? Што рече, чôче!

ГОРДАНА. Ха — ха — ха! Ала си сметен, мој робе! А као што се не би преудала?

ВУКОСАВ (себи). Преудала? Горде? Моја Горде? Не — не! Никада! Моја љуба, моја Гордана? Не — не! Боже сачувај!

ГОРДАНА. А да колико си тамновао?

ВУКОСАВ. Не знам, ва истину, а биће пô године?

ГОРДАНА. Па зар да те жена чека по године?

ВУКОСАВ. По године? Што је по године? Го-

дину, десет, двадесет, педесет, сто година, вјечито, вјечито, вјечито.

ГОРДАНА. А би ли се ти дотле оженио, да су њешто њу заробили?

ВУКОСАВ. Не, божја ти вјера.

ГОРДАНА. Колико би је чекао?

ВУКОСАВ. Колико? Ма — ја мним — не бих се више ни женио.

ГОРДАНА (себи). Ти мниш? Ти мниш? А, је ли тако? — Чекај, научићу ја тебе како ваља да мниш! (Вукосаву). Остави, човјече! Што ће ти то? Нашто снови, нашто разговори? Зар си заборавио, болан, да си кренуо на своју погибију!

ВУКОСАВ. А што ми збориш? Како бих заборавио, кад вићу!

ГОРДАНА. Но ћу ти њешто рећи. Ја сад идем к војсци што је кренула на Беч.

ВУКОСАВ. Сретан ти пут, а војсци како било.

ГОРДАНА. А тебе ћу предати једном бимбаши. Урекосмо да ме овдје срете с једном четом; чекам га сваки час.

ВУКОСАВ. Лијепо. Или с тобом, или с твојим робом, то ми је толико.

ГОРДАНА. Није ради тога. Но у нас је обичај, кад се праштамо с каквим осуђеником који полази на своје губилиште, да му њешто поклонимо што може ваљати очима који му бјеху мили, да га се сјећају и да причају о њему.

ВУКОСАВ. Хвала ти, пашо, било што било! Но што ће то мени, кад не могу послати мојој љуби?

ГОРДАНА. Наредићу ја да јој се пошље, вјера ти божја.

ВУКОСАВ. Ти? — Хвала ти, биће ти за душу. А што је то?

ГОРДАНА. Ено онај мој коњ са цијелом оправом.

ВУКОСАВ. Онај што пасе?

ГОРДАНА. Да, онај дорат.

ВУКОСАВ. А што ћеш ти без коња?

ГОРДАНА. Ха-ха! Ја без коња? Мени ће сад бимбаша довести мога вранца, из мојих једека, од крви хата пророкова. А овог сам добио тамо у приморју, кад смо били Задар; па нек опет иде на море. Тамо ли бјеше твој завичај?

ВУКОСАВ. Е—!

ГОРДАНА. Но прво га погледај, како ти се свиди. Ако ти се ма што не би свидјело, или коњ ил' оправа, имам ја љепших.

ВУКОСАВ. А што да га гледам? Поклону се не гледа у зубе, ни у другијем приликама, камо ли на самртном путу.

ГОРДАНА. То је само у ђаурских никоговића. Ми дарујемо дарове, ви дијелите милостиње. (Заповиједајући). Адет је, иди, гледај!

ВУКОСАВ. Е, кад је тако, да виђу. (Оде надесно).

ПЕТА ПОЈАВА.

ГОРДАНА, (сама). Ено га — стаде уз коња — погледа у седло — пипа ремене — загледа облук — диже стремен — чита вез на подседлици — узмиче — хвата се руком за чело — ево га! (Пође мало у дно, налијево. Долази ВУКОСАВ).

ШЕСТА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ. ГОРДАНА.

ВУКОСАВ, (себи). Може ли бити? Не, не, ја спим још, ја сниј̂евам, ово је сан, црни, страшни сан. Како је онај био лијеп, а како је овај страховит! Мој дорат, моје седло, моји ремени, моја подседлица, а њезин, ох њезин вез! — Но ипак, ја сам будан, при себи, при свијести. Ево, ово ми је рука, ово десна ово лијева. Ово ми је нога, ово глава. (Бије се). Гдје се ударим, ту боли. Не — не. То није сан, то је јава, црна

јава. Но ипак, не може бити. Откуд њему? Па зар нема више седала и ремена једне направе? Зар није позлата свуд једнака? Зар није и друга везиља могла вести по истом почетку! Може бити, како не! Но дорат, мој дорат! А је ли мој? Зар је један дорат на свијету? А да је мој, зар ме не би познао? — Чујеш, а да нијесам стао под вјетар? Па нијесам га ни именом звао, ни почешао га, ни протепао му, да ме позна. Гдје ти је памет, Вукосаве! Што питаш мртве ствари, кад је ту живо створење!

(Излази живо на десно).

СЕДМА ПОЈАВА.

ГОРДАНА, (сама). Што ће сад? Зар још није познао? Још двоуми? Лакше је и погинути, но помислити да нестајеш без трага, да те твоји мили неће жалити, да те неће спомињати колико би ти желио. (Вукосав, иза позорнице). Доро, мој доро, соколе мој! (Чује се рзање коња. Вукосав се врће).

ОСМА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ. ГОРДАНА.

ВУКОСАВ (посрћући). Он је, мој доро, мој доро — (хвата се за главу, посрне) мој — мој — (пане).

ГОРДАНА (прилази му, себи). Јадни Вуко, биједни војно мој! Што ли га сломи? Да ли мисли да су га Турци отели, па зар и мене одвели, или да сам га изневјерила, да му је љуба образ погазила? — Да вијеу, да вијеу! Стегни срце, Горде! Што више бола за ови час, то више блаженства за навијек. (Дижући Вукосава). Што ти је, црни робе? Што те тако посјече? Је л' те гуја ујела?

ВУКОСАВ (дижући се). Гуја? Да, гуја, гуја, гуја! — (Нагло заповиједајући). Турчине, оклен ти тај коњ? Говори!

ГОРДАНА. Чујеш роба, како се ослободи! Зар ти зато скидох окове? Да ли да те наново окујем?

ВУКОСАВ (сломљено). Опрости, честити пашо, што з.боравих на час да сам твој роб. Но смилуј се, реци, оклен ти тај коњ?

ГОРДАНА. Оклен ми? 'Ма рекох ти. —

ВУКОСАВ (клекне). Нијесам никад клечао до пред Богом, па сад пред тобом. Реци, тако ти Бога, реци, да су га твоји људи украли, да су га отели, да су га заплијенили, па теби поклонили.

ГОРДАНА. А што да ти лажем? Није ни украден ни заплијењен. Поклонила ми га је једна жена, њека удовица, тамо негдје на мору, око Задра. Диг' се, море!

ВУКОСАВ (дижући се). Жена, жена! Каква, каква бјеше?

ГОРДАНА. Па — лијепа (Пријекорно). Оно, да речем, има и љепших — лицем — особито у нас тамо. Али је угодљива, па је милокрвна, па то срце, та душа! — Ноћио сам с њом једну ноћ, једну лијепу но прекратку ноћцу, па кад је даривах, она ми даде то уздарје.

ВУКОСАВ (себи). Змијо, гујо, отровнице! Па ипак, још — куку мени, — још се надам. (Гордани). Име — име! Како се зваше? Име јој реци, име!

ГОРДАНА. Име? Што ће ти име?

ВУКОСАВ. Ако Бога знаш, реци ми име јој! То ми је крајња жеља уочи смрти.

ГОРДАНА. Све ми је друго више вриједило од имена јој. Но рекла ми га је. Некакво чудно име, не шћаше јој приличити. Како оно бјеше — да: не шћаше, пуста, ни мало бити поносита, па ипак се зваше — Горде — Гордана.

ВУКОСАВ. Горде? — Горде? — Лажеш, грдове, лажеш! — Горде, моја Горде!

ГОРДАНА. Јели ли се помамио? Је л' ти то сестра, или љуба? Но кад ме већ нагони да ти кажем, да видиш да не лажем, хоћу ти још нешто рећи. Имађаше чудни младеж на лијевој дојци.

ВУКОСАВ (прекине конопа на рукама). Ха, ниткове цркни! (Загна се на Гордану. Гордана звизне у писак. На позорницу испадну четници и опколе Вукосава и Гордану. Гордана утече налијево).

ДЕВЕТА ПОЈАВА.

ВУКОСАВ. ЧЕТНИЦИ.

ВУКОСАВ. Што је ово? Моја чета? Моја браћа? Благо мени! Ха, чекај се, Турчине, сад ћеш ми платити! (Нагне за Горданом, четници га устављају).

МАРКО. Куд си наумио?

ВУКОСАВ. Да убијем Турчина.

МАРКО. А што да га убијеш?

ВУКОСАВ. Ма што је — што је — Имаш разлога, Бога ми. Што је боље ако њега убијем? Но ону гују, ону љутицу, ону присојкињу —

МИЛАН. Какву гују?

(Гордана излази иза реда четника, као женска глава. Затурила руке на леђа и нешто држи).

ДЕСЕТА ПОЈАВА.

ГОРДАНА. ПРЕЂАШЊИ.

ГОРДАНА. Је л' ово гуја?

ВУКОСАВ. Свемогући Боже, што ја виђу! Гордана? Оклеп тако? Хвала ти, вјечна правдо! Ухватише је браћа моја и доведоше, да јој судим. — Црн ти образ, невјернице, а гдје ти је паша, гдје ти је прељубник срамотни, да вас обоје спржим на једном огњу!

ГОРДАНА. Паша је ту.

ВУКОСАВ. Гдје?

ГОРДАНА. Овдје, на истом овоме мјесту.

ВУКОСАВ (пријетећи). Говори, гдје је, овај час —

ГОРДАНА (показује у једној руци чалму, у другој браду и брке). Ево га!

ВУКОСАВ. Што је то?

ГОРДАНА. То је паша, то је везир над војском змијоглава.

ВУКОСАВ. То?

ГОРДАНА (стављајући чалму на главу, а браду и брке на лице, крупнијим гласом). Козо, ломигоро! И ти си се дигао у чету? Преслицу, па на прело с бабама! Козо, да би козо!

ВУКОСАВ. Горде, ти? Ти онај паша? (Себи). А, мене сметеног! (Гордани). Одмах ми се глас учини твој. Но гдје су оне змије?

МАРКО, ЛАБУД и МИЛАН. Змијоглави? (стављају на се змијске главе). Ево их!

ГОРДАНА. Сиса-соса-сасу-сиктала-ћа.

ВУКОСАВ. Виђи чуда, Бога ми! Који би се враг сјетио? — (Гордани). Но што ме изби онако крвнички?

ГОРДАНА. А зар ти мене никад нијеси ударио?

ВУКОСАВ. Ја — тебе?

ГОРДАНА. Ти мене. Па још — ногом!

ВУКОСАВ. Оно, знаш, то је друга работа.

ГОРДАНА. То је била прва, а ово друга. (Приђе му ближе, врагољасто). А да реци ми, Бога ти, што те је више бољело, буздован или дорат?

ВУКОСАВ. Муч', погани! (Загрли је живо. Она му нешто шапће на ухо, он погледа блажено горе).

(Завеса пада).

— КРАЈ. —

BINDING SECT. JAN 16 1981

46

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG
1418
K648A19
1922

Kostic, Laza
Drame